

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**SOSYO-KÜLTÜREL VE PSİKOLOJİK ÇEVRE BİLEŞENLERİNİN
MEKÂN KURULUMUNA ETKİLERİ**

SANATTA YETERLİK TEZİ

İç Mimar Yaprak ÖZEL

İç Mimarlık Anabilim/Sanat Dalı

İç Mimarlık Programı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Senem Onur

MAYIS 2008

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**SOSYO-KÜLTÜREL VE PSİKOLOJİK ÇEVRE BİLEŞENLERİNİN
MEKÂN KURULUMUNA ETKİLERİ**

SANATTA YETERLİK TEZİ

İç Mimar Yaprak ÖZEL

İç Mimarlık Anabilim/Sanat Dalı

İç Mimarlık Programı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Senem Onur

MAYIS 2008

ÖNSÖZ

İç mekân tasarımı, insan-çevre ilişkisinin bireysel ve sosyal açıdan çok iyi anlaşılması gereklidir. Tasarımı biçimlendirecek tüm ilkelerin oluşturacakları çevreyi, yaşayacak bireyler üzerindeki etkilerinin bilinçli bir yaklaşımla belirlenmesi gerekmektedir. İnsan-mekân ve insan-eşya ilişkisini etkileyen faktörler tasarıma yol gösterici önemli bir veri olarak ele alınmak zorunluluğundadır. Bu verilerin toplanmasına yardımcı olabilmesi için bir veri tabanı oluşturulması ve hangi konuların araştırılmasının gerekliliğinin ortaya konmasını hedefleyen araştırmanın bel kemiğini oluşturan kurgu, planlama ve hayata geçebilmesi adına maddi manevi sonsuz desteğini benden esirgemeyen babam, Sayın Prof. Dr. Erkut ÖZEL'e, önerileriyle ve önemli katkılarıyla değerli danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Senem ONUR'a, çalışmamın her aşamasında benden anlayış ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve bilimsel açıdan tüm yardımlarından dolayı sevdiğim insanlara, başta MSGSÜ İçmimarlık Bölüm Başkanı Sayın Prof. Dr. Onur ALTAN'a olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma göstermiş oldukları anlayış ve destek için çok teşekkür ederim.

MAYIS 2008

YAPRAK ÖZEL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
 GİRİŞ – AMAÇ - YÖNTEM.....	 1
 1. MEKÂN.....	 4
1.1. Mekân Tanımı ve Kavramı.....	4
1.2. Çeşitli Mekân Kavramları	10
1.3. Mekân Kuruluşunu Belirleyen Öğeler	17
1.3.1. Hacimsel Boyutlar (Volimetrik).....	17
1.3.2. Mekândaki Uzaklık.....	17
1.3.3. Zaman ve Hareket Boyutu.....	18
1.3.4. Kişisel Yetenek.....	19
1.4. Kullanış Açısından Mekân Türleri.....	20
1.5. İnsan Açısından Mekân Türleri.....	21
1.6. İç Mekân Kavramı.....	22
1.7. Konut Mimarisinde Mimar-Müşteri İlişisine Genel Bakış.....	23
 2. DAVRANIŞIN PSİKOLOJİK NEDENİ.....	 31
2.1. İç Etmenler.....	32
2.1.1. Gereksinim.....	32
2.1.1.1. Fizyolojik Gereksinimler.....	33

2.1.1.2. Sosyo-Psikolojik Gereksinimler.....	34
2.1.2. Güdüler.....	37
2.1.2.1. Fizyolojik Güdüler.....	38
2.1.2.2. Psikolojik Güdüler.....	39
2.2. evre Etmenleri.....	42
2.2.1. Motivler.....	42
2.2.1.1. Fizyolojik Motivler.....	43
2.2.1.2. Psikolojik Motivler.....	44
2.2.1.3. Toplumsal Motivler.....	44
2.2.2. Moda.....	45
2.3. Bireysel Etmenler.....	46
2.3.1. Güdüsel Biçimleniş.....	47
2.3.2. Kişilik.....	48
2.3.3. İnanç ve Tutumlar.....	50
2.4. Bireyin Kullanıcı Gereksinimi Kavramı.....	52

3. ÇEVRE BİLEşENLERİ, TEMSİLİ, ALGILANMASI VE İNSAN ÇEVRE İLİşKİSİ.....	56
3.1. Kültür – Davranış - Mekân Etkileşimi.....	60
3.1.1. Bilişsel ve Davranışsal Etkileşim Süreci.....	64
3.1.2. Normatif Etkileşim Süreci.....	67
3.1.3. Etkileşim Sürecinin Sistemleşmesi.....	69
3.2. Mekân – Davranış – Kültür Etkileşiminde Mekân rgtlenmesini Etkileyen Temel Bileşenler.....	70
3.2.1. Kültürel Bileşenler.....	73
3.2.1.1. Çevresel İmgeler.....	81
3.2.1.2. Dini İnançlar.....	81
3.2.1.3. Aile Strüktürü, Akrabalık Norm ve Kuralları.....	82
3.2.1.4. Konuta Ait Yaşam şekli.....	82
3.2.2. Sosyal Bileşenler.....	85

3.2.2.1. Mahremiyet Kavramı, Davranışı, Düzenlenmesi ve İşlevleri.....	85
3.2.2.2. Kişisel Mekân.....	92
3.2.2.2.1. Bireysel Etmenler.....	96
3.2.2.2.2. Psiko-Sosyal Etmenler.....	103
3.2.2.2.3. Çevresel Etmenler.....	105
3.2.2.2.4. Sosyo-Ekonomik Etmenler.....	109
3.2.2.3. Alansal Davranış, Sosyal Yoğunluk, Egemenlik Sınırı ve Davranışı.....	110
SONUÇ	113
KAYNAKLAR	115

SOSYO-KÜLTÜREL VE PSİKOLOJİK ÇEVRE ELEMANLARININ MEKÂN KURULUMUNA ETKİLERİ

(Sanatta Yeterlilik Tezi)
Yaprak ÖZEL

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MAYIS 2008

ÖZET

Mekân tasarımı, kullanıcı faktörünün ve kullanıcının tüm fiziksel, psikolojik gereksinimlerine olanak sağlayacak fiziksel ortamların oluşturulmasıyla, tasarım gerçek amacına ulaşmış olacaktır.

Bu noktadan hareketle gereksinimlerin neler olduğu, nelerden kaynaklandığı insanın psikolojik açıdan ne tip çevre etmenlerinden nasıl etkilendiği ve bunların geri yansıması olarak davranışlarının ne yönde geliştiği hakkında kuramlar ile ileri sürülmüş veriler incelenmiştir. Gerekli noktaların başlıklar olarak toplanması ile önerilen tablo oluşturulmuş ve kültür – mekân – davranış etkileşimi konusunda çevrenin oluşumuna katkı sağlamak amacı ortaya konmuştur.

Araştırmanın ilk bölümünde tez kapsamında daha net olarak açıklanabilmesi ve çevrenin kapsamının genişliği gözönünde bulundurularak mikro çevre, yani mekân kavramı tanımlanmış, ardından asıl çalışmanın kapsadığı iç mekân tanımına geçilmiştir. Konut mekânı üzerinde tasarım yönünden tarihsel bir gelişim süreci incelenmiştir. Sonraki bölümlerde davranış, gereksinim ve mekân örgütlenmesi bileşenleri verilmiştir. Sonuç olarak da bu veriler toplanarak temel başlıklar haline getirilmiş, tasarımı gerçek amacına ulaştırmak için gerekli adımları sunan bir tablo oluşturulmuştur.

Bilim Kodu:

Anahtar Kelimeler: İç mekân, çevre bileşenleri, davranış, gereksinim

Sayfa Adedi: 121

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Senem Onur

THE EFFECTS OF SOCIAL-CULTURAL AND PHYSIOLOGICAL ENVIRONMENTS TO THE SPACE INSTALLATION

(DIA. Thesis)
Yaprak ÖZEL

MİMAR SİNAN FINE ARTS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
MAY 2008

SUMMARY

In the space design, by creating the physical environment, users factor and providing the physical and physiological needs of the user will make the design reach its main target.

The datas examined and the theories were given for the human psychological case effects by which environment's factors and with theirs reflections. Also in that case, it is offered what are the neccessities, where they arises from.

The chart wihicli is proposed get formed and by collecting the headline, the interaction between the culture, the place and attitude offered to contribute to the environment formation.

On the first chapter of the research, the space concept is described by extensive meaning and after this passed on the interior place describing.

At the other chapters, attitude's necessity proposed and with the place association's components formed by model.

Balance Code:

Keywords: Interior place, Environment components, Attitude, Necessity

Page Number: 121

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Senem Onur

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1. İstekler, gereksinimler, Mekân biçimi, Mekân özellikleri ve psikolojik tepkilerin birbirleri arasındaki etkileşimi	S 11
ŞEKİL 2. Bireyin Kültür Hayatının Bölüm ve Boyutları	S 12
ŞEKİL 3. Tasarlama işleminde göz önünde bulundurulması gereken etmenler	S 32
ŞEKİL 4. Gereksinimin Bölümleri	S 33
ŞEKİL 5. Dengenin oluşum süreci	S 36
ŞEKİL 6. İç itilmelerin ve güdülenmenin işleyiş yöntemi	S 38
ŞEKİL 7. Çevre Bileşenleri	S 55
ŞEKİL 8. Konut oluşumuna etki eden faktörler	S 61
ŞEKİL 9. Kültür-davranış-çevre etkileşiminin kavramsal çerçevesi.....	S 61
ŞEKİL 10. Çevresel bilişim süreci	S 63
ŞEKİL 11. Kültür kavramı için soyuttan somuta bir analiz	S 65
ŞEKİL 12. Çevre - imge – davranış arasındaki sürekli iletişim	S 66
ŞEKİL 13. Kültür – Davranış – Mekân Etkileşim Sistemi	S 70
ŞEKİL 14. Mekân örgütlenmesinde etkili olan parametre ve ölçütler	S 73
ŞEKİL 15. Rapoport'un Kültürel Filtre Şeması	S 77
ŞEKİL 16. Psiko-sosyal gereksinimlere karşılık gelen sıfatlar	S 84
ŞEKİL 17. Temel Davranış Mekanizması olarak mahremiyet davranışı.....	S 88
ŞEKİL 18. Egemenlik sınırı davranışı ve bileşenleri	S 108
ŞEKİL 19. Mekân – Davranış – Kültür etkileşiminde mekân örgütlenmesi saptanmasında kullanılabilecek model.....	S 113

GİRİŞ – AMAÇ - YÖNTEM

Çevresel oluşumların tümünün tasarımında en önemli öge insandır. Bu en önemli öge olma durumu, yapılacak olan tasarımın temelini de oluşmasına sebep olmakta ve amaç insan için yaratmak olmaktadır. Tarihsel gelişim süreci de incelendiğinde, bireysel ve sosyal tüm gereksinimlerin karşılanması amacıyla tasarlanan ve gerçekleştirilen tüm çevrelerde, başlangıç noktası olarak hep bireyin kendini aldığı görülmektedir. Bu noktadan yola çıkarak insan için en uygun fiziksel ortamları oluşturmalarının ancak kişinin tüm fiziksel ve psikolojik gereksinimlerini bireysel ve sosyal düzeyde karşılayacak gerekli eylemlerin gerçekleşmesine olanak sağlanması ile mümkün olacaktır.

İnsan bir parçası olduğu çevreyle sürekli etkileşim halindedir. Çevreyi kendi gereksinimleri doğrultusunda değiştirirken kendisi yeniden bu değişen çevreden etkilenmektedir. Bu süreç döngüsel olarak devam etmedir. Birey doğal veya kendi yarattığı çevresi içinde kendi varlığını belirginleştirecek çözümleri bulma yolunda çalışacak yeni gereksinimler ve bunlara bağlı yeni oluşumlar geliştirerek bu ilişkiyi dinamik tutacaktır.

Bu döngüsel dinamik ilişki içinde insan sadece varlık gereksinimini değil yaratıcılık ve dünya ile uyum içinde olma gereksinimini de karşılamaktadır.

Fiziksel bir çevre oluşturulduğunda yalnızca basit anlamda bir mekân ya da yapı gerçekleştirilmez. Bununla birlikte, değer sistemlerinin ve toplumsal çevrenin sembolik ve psikolojik çevresi de yaratılmış olur. Bu nedenle zaten olumsuz doğal çevre faktörleriyle mücadele halinde olan bireyin, yapay çevre içerisinde de aynı mücadelelere maruz kalmaması için insan-çevre (doğal veya yapay) etkileşiminin daha iyi anlaşılması gerekliliği ortaya konmaktadır.

İnsanın kendisinin de bir parçası olduğu doğal çevrenin ekolojik dengesinin, gelişen teknoloji ile giderek daha fazla bozulması bir diğer önemli faktördür. Doğal çevrenin ekolojik dengesini gelişen teknolojiyle giderek daha fazla bozulması, bireyin de bir parçası olduğu çevrede doğal olmayan gereklilikleri yerine getirmemiş bir ortam içinde yaşamasına bu da doğal olmayan çevresel değerlerle sarılı bireyin dış dünyasıyla olan fiziksel ve psikolojik ilişkilerinin zedelenmesine neden olmaktadır.

Çevre tanımını yapmak ancak fiziksel ve toplumsal çevre bütünü içinde mümkündür. İnsanlar topluluklar halinde yaşamaktadırlar ve dolayısıyla bireysel psikolojik özelliklerinin yanı sıra çeşitli gruplar içindeki davranışları ve sosyal gereksinimleri de önemli ve birer belirleyicidir.

İkinci bölümde davranışın psikolojik nedenleri incelenmiştir. Bu noktada sürekli yaşadığı çevreyle etkileşim içinde bulunan bireyin tepkilerini dışa vuruş şekli davranışlarıdır. Aynı zamanda sosyal bir yapısı olan insanın bulunduğu sosyal çevre içinde neden nasıl etkileneceği bu etkilerin iç dünyasında neye sebep olacağı ve gereksinimlerin kaynakları irdelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde insanın mekânla olan etkileşiminde dışavurumu olan davranışı ve kültürel yapısının birleşim kesişim noktaları ortaya konmakta ve çevre unsuru incelenmekte mekân örgütlenmesindeki çevresel faktörlerin etkinliği ortaya konmaktadır.

Sonuç bölümünde sunulan tabloya bu bileşenlerin madde madde başlıklar halinde toplanması ile birinci bölümden itibaren incelenen tüm konuların sonucunda elde edilen bulgular yerleştirilmiştir. Bu sayede tablo sonucu elde edilen veriler ışığında yapılacak olan tasarım sayesinde insanın dış dünyası ile olan fiziksel ve psikolojik ilişkisi sağlıklı bir çözüme ulaşmış ve insanın gereksinimlerine en uygun biçimde olumsuz çevre faktörlerinden kendini arındırabildiği bir ortam sağlanmış olunacaktır.

İzlenen yöntem, mevcut verilerin taranması, uygun değer sınırlarının irdelenmesi ve ideal olanın oluşturulup sunulması şeklindedir.

1.BÖLÜM

1. MEKÂN

1.1 MEKÂN TANIMI VE KAVRAMI

Bir kimsenin, bir eylemin bulunduğu, bir eylemin geçtiği ya da gerçekleştiği yer. (Büyük Laurusse 13.cilt)

Ev, konut.(dünyada mekân ahrette iman). (Büyük Laurusse 13.cilt)

Yurt, yaşanan yer. (mekân tutmak). (Büyük Laurusse 13.cilt)

İ. (ar. kevn'den mekân). Esk. Yer, bulunulan yer, oturulan yer, ev. (Meydan Laurusse 8.cilt)

Mekân: Sınırları gözlemci tarafından algılanabilen uzay parçasıdır.

Mekân sözcüğü etimolojik olarak *kevn* sözcüğünden türemiştir. Kevn sözcüğü Arapça kökenli dillerde olmak, var olmak anlamlarına gelir. Mekân sözcüğü ise yer, durulan yer, oturulan yer, konut anlamını içerir. (GEZER H. 2008)

Mekânın etimolojik anlamı yanısıra birçok kuramcı tarafından kendi alanlarına göre pekçok tanım yapmışlardır. Bu tanımlar sayesinde mekân kavramının değişik boyutları ve ne kadar geniş kapsamlı bir anlam içerdiği anlaşılmaktadır. Bu tanımların bazıları şöyledir:

Şengül Öymen Gür'e göre mekân;

“İnsanın insanla insanın nesneyle ve nesnenin nesneyle olan aralıklarının, uzaklıklarının ve ilişkilerinin, bizi saran evrenin üç boyutlu bir uzantısıdır.”(GÜR Ö. Ş. KTÜ., Trabzon)

Mimarlık alanında doğa koşullarının egemen olduğu fiziksel çevrenin içinden bir bölümünün, gereksinim duyulan işlev veya işlevleri karşılamak üzere; belirlenmesi, sınırlandırılması, çevrelenmesi, örtülmesi, yalıtılması, koşullandırılması, düzenlenmesi yollarından tümünü bir arada veya sadece bazılarını kullanarak yeni bir yapay çevre oluşturulması, en genel anlamda: amaçlanan eylem veya eylemlerin gerçekleşeceği bir alanın üç boyutlu olarak sınırlandırılması, bir mekânın ya da boşluğun oluşturulmasının ilk adımı olduğu düşünülebilir.

Bahsi geçen sınırlandırılmış boşluğu algılayamama özelliği, birey için temel içgüdülerinden biri olan korunma duygusunu güçlendirmesine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak da, güvende olabileceği ve sadece güvenlik önlemi alabileceği bir düzen oluşturmakta ve bu düzen içinde kendi yerini belirleme zorunluluğu doğurmaktadır. Güvensizlik, insanda tarifsiz bir korkuya sebep olacaktır. Bu da insanın temel dürtülerini yerine getirememesi hatta düşünememesine yol açacaktır.

Sir Winston Leonard Spencer-Churchill (1874 – 1965), şöyle demektedir:

“Biz yapılarımıza, yapılarımız da bize biçim veriyor”.

Bu sözle de mekânın, insan fiziksel çevresini, davranışını ve dış görünüşündeki zorlayıcı etkisini vurgulamaktadır.

Immanuel Kant (1724 – 1804) mekân bilginin a-priori (öğrenilmeden elde edilmiş), öncel bir bilgi olduğunu iddia ederken Poincare (Les Fondations du Science - Bilimin Temelleri) onun algılama becerilerimizle ilgili olduğunu, çocuklarla deneyimler yapan Jean Piaget (1896 - 1980 İsviçreli psikolog) ise mekânın çeşitli tanımlarının insan davranışları ile ortaya çıktığını söylemektedir. Louis Isadore Kahn (1902 – 1974) için mekân bir şiir, ama birçokları içinse bedenlerin konumları arasındaki ilişkidir. Jean Piaget (1896 -

1980) 'nin dikkat çektiği gibi, mekân anlayışımız öncelikle hareket ve dokunsal deneyimle gelişmiştir.

Sanat ve görsel algı kitabında farklı biçim kategorilerini çözümleyen Rudolf Arnheim ve kuramlarından yararlandığı E. J. Gibson (1979) , mekân tanımını dört gruba ayrılabilir onüç farklı perspektif değişimi ile yapılandırmışlardır. 1.Yerleşim perspektifi, 2.Derinlik kesitlerine göre perspektif, 3.Hareket perspektifi, 4.Kenar çizgisinde derinlik (doku, ölçek, çizgisel ve çift yönlü—çift görsel odaklı-hareket, sıralamalı perspektif, bulanıklık, görsel alanın yukarı hareketi, çifte imge niceliğinde kayma, hareket alanında kayma, sınır çizgisinin sürekliliği, ışık ve gölge değişimi).v.b.

Mekâna özelliğini veren de bu soyut değerdir. Nesnel fiziksel ortam verilerinin yanı sıra duygularımızın mekânı algılamadaki rolü önemlidir. Deneyimlerle algılanan mekân, hareketleri içine alan duygusal ve duyusal bir olaydır. Her bir hareket de duyguları ve duyuları etkiler. Çeşitli duygusal veriler bir araya gelerek bütün bir görüntü elde edilmesini kolaylaştırırken mekân algılamasını da güçlendirir.

Mekân, toplumsal kimliğin tamamen insani değerlerle yoğrulduğu en küçük yaşam alanı olarak bu anlatım dilinin ifade taşıyan temel birimidir ve bu özelliği ile geçmişten geleceğe uzanan sürdürülebilir bir mimari söylemde varolan ve yaratılan çevre arasındaki dengeyi kuran ortak paydadır.

Bu görüşlerin büyük çoğunluğunda, teorinin özel eğilimi ne olursa olsun genel nitelik çoğunlukla bitmiş ürüne dönüktür ve malesef bu ürünü kullanan insan çok yönlü bir varlık olarak sisteme dâhil edilmemektedir. Biçimin kapsadığı içeriğin özüne yönelebilecek davranışlar olabilme izlemini veren fonksiyonalizm ve hatta rejyonalizm deyimleriyle adlandırılan davranışlarda da bu sisteme dahil edilmeme devam etmiştir. Rejyonalizm, fonksiyonal gereklerin ve çevresel ihtiyaçların, belli bir fiziki ve kültürel sınırla belirlenen bölge kabulü içinde en iyi şekilde değerlendirilmesini öngörmektedir.

Böylesine kapsamlı bir bölge kabulünün, belli bir ortamda tüm çevre etkinliklerinin karşılanması öngören kabullerle aynı anlama geleceği ortadır. Dolayısıyla bu etkenlerin mevcut biçimleri birer kültürel olgu olarak değerlendirilmeleri gereği doğmaktadır.

Son dönemlerde çeşitli kuramcılar tarafından öne sürülen bir diğer veride mekân kuruluşunun kendi başına varolan bir olgu olmadığı ve kişinin kültürel yapısının ve hatta mekânın düzenlemesini etkileyen tüm çevresel faktörlerin de göz önünde bulundurulmasının gereği vurgulanmaktadır.

Bruno Zevi 'ye göre;

“Kişinin kültürel yapısının önemini vurgulayarak bir yapının mekân olarak değerlendirilmesi kapsadığı iç mekânın gerçeklerine bağlıdır. Bu gerçekler kararlayıcı nitelikte ise, iç mekân varlığını ispatlıyorsa, sözü geçen yapının mekân değeri geçerlidir.”

Mimarlık, mekânın ya da boşluğun özelleşmiş bir hali olan *mimari* mekânla, doğrudan ilişkilidir. Bu tanıımı kanıtlamak için yapılmış tanımlamardan yararlanmak gereklidir:

Auguste Perret'e göre mimarlık;

“Mekân düzenleme sanatıdır.”

Bruno Zevi;

“Mimarlığın ayırıcı niteliği, insanı da içine alan üç boyutlu bir mekânda var olmasıdır... İnsan onun içine girer (orada) yürür ve yaşar” demiştir.

Henri Focillon ise mimarlık için;

“Bedenimizin eylemlerinin içinde yer aldığı... Gerçek mekânda var olur” demiştir.

Ünlü düşünür Friedrich Engels (1820 – 1895) mimarlık mekân ilişkisini şöyle açıklamıştır: Tarih boyu, mimarlık form ve anlatım olarak değişiklikleri geçirdiyse, mimari mekân da buna paralel olarak değişmiştir. Mimari form ve anlatım, teknik buluşlar, sosyo-politik devrimler ve felsefi değişikliklerden büyük çapta etkilenmiş, ani değişikliklere uğramıştır. Fakat mimari mekân tarih boyu devamlı gelişme göstermiştir. Aslında mekân farklı devirleri ve kültürleri bir araya getirebilen mimarlığın geçişi ile geleceğini bağlayan en önemli ögesidir.

Frank Lloyd Wright (1867 – 1959) , *on architecture* adlı kitabında kapsanan mekân konusunda diyor ki: *Mimari mekân, kişinin ruhu ve günün yaşamına uygun iç mekânı kapsayan, form ve fonksiyonu birleştiren bir bütündür. Bunları kapsayan, mekân yapının realizasyonu, kapsanan mekân ise gerçek mimaridir... Mekânın günün koşullarına uygun ve özellikle kişinin hayat tarzına cevap verecek biçimlerde şekillenmesini, gerçekleşmesi zorunlu büyük bir mimari olay kabul ediyorum.*

Mekân ile kültür arasındaki çok yönlü bağlantı nedeniyle insanın kültürel yapısının ve yerinin belirlenmesi sonucunda ancak mekânın tanımı yapılmalıdır.

Mimari mekân, kişinin içinde gezip dolaştığı, duyup yaşadığı idrak edilip bilincine varılan, kapsanan boşluktur. Uzunluk, genişlik ve yükseklik gibi boyutların yanısıra zaman boyutu da eklendiğinde, kapsanan bu boşluk anlam kazanır. Bir başka deyişle, kişinin içinde gezip dolaşması nedeniyle değişen zaman boyutu, mimari mekâna bireyin gerçek katkısının önemini ve mimari mekândan ayrılmaz bütünlüğünü göstermektedir. Bu nokta mimari mekân,

kullanıcısı açısından da ele alınmasının gerekliliği doğmaktadır. Zaten mekânın oluşumu tasarımcının değer ölçüleri ile değil, kullanıcının ölçüleri ile son şeklini alması mümkün olacaktır.

Mimari mekân, kullanıcısının fizyolojik, psikolojik ve toplumsal tüm gereksinimlerini karşılayacak şekilde oluşturulmalıdır. Bununla birlikte kapalı bir mekân içinde kalan kullanıcı bir bütün olarak algıladığı mekân içinde kendinde bırakacağı etkiyle de gereksinimleri karşılanır boyutta olmalıdır.

Mimari mekân, bütün bu tür ve boyutları içine alan yüksek dereceden karmaşık, fakat kolay algılanması gereken, bir Mekânlar sistemidir.

Mimaride, iyi bir tasarımın yalnızca hoş giden şekiller yaratma sorunu olmadığı; duygusal etkilere sahip mekânların yaratılması gerektiği giderek önem kazanmaktadır. Duygusal etkinliği olan bir mekân, derinlik, genişlik ve yükseklikten başka boyutları da beraberinde getirmektedir. (DOĞANCA M. 2002)

Mekânın fiziksel varlığı, dünyanın varoluşundan bu yana sürmektedir. Mimari mekânın ise insanın yaşamı ile birlikte varolduğu kabul edilmektedir.

Mimari mekânın bir boşluğa karşılık geldiği konusunda neredeyse bütün mimarlık kuramcıları ortak fikre sahiptirler.

Kaynaklar incelendiğinde mekân objektif ve subjektif olmak üzere iki başlıkta incelendiği görülmüştür. *Objektif mekân*: üç boyutuyla ve tüm diğer parametreleriyle ölçülebildiği ve tanımlandığı zaman objektif bir gerçeklik olduğu ileri sürülür iken, *subjektif mekân*: ölçülebilen veya algılanıp duyularla kavranan mekânda her zaman bir subjektif boyut vardır şeklinde açıklanmaktadır.

1.2 ÇEŞİTLİ MEKÂN KAVRAMLARI

İnsanın varlığı ve algısı ile anlam kazanan mimari mekân kavramı farklı fikirler ve düzenlemeler ile netlik kazanmaktadır. Tezin bu kısmında, mekân konusunun başta da belirtildiği gibi ne kadar geniş kapsamlı olduğu ve hatta bazen birbirleriyle çelişen zıt fikirlerin de ortaya konulduğu kavramlar yer almaktadır.

Fiziksel Mekân: Ölçülebilen ve geometrik kavramlar yardımıyla saptanan mekândır. Hareket ve ışık mekânın varlığını güçlendirmektedir. (DOĞANCA M. 2002)

Mevcut Mekân (Varolan Mekân): İnsanla çevresini bütünleyen, psikolojik bir kavram olan mevcut mekân, çevrenin somut yapısıyla saptanmaktadır. Mekân içindeki insanın psikolojik gereksinimleri ve istekleri bir geri besleme oluşturarak insan ve mekân arasında iki yönlü bir etkileşim süreci ortaya çıkmaktadır. Bir takım istekleri ve düşleri kapsayan mekânsal izlenimlere göre insan, çevresini bulunduğu mekânı değiştirmeye çalışmaktadır. İnsanın çevresinin değişmeyen bir izlenimini oluşturan mevcut mekân, onun kültürel ve sosyal bütünlüğe ait olmasını sağlamaktadır. (GÜVENÇ B.)

Kavramsal Mekân: İnsan, yalnızca mekânda eylemde bulunmamakta; mekânı algılamakta ve mekân hakkında düşünmektedir. Mevcut mekânda oluşan bir izlenim, görünüm bazı koşullarda kavramlaşmakta ve bireyin zihninde bir kavramsal mekân oluşturmaktadır.

Yaşanan Mekân: İçinde bulunan insan tarafından gözlenen yaşanan ve yargılanan bir mekândır. İnsanla çevresini bütünleyen, psikolojik bir kavram olan yaşanan mekân, gerek uyarıcının fiziksel özelliklerinin gerekse algılayanın öznel değerlerinin bir sentezidir. Mekân içinde insanın psikolojik gereksinimleri ve istekleri bir geri besleme oluşturarak insan ve mekân arasında iki yönlü bir etkileşim süreci ortaya çıkarır. (AYDINLI S. Ders Notları)

ŞEKİL 1. İstekler, gereksinimler, mekân biçimi, mekân özellikleri ve psikolojik tepkilerin birbirleri arasındaki etkileşimi

İnsanın mekânı algılamadaki en kuvvetli ve en öncelikle kullandığı duyusu görmedir. Ardından işitme, koklama, tat alma ve dokunma algılayıcıları devreye girmektedir. Bu duyulardan birinin kaybı söz konusu olduğu takdirde mekân algısı diğer duyularla gerçekleşmektedir.

İnsan bütün bu mekân alıcılarının topladığı verileri, görüş alan içinde değilse bile görüş dünyası içinde biriktirip, algılamakta, bütünleştirmekte ve değerlendirmektedir.

Bütün duyu organları çevre ve içinde yaşanan mekânlar hakkında bilgi vermektedirler. Fakat insan bütün bu bilgileri kavramsal bir görüş dünyasına tercüme ederek suyun ıslaklığını, ekmeğin gevrekliğini, müziğin melodisini veya notasını algılamaktadır. Belki de, fareler, bütün bu bilgileri kokuya, köpekler ise işitmeye tercüme etmektedirler.²

Mekânın algılanması sorunu sadece alıcıların verdiği bilgilerin tüm değerlendirilmesine değil, bunlardan bazılarının filtre edilmesine yani parazitin kesilmesine veya algı şiddetinin azaltılmasına bağlıdır. Gece klübünde ışığın, lokantada sesin kısılması ise algı şiddeti yerine uyarıcı şiddetinin azaltılmasına örnektir. (GÜVENÇ B.)

Doğu kültürleri genellikle görüş perdesini, batı ülkeleri ise ses düğmesini kapalı tutmaktadırlar. Sonuç olarak, batılı toplum duyduklarından, doğulu toplum gördüklerinden daha çok rahatsız olmaktadır.

Biyolojik (evrensel) Gereksinimler	Sosyolojik Çözüm Yolları	Psikolojik Algılama Boyutları
- Korunmak - Barınmak (güvenlik duymak) - Yemek - içmek - Uyumak - dinlenmek - Çoğalmak - Çalışmak	- Yönetim - Üretim - Teknoloji - Konuşma - paylaşma - Eğitim	Kavramsal Değersel - Zaman - Olumlu - Mekan - Olumsuz - Kararsız (?)
Bireysel ve Ailesel	Toplumsal	Kişisel

ŞEKİL 2. Bireyin Kültür Hayatının Bölüm ve Boyutları

Görsel Mekân: İnsan görerek öğrenir; öğrendikleride görüşünü etkiler.

Seçici algılama kuramı bu ayrıcalıklardan doğmuştur, denilebilir. Sevdiğimiz, hoşlandığımız, ilgilendiğimiz sorun edindiğimiz olguları, sahne ve olayları daha iyi algılıyoruz. (GÜVENÇ B.)

Bu gözlemler yalnız kuşaksal, kişisel, cinsel ve mesleki gruplarda değil, kültürel düzeyde de doğru ve geçerlidir. Çünkü bu yetenekler doğuştan veya genetik yolla değil, eğitim süreciyle kazanılmaktadır.

Gelenek olarak, bir dikdörtgenler uygarlığından geliyor ve kartezyen bir mekânda yaşıyoruz. Kaçınılmaz bir biçimde, bu melanın diklik, düşeylik, paralellik ve iki kaçış noktalı perspektif görüşü gibi ilke ve öğeleriyle şartlanılmaktadır.

Rönesans resminin ve mimarisinin klasik sanata getirdiği yenilik, mekân problemini yapısal ve maddesel hilelerle değil, görsel buluşlarla çözümlemesidir ki ileri bir adımdır.

Ne var ki, dikdörtgenliğin bir mekân bilgisi evrensel değildir.

Psikolog Gibson (1950) 'a göre, gözün retinasında oluşan görüntü (imge) ile algıladığımız simge birbirlerinden farklıdır. Birincisine *görüş alanı*, ikincisine *görüş dünyası* adı verilir. Görüş alanı, görüş dünyasını besler ama onu belirlemez. Gözümüzle değil beynimizle görürüz. Neleri, nasıl ne biçimde ve ne değerde algıladığımız ise, çoğunlukla içinde yetişilen ya da yaşanan çevrece (kültür) belirlenir. (GÜVENÇ B.)

Retinadaki görüntü, optik kanunlarına göre, baş aşağı düştüğü halde eşyayı doğru (yani olduğu gibi) görürüz. Retinadaki ters görüntüyü, doğru olarak düşüren bir gözlük takınca ne olur? Deneylere göre ilk üç-beş gün için *görüş alanı* alt-üst olur, ama sonra yavaş yavaş her şey tekrar düzelir, *görüş dünyası* duruma hâkim olur. Bu fenomen, gözlüğü çıkarınca tekrarlanır. Öyleyse, görüş alanıyla değil, görüş dünyasıyla mekân algılanmaktadır. (GÜVENÇ B.)

Algısal boyutlar, Ittelson'a göre, insanın bireysel olduğu kadar kültürel olarak da varlığının bağımlı olduğu, temel değişkenlerdendir. Ekolojist Dansedreau ortamın görsel kalitesi önemli bir uyum etmeni olduğundan, algıyı, ekosistemde bir manivela konumunda görür. (GÜVENÇ B.)

Başlangıçta algılama, Gestalt teorisi ortaya çıkmadan önce yapısalcı bir yaklaşımla ele alınmaktaydı. Bu nedenle çevre algısının gerçek incelemesi, daha geç gelişmiştir ve insan - çevre arasındaki etkileşim kabul edilmemiştir. Ittelson ve arkadaşlarına (1974) göre, eğer nesne varsa, zorunlu olarak özne de vardır. Fakat çevrenin öznesi olunamaz, sadece katılanı veya bir parçası olunabilir. Çünkü kendi ve kendi-değil arası ayrım olanaksızdır; çevre bireyi bütünüyle kapsadığından, insan ile yaşam çerçevesi arasındaki çeşitli uzlaşmaları incelemek gerekir.

Ittelson ve arkadaşlarına göre, algı, bilişsel boyutlar ve diğer psişik süreçlerle birlikte işlerler ve bu süreçler birbirinden bağımsız olarak incelenemezler. *Algısal bilişsel* sistem, bilgi işleme sürecinin oluşturduğu daha genel bir sistemin bir alt sistemi gibi düşünülür.

Bununla birlikte, Downs ve Stea (1973), algı ile bilişsel boyutu ayırd etmeyi önermişlerdir. Algı, bir nesnenin bir ya da birkaç duyuyla doğrudan kavranmasıyla sonuçlanan bir süreçtir. Yakın algı, yakın çevrenin olaylarıyla sıkıdan sıkıya bağlıdır. Buna karşın bilişsel boyut, daha dolaylı duyumsaldır ve algı, sorun çözme ve bilgi örgütlemeyi kapsayan bir terim olarak tanımlanabilir. Yürüme, konuşma, yazma ve düşünme öğrenildiği gibi, görme de denenip-yanılarak öğrenilmektedir. Bu eğitimde diğer mekân alıcıları da yardımcı oluyor. Erkeklerin dikiş kutusundaki kocaman makası kadınların kütüphanedeki kırmızı dosyayı bulamamaları bir *alan* farkı değil bir eğitim farkıdır. (GÜVENÇ B.)

Referans noktası veya değişkeni olmayan bir mekân algılanamamaktadır. Ancak algılanabilecek herhangi bir şey, mekânı görmeye hizmet edebilmektedir.

İşitsel Mekân: İnsanlar, yetiştikleri kültürün biçimlenişine göre, mekân alıcılarını eğitimden geçirerek, parazitleri filtre etmeği öğrenmektedirler.

Japon evinde sır olmaz diye bir söz vardır. Çünkü kâğıttan bölmeler görüşü perdeler, ama sesi geçirir. Japon lokantası gürültülüdür ama çoğu kimse rahatsız görünmez. Ses düğmeleri kapalıdır. Kuzeyliler ise, duymamak ve duyulmamak için ses geçirmeyen kalın duvarlar, çift ağır kapılar inşa ederler.¹

Bilgi toplamada, göze nazaran yüzlerce kez az gelişmiş olan kulaklarımızın bir mekân alıcısı olduğu bilincinde olmamak işitme yoluyla algılanan mekânın hemen görülen mekâna tercüme edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Oysa işitilen mekân görülen mekâna, derinlik ve yön algılarına en büyük yardımcıdır. Görülen mekân, akustik malzeme ile akord edilmektedir. İşitilen mekân, kontrol ve filtre edilmesi, istenmediğinde perdelenmesi en zor olanıdır. Kulak refleksiyle kapanmadığı ve kapatılamadığı için, korunması en zor olan mekân alıcısıdır. Onun en büyük düşmanı, istenmeyen sesler yani *gürültü* lerdir.¹

Isısal Mekân (Mekân Termal): Vücut, sıcağa soğuğa ve neme karşı çok karmaşık bir air condition sistemi ve termostatla donanmıştır. Bu air condition ve termostat sistemi, gelen ısıyı aldığı gibi radyasyon yoluyla ısı vererek, dereceyi sabit tutar. İnsan derisi hem ısısal mekânı algılar hemde kendisi termal bir kaynak ve mekândır. (GÜVENÇ B.)

Bizim kültürümüzde, hava alma, hava aldırma, hava değiştirme gelenekleri vardır. Bunlar, *ısı* artan kişilerin otomatik termostat mekanizmasına yardımcı tedbirler. *Tebdili mekândaki ferahlık*'ta belki bu yardımdan ileri gelmektedir. Genellikle kapalı dar ve basık hacimleri sıcak; açık geniş ve yüksek yerleri serin, kalabalığı sıcak, تنها yerleri ise serin olarak algılarız. *Sıcak bir nefesi yüzde duymak* her zaman arzulanan bir algı değildir. Müşterilerini, başkasının *sıcağına* oturmamak için berberler deri kaplı minderleri alt-üst edip dururlar. Başkasının sıcağı hastalık değilse bile, rahatsızlık verir. (GÜVENÇ B.)

Mekânı ısı olarak algılamak, sahip olunan mükemmel bir termostat kontrol sistemi yüzünden belki de en az etüt edilmiş fenomenlerden birisidir. (GÜVENÇ B.)

Dokunma Yoluyla Mekân: Psikolog Gibson, dokunma (temas/lems) yoluyla algıladığımız mekânı incelemiş ve bunu görel olarak algıladığımız mekânla karşılaştırmıştır. Dokunma (aktif) ile dokunulma (pasif) arasında önemli algılama farkları vardır. Yalnız dokunarak algıladığımız bir eşyanın ne olduğunu %95 doğrulukla bildiğimiz halde; bize dokunan eşyanın ne olduğunu ancak %50 doğrulukla tahmin edebiliyoruz. Sonuç: dokunma pozitif,

dokunulma negatif bir algılama değeri taşımaktadır. Tıpkı görme, işitme ve koklamanın pozitif; görölme, işitilme ve koklanmanın negatif algı değeri taşıması gibidir. (GÜVENÇ B.)

Dokunma, bilgi verir; dokunulma ise bilgi alır-karşıt olarak. Bu nedenle dokunma sevilirken, dokunulmak çekince ve kaçınma yaratır.

Dokunulma sıkıntı verici bir algıdır, özellikle irade ve istek dışında gerçekleştiğinde. Dokunma yoluyla algılama içten, görme yoluyla algılama ise biçimseldir.

Bütün gürültü ve sarsıntısına rağmen tren yolculuğunun tercih edilmesi, onun verdiği zengin bir mekân algılama olanağıdır. Jet uçağı ile yapılan iki saatlik bir uçuşun, dört saatlik bir yürüyüşten veya planör uçuşundan daha yorucu olması mekân algılamasından yoksun kalınmasıdır.

Doku (tekstür) görülebildiği halde, dokunularak algılanması tercih edilen bir mekândır. Dokunma, mekân algısını zenginleştirir. Dokunma, bütün mekân alıcıları arasında en kişisel olanıdır. Görülen, işitilen ve koklanan genellikle ve çoğunlukla başkalarına açık olan kamusal bir mekândır. Oysa dokunulan ve dokunalabilen sadece sahiplenilir.

Koklama Yoluyla Mekân: Havadaki moleküllerin burun içi çeperinde yer alan algılayıcılar tarafından gelen koku moleküllerini beyne iletmeleri yoluyla koku alma eylemi sağlanır. Bu iletim sırasında yollar üzerinde zarar görmüş bir nokta varsa algılamada bozukluklar görülebilir.

Mekânın algılanmasında görme, işitme ve dokunma duyularına genel anlamda destek vermekte, algılamadaki boşlukları doldurmaktadır. Diğer duyular da kayıp söz konusu olduğunda diğerleri gibi daha güçlü olarak devreye girer. Koklama duyusu, bireyin psikolojik yapısını oluşturan güdüler ve motivlerle (ileriki bölümlerde daha detaylı olarak belirtilecektir) direk ilişki içindedir.

Şöyle ki, kötü bir koku aldığımızda mekânı terk etme, güzel bir koku aldığımızda o mekânda daha uzun süre kalma isteği doğurması gibi.

1.3 MEKÂN KURULUŞUNU BELİRLEYEN ÖĞELER

İnsan ve mekânın ayrılmaz bütünlüğü çerçevesinde mimari mekân kuruluşunu belirleyen öğeler şöyle sıralanabilir:

1.3.1 Hacimsel Boyutlar (Volumetrik)

Mimari mekân yaratma eylemi düzen fikrinin gelişmesiyle başlar. Yatay ve düşey düzenler. Mekânı tarif ederken kapsanan boşluktan bahsedilmiştir. Kapsamak için gerekli olan ve mekânı belirleyen elemanlar hacimsel elemanlardır. Bunlar bir yatay düzlem (yer düzlemi), bir düşey düzlem (duvarlar kompleksi) ile bunları kapsayan bir örtü sisteminden oluşur. Bu sistemlerin ortak çeşitlemeleri yapılabildiği gibi bazı koşullarda biri eksik olabilir. (DOĞANCA M. 2002)

1.3.2 Mekândaki Uzaklık

Mekândaki ayrıntıların idrak derecesi kişi ile arasındaki uzaklığa ve gözün belirli uzaklıktaki seçme olanağına bağlıdır. Bu uzaklıktaki değişmelerin belirlediği açılar kişinin volumetrik (hacimsel) boyutları idrak ettiği açılardır. Kişi ile mekân arasındaki uzaklık, hacimsel boyutların bağlayıcılığı niteliğindedir.

İnsan, çevresindeki objeleri değil, bulunduğu mekânı yaşadığı için mekân ve insan tek bir bütündür. İnsan, mekânda hareket halinde iken fizyolojik ve psikolojik olarak bir odak noktaya doğru itilir. Mekânın biçimi nasıl olursa olsun, insan hareketini bu noktaya doğru veya ondan uzaklaşarak yönlendirir. İç ilişkileri karmaşık ve çok olan kapsamların birden fazla sayıda odak noktaları ve bunların arasında da karşılıklı çekim ortamları vardır. Çekim

kuvvetlerinin algılanması ile yaşanan ortamda mekân sembolleşmesi de yaratılmış olur.

1.3.3 Zaman ve Hareket Boyutu

İnsanın mekânda hareket halinde olması nedeniyle ortaya çıkan ve değişen zaman boyutuna ilaveten kullanıcının mekândaki objeye bakış süresi de mekânı belirleyici niteliktedir. Bakış süresi fiziksel olarak ölçülebilir. Fakat kullanıcının kendine özgü bir zaman değerlendirmesi vardır ki, bu ölçülemez. Mekânı yaşamının tek değişmez noktası orada bulunan kimsenin uygun yavaşlıktaki bir zaman boyutu içinde hareket halinde bulunması ve mimari mekânı gerçekten hissedebilmesindeki değişmezliktir. (DOĞANCA M. 2002)

İnsan mekânda hareket halindedir. Hareket olmadıkça algılama kaybolacağından belli bir süre sonra algılama durumundan çıkacaktır. İnsanın hareket özelliği, insan ve mekân arasındaki boyutları değiştirici niteliğe sahiptir.

Bilim, sanat ve uygarlık, insanoğlunun, kişisel ve toplumsal varlığının uzantılarıdır. Batı uygarlığında, ilk bilimlerin tarih ve coğrafya olması raslantı değildir. Çünkü tarih zamanı, coğrafya ise bölgesel ve yöresel bir Mekânı (dünya yüzünü) incelemektedir. Aritmetiğin, zamanı ölçme (takvim) ilminden; geometrinin ise yer ölçümünden doğduğu bilinmektedir. Anı şekilde, yazı, konuşma dilinin; resim ise mekânın uzantısıdır. Telefon, insan sesinin; radyo toplumsal-kültürel dilinin uzantısıdır. Tiyatro, insanın kişisel dramının, opera ise dram ve müziğin toplumsal uzantısıdır. Fotoğraf ve repdüksiyon kişisel resmin, sosyal uzantısı; sinema ise tiyatro ve opera gibi kentsel mekânların, ulusal ve uluslararası ölçekli uzantılarıdır. Bütün bu uzantılar bir mekân içinde, birer mekân olarak algılanmaktadır.

1.3.5 Kişisel Yetenek

Mekânın yaşanması, insanın yararlanma yeteneklerine, o ana kadar ki yaşam deneylerine ve mekânla belli sürelerde kurduğu ilişkilerin sayısına bağlıdır.

Bu konuda Dr. Ayverdi (1972) şöyle demektedir:

“Bir mimari mekân, hangi ilkelerden hareketle ve hangi sonuçlara varmak için tasarlanmış olursa olsun, algılanması ve dolayısı ile yararlanılması gözlemcinin hazır olan durumuna, diğer deyişle ile genellikle mimari mekândan yararlanma yeteneklerinin derecesine bağlıdır. Bugün, çağdaş mimarlık, özellikle büyük insan kitlelerini iskân sorununun etkisi altında users requirements: (kullanıcıların ihtiyaçları) konusuna eğilmek zorunluluğunu duymaktadır ve bu bilince varmış ülkelerde, mimari mekânın gerçekleştirilmesinde kullanıcı yeteneği boyutu, olanaklar oranında gözönüne alınmaktadır.”

İnsan, mekândaki değişkenlerin uyarılarını algılayarak öğrenir, öğrendikçe yaşam deneyi artar, daha fazlasına ihtiyacı olur ve daha iyi algılar. Mekândaki değişkenler düzeni, büyük ölçüde insanın limitlerine bağlıdır. İnsanın limitleri iç ve dış çevreden gelen bazı şartlayıcılarla belirlenir, öğrenilir, yaşam deneyi kazanılır. (DOĞANCA M. 2002)

İşlev doğrultusunda ve teknoloji kullanarak, eylemlere ve öngörülen hedeflere uygun tasarlanmış, sınıflandırılmış boşlukları ifade eden mekân ile bu boşlukların, sınırlayıcı elemanları durumundaki yüzey ve bütün bu yüzeylerin tarif ve ifade edilme şekli olan biçim, mimarinin asıl üç elemanıdır. Yüzey ve biçim mekânı tanımlar ancak mekân sadece bu elemanlardan meydana gelmez.

Bruno Zevi bu tanımlamayı mimarlık, mekânı çevreleyen strüktürel elemanların genişliği, uzunluğu ve yüksekliğinden oluşmaz. Bunlar vasıtası ile mekân tanımlanmaya çalışılır. Gerçekte mekân, içinde yaşanan ve hareket edilen, bu elemanlarla çevrelenen, belirlenen boşluktur. Fakat bu

elemanlardan oluştuğu anlamına gelmemelidir ifadesiyle güçlendirir. (DOĞANCA M. 2002)

Doğa ve mimari, görünen işitilen, koklanan, tadılan ve dokunulan algılan mekânların boyutlarını dış ve ara sınırlarını belirler. Fakat görülen mimarlık mekânı, diğer mekân türleri gibi, yalnız kendi içindeki faaliyet ve ilişkileri değil, kendi dışındaki mekân boyutlarını da etkiler ve onlardan etkilenir.

Kültür ile mekân türleri ve mekân kullanma biçimleri arasında fonksiyonel ve organik ilişkiler bulunmaktadır. Her kültür, belli mekân biçimlerine; her Mekân belli bir kültürel fonksiyona ve her Mekân algılaması belli bir kültürel şartlanmaya neden olmaktadır.

Bir yönü ile biyolojik (evrensel), diğer yönü ile toplumsal (görelî), bir başka yönü ile kişisel (psikolojik) bir varlık olan insan, dünya üzerinde her yerde yaşamıştır. İnsanoğlu, özelleşmemiş bir biyolojik varlık olarak, çevre koşullarını kontrol etmeyi, onu ihtiyaç ve tercihlerine göre biçimlendirmeye öğrenmiştir. Öyle ki, insan bugün her tür doğal çevrede (ekolojide) kültürü sayesinde yaşayabilir. Bu yaşama biçimlerinin çeşitliliğine ve görselliğine *kültür* adını veriyor, ilkel kültürlerin ayrışma (diverjans) eğilimini, modern ve teknolojik uygarlıkların benzeşme (konverjans) eğilimini, modern ve teknolojik uygarlıkların benzeşme (konverjans) eğiliminden ayırmağa çalışılmaktadır. (GÜVENÇ B.)

1.4 KULLANIŞ AÇISINDAN MEKÂN TÜRLERİ:

Her mimari mekânın alt bölümleri, türlü biyolojik gereklere ve belli sosyal çözüm yollarına öznel mekânlar tahsis ederek onları örgütlediği gibi, kurulu bu örgütün bozulmasına da yol açabilir. İnsan, mekân alıcıları yoluyla, bu örgütleri veya anarşiyi algılamayı öğrenmekte ve ona şartlanmaktadır.

Philippe Ariés'e (1980) göre, 18.yüzyıla kadar, Avrupa mimarisinde yapıların alt-bölümleri (odaları) fonksiyonel değildir. Odanın (chambre) salondan

ayrılması (Fransa; room veya raum)ların yatma, yemek yeme oturma pişirme, temizlenme ve çalışma gibi özel görev ve isim almaları (İngiltere), geniş ailenin, nükleer (çekirdek) aileye dönüşmesini beklemiştir. Holler, antre ve koridorlar, odalara öznellik kazandıran ara Mekânlar olarak sonradan yaratılmıştır. Bu değişimin önemi şuradadır: Özel mekâna göre davranış; evde ailede ve çok küçük yaşta başlamaktadır. Mekânın eğitimdeki yeri ve değeri genişlemiştir.

Evin büro, büronun lojman olarak kullanılmasının çok seyrek rastlanan bir olgu olması, davranış ve tutumların mekâna göre biçim alışından ileri gelmektedir. Davranışın farklı olması gereği, mekânın değiştirilmesini de zorlanmaktadır.

Yerleşme ve mimarlıkta, Batı uygarlığı, dikdörtgenlerin belirlediği Rene Descartes'in (1596 – 1650) kavramlaştırdığı *kartezyen sistemin* doğrularından hareket etmektedir. (GÜVENÇ B.)

Geleneksel japon mimarlığı ve tasarı noktalardan hareket ediyordu. Yollar ve yersel mekânlar, noktalarla belirleniyordu. Bu kültürde, sıralama (numaralama) Mekâna göre değil, zamana göredir. Japonlar tarihselliğe (zamana), Batılılar (mekâna) değer vermişlerdir. Yerleşmelerimiz bu açıdan, ne Batı'ya ne de Doğu'ya benzemektedir.

1.5 İNSAN AÇISINDAN MEKÂN TÜRLERİ:

İnsan açısından dört mekân türü tanımlayabiliyoruz(GÜVENÇ B.):

1. Yakın (entim) mekân
2. Kişisel-bireysel mekân
3. Toplumsal mekân
4. Kamusal mekân

Bu tanımlar daha detaylı olarak bir sonraki bölümde değinileceği için sadece başlık olarak belirtilmiştir.

Kültürel sistemler, her mekân sınırları içinde yapılabilecek ve yapılamayacak işleri ve davranışları görgü kurallarına bağlamaktadırlar. Bu sistemler toplumlar arasında da farklılıklar göstermektedir. Aynı zamanda bu mekân türleri arasında kişinin çevresiyle kurduğu ilişkiler kendi toplumu tarafından belirlenen sınırlar çerçevesinde yakın veya kişisel mekân içerisinde kurduğu daha yakın ve samimi ilişkilerin daha geniş ve kapsamlı olan toplumsal ve kamusal mekân içerisinde hoş karşılanmama durumu oluşabilmektedir.

Batı kültürlerinde, kamu yerlerinde başkasının bireysel mekânın içinden geçmek, sürtünmek, değmek, çarpmak, saygısızlık olduğu halde, Orta Doğu'da böyle karşılanmamaktadır. Batı toplumunda dokunulmasa bile, bireysel mekândan geçilirken özür dilenir; Orta Doğu toplumunda dokunulsa veya çarpılsa bile özür dilenmemektedir.

1.6 İÇ MEKÂN KAVRAMI

Frank Lloyd Wright'e göre; İç Mekân, binanın ruhu olan mekânın kendisidir. İçinde yaşanan oda veya salon bu mekânın bir parçasıdır, ona aittir, onunla beraberdir, ondan doğmadır. İçinde yaşanan mekân bir bütün olarak bu şekilde düşünüldüğü zamandır ki, bu mekân mimarinin ta kendisidir denilebilir. (E.Ö. Dede)

Tüm kuramcılar tarafından ortak bir görüş olarak; iç mekân ile dış mekân tasarım aşamasında da sonrasında gerçekleşip uygulandıktan sonrasında algısal bütünlüğün sağlanabilmesi açısından bir bütün olarak düşünülmelidir. Buna rağmen tanımlamada genede ayrı tutulmaktadırlar.

İç mekânın içerde olmaktan öte bir anlamının da bulunduğu söylenebilir. Mimarinin insana sağlaması beklenen iç mekân, Jan Van Eyck (1390 – 1441) tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“30 yıl boyunca mimarlar insana, iç mekânda bulunduğunda bile “dışarıyı” sağlamaya çalıştı. Fakat onların işi kesinlikle bu değildir. Mimarlık insana, dış mekânda bulunduğunda bile içeriği sağlamak demektir.”

İç mekân bireysel bir atmosfere sahip, kullanıcının sosyo-kültürel yapısı yanında duygusal yapısının izlerini de taşımaktadır. Dolayısıyla geometrik bir mekândan öteye geçmektedir. Kişinin kendi benliğiyle doğrudan yakın ilişki kurduğu ve dış mekâna karşı barındığı yerdir. (DOĞANCA M. 2002)

Bu tez kapsamında insan mekân ilişkisinin en net olarak incelenebileceği alan olarak konut iç mekânı seçilmiştir. Kişi kendi toplumuna ait kültür yapısına dair bütün bilgileri burada öğrenmeye başlamaktadır. Başında da belirtildiği gibi mekânı etkileyen her ne kadar kişi ise kişinin kendi de etkilediği mekândan etkilenmektedir. Bu nedenle konut iç mekânı ve özellikle bütün ailenin psiko-sosyal etkilerinin en net şekilde yansıdığı ve etkileşim halinde olunan yaşama mekânı üzerinde inceleme yapılmıştır.

1.7 KONUT MİMARİSİNDE MİMAR-MÜŞTERİ İLİŞKİSİNE GENEL BAKIŞ

Mimar ile kullanıcı yani müşterisi arasındaki uçurumun başlangıcı ve nedenleri, bu kayıp sonucunda oluşturulan konutların kazandırdıkları ve kaybettirdikleri incelenmiş ve konut mimarisinde ne aşamalardan geçilerek asıl sorunun (kullanıcı gereksinimlerinin mekân tasarımındaki önemi) her noktada nasıl su yüzüne çıktığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

15. yüzyıl sonuna kadar mimar ile müşterisi aynı toplumdan ve kültürden gelmiştir. Mimar, bu döneme kadar müşterisinin gereksinmelerini ya kendi gereksinmelerine benzediği için sezinlemiş ya da bu gereksinmeler, toplumsal davranış ölçü ve değerleriyle kurallaşmış olduğundan yalnız bu normlara uymuştur. (KIZIL F. 1978)

16. Yüzyılın başında batıda başlayan endüstrileşmeyle şehirlere göç ve yığılma başlamış, toplum düzeni bozulmuştur. Toplum içinde sınıflaşmalar

oluşturmuştur. Buna da ortaçağın söz sahibi sınıfları karşısındaki burjuva sınıfı örnek olarak verilebilir.

Loncalar meslek onurunu herşeyin üzerinde görmekteydiler ancak Loncalar ortadan kalkınca bu değer etkisini yitirmiştir. Dolayısıyla, burjuvaizmin her türlü isteğine cevap veren bir mimarlık oluşmuştur. 1850 – 1860 yıllarına kadar konut mimarisine egemen olan anlayış budur.

1850–1900 yılları arasında, endüstri çevrelerindeki yaşantı koşullarının düzeltilmesi, işçilere konut sağlanması, kamusal sağlık ve güvenin korunması gibi konulara yönelinmiştir. Birinci dünya savaşından önce yapılan uygulamalardan, yalnız kamusal sağlık ve güveni korumak için uygulanan yapı kurallarının ailenin toplumsal ve psikolojik gereksinmelerini her zaman karşılayamadığı anlaşılmıştır. Birinci dünya savaşından sonra ise, yeni konut sorunu, ekonomi ve endüstri alanında girilen tam bir kalkınma hareketi ve para sıkıntısı, yapım standartlarına uygun, gerekli ve pratik olana yönelinmesini gerektirmiştir. 1930'larda kentsel bölgeleri temizleme programlarının bir sonucu olarak birçok ailenin birlikte yaşadığı konutlar yapılmaya başlanmıştır. Endüstri çevrelerindeki yaşantı koşullarının düzeltilmesi amacıyla ortaya çıkan bu modern faaliyet girişimi yıkıcı olmuş; insanların nasıl yaşadıklarının daha çok nasıl yaşayacaklarıyla uğraşmaya yönelmiştir.

Ancak, endüstrileşmeyle kullanıcı müşteri ile mimarın dolaysız ilişkisi de ortadan kalkmıştır. Kullanıcı müşteriler eskiye oranla daha çok farklı sınıftan ve kültürden gelmeye başlamıştır. Farklı kültürel çevrede yetişen kişilerin inançları, toplumsal idealleri, töresel kuralları, toplumsal ve fiziksel çevreleri gibi öğeleri değişiktir. Oysa bu öğelerden oluşan kişinin tanıma yapısı, onun fiziksel çevresinden gelen gerilimleri algılamasını ve bu gerilimleri gidermek için kararlaştırdığı çözüm yollarını etkilemektedir. Bir toplumun kültürünün türleri arasında yer alan ve kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal tecrübeler, görüşler, inançlar, tutumlar, töreler v.b. öğelerden oluşmaktadır. Toplumsal

gelenekler, tanıma yapısını oluşturan öğelerin bir bölümünü kapsadığından kişinin tanıma yapısını etkilemektedir. Dolayısıyla, toplumsal gelenekler, kişinin toplumsal ve fiziksel çevresinde çıkan gerilimleri algılamasını etkileyerek amaçlarını ve davranışlarını sınırlamakta ve biçimlendirmektedir. Ayrıca, toplumsal gelenekler kişinin, fiziksel çevresinden gelen gerilimleri gidermek için kararlaştırdığı çözüm yollarını da etkilemektedir. Bu nedenle, farklı kültürel çevrede yetişen kişiler, fiziksel çevrelerini kendi toplumsal geleneklerine özgü biçimlendirmekte ve düzenlenmektedir. Böylece, fiziksel çevre birçok toplumsal geleneklerine özgü biçimlendirmekte ve düzenlenmektedir. Böylece, fiziksel çevre birçok toplumsal geleneğin içine döküldüğü bir kalıp olmaktadır. (KIZIL F. 1978)

Oysa müşterisinden farklı sınıf ve kültürden gelen modern çağın mimarı, kendisi ile müşterisi arasındaki toplumsal yapı farkını ve bu nedenle mekân tasarımlamasındaki kendi düşüncesi ile müşterisinin bu mekândan beklentilerinin farklı olduğunu kavrayamamış veya önemsememiştir. Yapılan gözlemler, modern çağın yaşantısında türlü toplumsal, psikolojik etkenlerin birbirine uygun olduğu, gereksinmelerin eşitlendiği, kültürel farklılıkların kaybolduğu düşüncesine dayanılarak yapılan tekdüze konut yerleşmelerinde kullanıcıların fiziksel çevrelerini kendi toplumsal geleneklerine göre değiştirdiklerini göstermiştir. Bugün, her duvar ve pencereye bile estetik, ekonomik, siyasal etkiler kadar sınıftan sınıfa, kültürden kültüre değişen toplumsal ve psikolojik etkenlerin de karıştığı ve bu nedenle fiziksel çevredeki kültürel farklılıkların kaybolmayacağı gerçeği anlaşılmıştır. (KIZIL F. 1978)

Genel konut tasarımı yaklaşımının yanılgısı, modern rasyonel uluslararası mimarlığın tekdüzeliğinde anlaşılmaktadır. Bu tekdüzelik, sosyolog ve psikologları harekete geçirmiştir. Konutlardaki bu tekdüze dilin toplumsal ve psikolojik açıdan zararlarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Ancak, 1960'lara kadar insanın çevresi ile olan ilişkilerinde toplumsal ve psikolojik etkenlerin önemi üzerine toplu bir bilincin geliştiği görülmemektedir.

Kişinin içinde yaşadığı çevresinden gelen uyaranlara tepkileriyle ilgilenen Çevre Psikolojisi bilimi 1973'den başlayarak önceleri İngiltere ve A.B.D.'de, daha sonra Avrupa ve Japonya'da gittikçe yaygınlaşmaktadır. Çevre psikolojisi davranış coğrafyası, ergonomi, planlama, siyasal bilimler, biyoloji, antropoloji, sosyoloji ve mühendislik dallarının katkısıyla zengin kaynaklı bir bilimdir. İnsan-çevre arasındaki ilişkiyi araştıran tüm bilimlerin de desteğini alan Çevre Psikolojisi bilimi, mimar ve tasarımcılar arasında diğer toplumsal bilim dallarından daha büyük ilgi görmektedir.

Mimari düşüncede davranış bilimleri bir ortaklığa gidilmesine kadar varan bu değişiklik, kullanıcılar için gereksinimlerini daha iyi karşılayan çevre koşulları getirdiği gibi, mimar ve tasarımcılara mekânın toplumsal ve psikolojik tanımlamasına ilişkin bilgi edinmelerini de sağlamıştır.

Ancak, çok yakın geçmişe kadar yeni endüstrileşen kentler bir gelişme simgesi olarak Batı kültürüne yönelmişse de Batı'nın kültürel üstünlüğünün belli deneyimle elde ettiği hemen hemen her şeyi büyük bir açıklıkla almıştır.

Malesef ülkemizde de yaşanan ve yaşanacak süreçlerin geçmişten kaynak aldığı gerçeğini gözardı edip, toplumsal geleneklerimizin kazandırdığı ve hala süre gelebilecek işlevsel yararlarını hiçe sayarak başka toplumların kültürel öğelerine, ne amaçla nasıl oluşturulduğunu özümsemeden direk mimarimize aktarmaktadırlar.

Toplumumuzun tanıma ve algılama yapılarını, geçmiş ve bir süreç içerisinde gelişmekte olan yaşantısını, karakterini, niteliklerini, toplumsal geleneklerini gözlemleyen konut tasarımları beklentileri karşılayamayan kültürel etkileri ve gelenekleri hiçe sayan bir tavır takınarak toplumumuza uygulanmakta, müşteriye yani kullanıcıya da yapılan iş tatmin etmemektedir.

Ülkemizde 1950'lerin sonlarıyla 1960'larda ancak toplumsal – psikolojik olarak adlandırılacak araştırmalar yapılmıştır. Fakat buna rağmen kullanıcının

toplumsal ve psikolojik gereksinimlerinin belirlenmesi konut içi mekânların bu gereksinimlere uygunluğu açısından verimli sonuçlar elde edilememiştir.

İnsanoğlunun çevresini istek ve beklentileri doğrultusunda değiştirme işi ile uğraştığında bu çabası diğer canlı türleri ile benzerlik taşır. Ancak bu süreçte üç önemli özellik ayrıcalıklı olarak insanidir. Çevre ile ilişkide en önemli insani özellik bu ilişkinin düzeyidir. İnsan ile çevresinin ilişkisi çok yüksek düzeyde ve yoğundur. İkinci özellik ise bu ilişkinin önceden tasarlanmış ve düşünülmüş olmasıdır. İlişkinin karmaşıklığı ise üçüncü önemli insani özelliktir. (BOZDAYI M.)

İnsan çevresini çok geniş ve çeşitli boyutlardaki gereksinimlerine göre değiştirir ve biçimlendirir. Buradaki temel amaç, çevresi içerisinde varlığını sürdürmek ve rahatını sağlamaktır. Karşılığında da kendi yarattığı çevreden kuvvetle etkilenir. İnsan çevresinin pasif bir ürünü değildir, çevresi üzerinde anlamlı ve kararlı bir çabası vardır ve aynı ölçüde çevresi tarafından yönlendirilir. Dünyasını değiştirirken, kendisini de değiştirir, buradaki temel ilke insan ile çevresi arasındaki ilişkinin dinamik bir etkileşim olduğudur. (BOZDAYI M.)

Fiziksel çevre bir sahne gibi, hayatı sınırlandırır, yönlendirir ve tanımlar. İnsan, fiziksel çevresinde yalnızca fiziksel ve psikolojik gereksinimlerinin tatmini sağlamaya çalışmaz, bir yandan da dünya ile uyum içinde olma ve yaratıcılık gereksinmesi giderilmeye çalışılır. İnsan bir fiziksel çevre yarattığında basit anlamda yalnızca bir mekân ya da bina üretmez, kişisel ve sosyal değer sistemlerinin sembolik ve psikolojik çevresini de yaratmış olur. Yaratılan çevrenin ölçeği ne olursa olsun tasarım süreci, birey ya da sosyal grup olarak eylemleri, değer sistemlerini ve insanoğlunun hedeflerini yansıtan mekânlar yaratmak ile doğrudan ilişkilidir.

İç mekânlar insanların doğrudan ve yoğun ilişki içerisinde bulunduğu fiziksel çevrelerdir ve iç mekânların tasarımında insanın psikolojik ve duygusal gereksinimlerinin iyi anlaşılıp değerlendirilmesi son derece önemlidir. Bunlara

ek olarak, insan sosyal bir varlıktır. Çeşitli sosyal ve kültürel süreçler de mekân tasarımıyla önem kazanmaktadır. Başka bir deyişle, fiziksel ve boyutsal doğruluk ve etkililiği ne kadar iyi olursa olsun, kişisel psikolojik gereksinimler ile sosyal gereksinimlerin yeterince dikkate alınmadığı iç mekân tasarımlarının, kullanıcıları ile bir bütünlük oluşturabilmeleri mümkün olamayacaktır. İnsanın, boyutsal, antropometrik, ergonomik ve fiziksel özelliklerinin yanı sıra sosyal ve psikolojik varlığı ve gereksinimlerine de, iç mekân tasarımıyla eşit derecede önem verilmelidir. (BOZDAYI M.)

Tüm insan yapımı fiziksel çevreler, insan için tasarlanır ve yapılandırılırlar. İnsan ve içinde bulunduğu fiziksel mekânı arasında duygusal ve psikolojik etkileşimin karmaşık ve etkili bir yapısı vardır. Çok çeşitli işlevlere sahip yapı türleri arasında *konut*, belki de kullanıcısı ile en kuvvetli bağı kuran insan yapısı fiziksel çevredir. Bu bağlar, fiziksel ve/veya sembolik düzeyde olan, işlevsel, psikolojik, duygusal ve kültürel ilişkilerdir. Bütün kültürlerde konut yalnızca koruyucu bir barınma birimi olmanın ötesinde bir şey ifade eder. Konut, her zaman kültürel ve doğal koşullar ile ait olduğu yaşantının tüm insani değer ve koşulları ile bütünleşmiş bir fiziksel oluşumdur. (BOZDAYI M.)

Bir konut kullanıcısının ondan beklediği gereksinimleri karşılamalıdır. Bunlar basit anlamda fiziksel, psikolojik ve sosyal gereksinimlerdir ve kültüre, yaşantı biçimine ve kişisel istek ve arzulara göre değişim gösterebilir. Başka bir deyişle bunlar, kullanıcısının konut içerisinde herhangi bir eylemini gerçekleştirmesinde rahatının sağlanması için gerekli koşullardır. Öncelikle gereksinim duyulduğu ölçüde çeşitli düzeylerdeki mahremiyet ve gizliliğin sağlanması gereklidir. Bu koşullar, gerek konut içinde mekânlar arası ilişkilerde ve gerekse iç mekân ile dış mekân ilişkisinde göz önüne alınması gereken koşulları içermektedir. Mahremiyet ve gizlilik kavramları burada, işitsel, görsel ve kişisel olarak anlaşılmalıdır. (BOZDAYI M.)

Bütün sosyo-psikolojik boyutlar, çevresel davranış üzerinde etkili faktörler olduğundan, bir konut tasarlarlarken, kişiler arası kabul edilebilir mesafeler,

eylem alanları ve bölge savunusu davranışı da dikkate alınması gereken diğer koşullar olarak ortaya çıkmaktadır.

Altman I. (1980), konut oluşumunda etkili olan faktörleri şöyle değerlendirmiştir:

Çevresel faktörler: iklim, arazi, malzeme, teknoloji, *Sosyo-ekonomik faktörler:* ekonomi, politika, *Kültürel faktörler:* Bunlar, bir toplumun sosyal davranış ve alışkanlıklarına ait inanç ve algılayışlarının bütünüdür. Ortak olarak paylaşılan biliş, duygu ve davranışlardır. Nesiller arasında aktarılır ve tüm insan yapısı çevrelerde özellikle de konut oluşumlarında kuvvetle yansıtılırlar.

Rapaport (1980), konut oluşumundaki kültürel özellikleri şu şekilde değerlendirmiştir:

- Din,
- Dil ve bu tür özellikler,
- Aile yapısı ve akrabalıklar,
- Çocuk yetiştirme metodları,
- Yerleşim dokuları,
- Arazi paylaşım ve mülk edinme sistemleri,
- Beslenme alışkanlıkları,
- Sembolik ve geleneksel sistemler,
- Statü belirleyici sistemler ve sosyal kimlik,
- Bilişsel şemalar, mahremiyet, yoğunluk, bölge savunusu,
- Konut içerisinde davranış organizasyonu,
- Çalışma, diğerleriyle birlikte iş yapma, ticaret.

Bütün bunlar *konu*'un bir *ev* haline dönüşmesindeki kültürel mekanizmalardır.

Konut, basit anlamda bir barınak olmaktan çok daha öte bir şeydir ve tüm bu kültürel, sosyal ve psikolojik etkiler ile *ev* kavramı oluşarak yüksek düzeydeki sembolik ve duygusal anlamına kavuşur. (BOZDAYI M.)

Dış yapıdan daha ziyade iç mekân bir kişisel yaratım ve sığınma alanıdır. Ittelson (1974)'un değindiği gibi kişinin özalgısı, zamanının çoğunu geçirdiği konut çevresine özel bir şekilde bağlıdır. Evinin koşulları kişinin öz değerlenmesindeki algısını biçimlendirir. Konut kişinin sembolik bir uzantısıdır ve konutun karakteri, kişisel özelliklerin bir sonucu olabileceği gibi, bu özellikleri kuvvetlendirici bir niteliğe de sahip olabilir.

Bu nedenle kullanıcı gereksinimleri ve iç mekân insan etkileşimin önemi vurgulandıktan sonra kullanıcı gereksinimleri ve gereksinimin kaynaklanışı meydana geliş psikolojik açıdan nasıl oluştuğu konusu sonraki bölümde açıklanmıştır.

Tezin bu bölümünde tüm tezinde temelini oluşturan kullanıcı gereksinimleri ve sosyo-psikolojik faktörlerin oluşumu ve kaynaklarının açıklanması amacı ile insan mekân arasındaki psikolojik bağlantıyı sağlayan gereksinim konusunun temelini oluşturan davranışların görülmeyen nedenleri açıklanarak incelenmektedir. Kullanıcı veya tasarımcı olarak bireyin dışa vurduğu gereksinimlerinin kökenine inilmesi gerekmektedir. Fakat davranış konusunun genişliği göz önünde bulundurularak ve mekânda kullanıcı gereksinimi incelendiği için sadece davranış konusunun psikolojik nedenleri incelenmiştir.

2.BÖLÜM

2. DAVRANIŞIN PSİKOLOJİK NEDENİ

Tüm davranışların oluşmasına neden olan küçük ve belirli bir takım kalıplar vardır. Bunlar psikolojide *davranış birimleri* olarak adlandırılmaktadır. Davranış birimlerinin kaynakları çeşitlidir.

Bir bölümü doğumla birlikte gelmekte ve bireysel aynılığı içermektedir. Her insanda aynı şartlar, aynı koşulları sonuçlar. Bu birimler genellikle anahtar uyarıma karşı duyarlıdır. Cevapları, otomatik'tir. (BOZDAYI M.)

Bir bölümü ise kalıtım yani soya çekim ile fiziksel ve sosyal çevrenin ortak ürünüdür. Bunlar, bireysel farklılıkları içerirler. Kişinin doğuştan getirdiği özelliklerinin çevre faktörüyle oluşturduğu ara kesit, davranışın nedenidir. (BOZDAYI M.)

Diğer bir bölümünde kültür, moda gibi sosyal ilişkilerden oluşan nesne ve olaylardır ve tamamen kişinin dışında oluşmaktadır. (BOZDAYI M.)

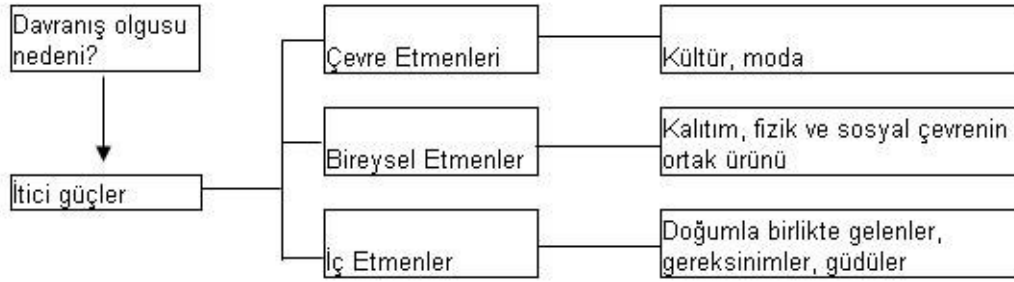
Kısaca, kökü psikolojik özelliklere dayalı bir davranış olgusu, bireyin iç ve dış çevresinden gelen itici güçler etkisiyle bütünleşen *birimler topluluğu*'dur. (BOZDAYI M.)

Bu itici güçler:

- İç etmenler
- Çevre etmenleri
- Bireysel etmenler

Olarak toparlanabilir.

Bireyin bir tasarım ürününe karşı durum ve tutumunda önemli ölçüde rol oynayan bu etmenler *tasarlama* işlemi sırasında mutlaka gözönünde bulundurulmalıdır.

ŞEKİL 3. Tasarlama işleminde göz önünde bulundurulması gereken etmenler

2.1 İÇ ETMENLER

İç itici güçler kişinin davranışının en önemli etmenidir. Psikolojik veya temel fizyolojik gereksinimler tüm özellikleriyle bazı iç itici güçlerin oluşumunu koşullamaktadır. Bu koşullanma sayesinde kişi içinde bulunduğu durumun gerektirdiği davranışı saptamakta ve uygulamaktadır.

Kullanıcı için daha iyi bir çevre kurmak için çalışan tasarımcının bu amaca ulaşabilmesi için bireyin bulunduğu durum ve nedenleri bilmesi gerekmektedir.

2.1.1 Gereksinim

Birey davranışının itici gücü yani motor unsuru *gereksinimler* ve bunların doyurulmalarına dayanmaktadır. Gereksinimler bir yandan etkili olan uyarılara, diğer yandan kişisel niteliklere bağlı olarak değişmektedir.

Abraham Maslow (1970) 'un motivasyon (dürtü veya uyarıcı) ve gereksinimler yöntemine göre de kişiyi davranışa iten esas temel bilinçsiz gereksinimler, kültürel, bölgesel bilinçli gereksinimlerden daha çok rol oynamaktadır. Her davranış, birçok bilinçsiz gereksinimler tarafından kararlaştırılmıştır.

Birey davranışlarını açık ve sistemli olarak inceleyen Maslow gereksinimleri iki temel gruba ayırır:

1. Fizyolojik gereksinimler
2. Sosyo-psikolojik gereksinimler

2.1.1.1 Fizyolojik gereksinimler

Yaşamın devamını sağlayan niteliklerdir. Organizmanın canlı kalabilmesi, bu gereksinimlerin doyurulmalarına bağlıdır.

Bunlar, bütün canlılarda bulunduğu için, evrenselidir. Birçok sosyo-psikolojik gereksinimlere de yol açarlar.

Elektrikli bir mutfak aracı, örneğin bir ekmek kızartma makinası çeşitli nedenlerin biçimlediği karmaşık bir sistemdir. Bu sistemin başlangıçtaki nedeni, beslenmeye olan gereksinme, işlev ve biçim özelliği ise, çevrenin itici gücüyle bütünleşen sosyo-psikolojik bir gereksinmedir. (DOĞAN N. 1978)

ŞEKİL 4. Gereksinimin Bölümleri

2.1.1.2 Sosyo-psikolojik Gereksinimler

Bireyin dış çevreyle ilintilerine dayalı iç-olgulardır.

Bunlar, fizyolojik gereksinimlerden daha karmaşık olup özellikle ileriki yaşlarda davranışları daha çok etkiler. Bu nedenle, fizyolojik gereksinimlerin tersine toplumdan, topluma değişirler.

Sosyo-psikolojik gereksinimler zaman sürecinde değişik çevrelerde önem kazanarak fizyolojik gereksinimlere baskın olabilirler. (DOĞAN N. 1978)

Örneğin; Anadolunun bazı yörelerinde bugün hala döşek denilen oturma ögeleri kullanılır. Bu, gerçekte bireyin fizyolojik yapısına en uygun bir dinlenme ögesidir. Ancak sosyal-psikolojik etkenlerin koşulladığı gereksinimler sonucu birey, kentlerde, fizyolojik bakımdan kişiye hiçte uygun olmayan oturma ögeleri kullanılır. Böyle bir davranışın itici gücü yani motor unsuru, çevre faktörlerinin zaman sürecinde baskın duruma getirdiği sosyo-psikolojik bir gereksinimdir. (DOĞAN N. 1978)

Bu gereksinime sahip olan kişi, çevresindeki herkes gibi davranma eğilimindedir. Bu kimsede sosyal bir gruba dahil olma arzusu kuvvetlidir.

Sosyo-psikolojik gereksinimlerin bazılarına değinmek gerekirse:

Güvenlik Gereksinimi: Yetişkin bireylere göre çocuklarda bu gereksinme daha belirgin ve önemlidir. Güvenlik gereksinmesinin önemi, bireyin toplumsal düzene ve alışmış olduğu koşullara bağlanmaya verdiği önemle anlaşılabilir. Belli bir dine veya belli bir gruba bağlanmak, bir konuta sahip olmak gereksinmesi de bu güvenlik gereksinmesinden oluşmaktadır. (KIZIL F. 1978)

Sevgi Gereksinimi: İlk gereksinimleri doyurulmuş olan bireyin, dost, arkadaş, sevgili, çocuk, eş gibi sevgisini paylaşarak doyuracağı gereksinimdir.

Saygı Gereksinimi: Bu gereksinim iki yönlüdür. Bir yönü, insanın yaşadığı çevre içindeki başarısı için duyduğu gereksinimdir. İkincisi ise, başkalarından beklenen değerlendirilme (çoğunlukla takdir görme) gereksinimidir.

Kendini Gerçekleştirme Gereksinimi: Çoğu zaman birey, yapması gerektiğini düşündüğü, idealindeki işi yapma gereksinimi duymaktadır yani kendini gerçekleştirme gereksinimi duymaktadır.

Gereksinim ve güdü, birey davranışının iki temel ögesidir. Bu iki temel ögenin birbiriyle ilintilerini açıklayabilmek için, Claude Bernard (1813 – 1878) tarafından ileri sürülen iç çevrenin değişmezliği (Homeostatis) kuramına kısa bir bakış gerekir. (DOĞAN N. 1978)

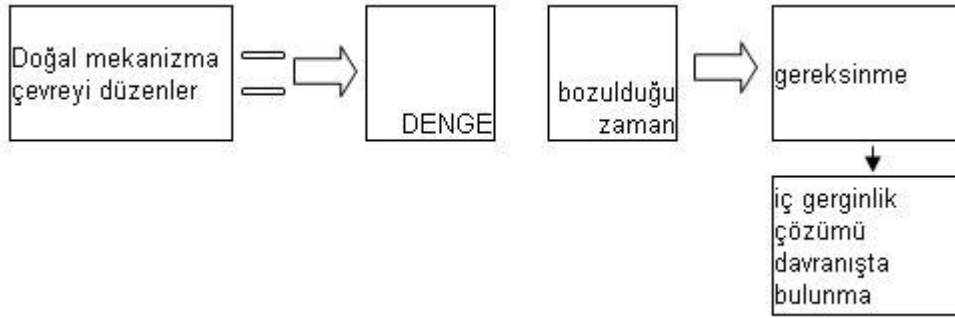
Bu kurama göre, organizma içinde doğal bir mekanizma vardır. Bu mekanizma, yaşam için gerekli bazı iç koşulları belli sınırlar içinde tutan otomatik tepkilerin *kendiliğinden* meydana gelmesini sağlar.

Bireyin dış çevresindeki ısı, nem ve basınç, sürekli olarak değişir.

Bu *değişen çevre* içinde birey, kendi iç koşullarını denetim altında bulundurmak, başka bir deyişle *dengesini korumak* zorundadır.

Bu doğal mekanizma, en iyi yaşama koşullarını gerçekleştirebilmek için, bireyin çevresini ve çevresiyle olan ilişkilerini sürekli olarak düzenler.

Doğal mekanizmanın getirdiği *denge* durumunun bozulması, organizmada bir *iç gerginlik* meydana getirmektedir. Dengenin yeniden kurulabilmesi için, duyulan gereksinimlerin giderilmesi gerekmektedir. Birey, bunu sağlayacak davranışlarda bulunmak zorunluluğu içindedir. (DOĞAN N. 1978)

ŞEKİL 5. Dengenin oluşum süreci

Sigmund Scholomo Freud (1856 – 1939) 'a göre: kişi, yaşadığı gerilimlerin gerçek niteliğinin; giriştiği davranışların gerçek anlamının farkında değildir ve gerilimlerin bilinçteki karşılıkları töresel, toplumsal ve kişisel değerleriyle çatışma durumunda olursa bunları bastırılabilir, onların yerine daha kabulü kolay fakat gerçeklikten uzak karşılıkları konabilir. (KIZIL F. 1978)

Herhangi bir davranış, aynı zamanda birkaç temel gereksinim ya da temel gereksinimlerin tümü tarafından kararlaştırılmış durumdadır.

Birey, yalnız belli amaçlara ulaşarak gidereceği gereksinimleriyle kalmamakta, psikolojik alanın bir takım yönlerince sürüklendiğini de duymaktadır. Kişi bu istekleri, kendi dışındaki psikolojik alanın yönleri şeklinde görünen nesne veya kişilerden doğan şeyler olarak algılayabileceği gibi, kendi bedeninden, kendi içinden doğan şeyler olarak da algılayabilmektedir. Kişi, isteklerini giderirken yapması gereken birşeyi yaptığı duygusundadır. Buna, kişinin, ana-babasının buyruğuna uyulması gerekliliği gibi bir şey olarak algılaması örnek verilebilir.

Kişinin toplumsal davranışını gerilimler başlatmakta ve amaçlar yöneltmektedir.

Toplumun benimsediği davranış ölçüleri ve değerleri ise, algı, gereksinme, amaç ve anlamların oluşumunda rol oynamakta; doğrudan doğruya davranışa neden olacak şekilde işlememektedir. (KIZIL F. 1978)

Kişilerin reklâm edilen konutları satın almaları propagandanın yarattığı davranışlar olarak değil, kendi toplumsal çevresinin sınırları içinde bir takım gereksinimlerini gidermek için belli amaçlara yönlendiren, uyum peşinde koşma davranışı olarak görülmelidir.

Belirli bir gereksinimi giderme yönteminin seçilme şansı, kişinin geçmiş yaşantısında bağlıdır. Geçmiş hayatında bir gereksinmeyi başarıyla gideren bir yola, birey, o anki gereksinmesini gidermek için yeniden başvuracağı iyi bir yol gözüyle bakacaktır. (KIZIL F. 1978)

Davranışta birbirini izleyen her evre, gereksinme ve amaçların etkisindedir ve her evre gerilimi gidermeye, amaca ulaşmaya doğru yönelmektedir.

Belli bir amaca ulaşarak gereksinmesinin doğurduğu gerilimi gideren kişi tam doyuma ulaşamaz. Kişinin bu amaca ulaşması, psikolojik alanında yeni bir yapılanmaya neden olmaktadır. Bu yeni yapılanma, yeni dengesizliklerin ve gerilimlerin doğmasına yol açmakta; yeni amaçlara doğru istek yaratmaktadır. (KIZIL F. 1978)

2.1.2 Güdüler

İyi bir tasarım yapabilmek yani insan için daha uygun bir çevre yaratabilmek ancak bireyin bir tasarım ürününe karşı durum ve davranışlarının nedenlerinin bilinmesiyle mümkündür. Dolayısıyla bireyi davranışa iten etmenler ve tasarımla ilişkileri incelenmiştir.

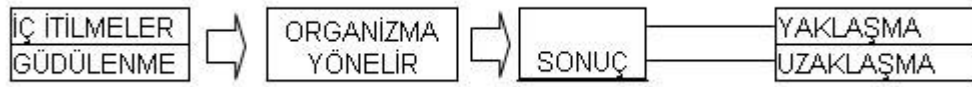
Bireyin davranışının büyük bölümü hayatta kalabilme ve varlığını sürdürebilme adına gerekli elverişli koşulların ve ortamın sağlanmasına yöneliktir.

İç iticilere *güdü* ve bu yolla meydana gelen itilmelere de *güdülenme* denir. Kişinin, bir tasarım ürününe karşı kişinin tutumunda güdülerin etkisi çok büyüktür. Çünkü davranışlar genellikle güdüler tarafından yönlendirilmektedir.

Güdülenmiş bir organizmada iki temel oluşum, birbirini izlemektedir:

1. Etkinlik artar
2. Organizma, belli bir doğrultuya yönelir.

Bu yöneliş ya istenilen şeye doğrudur ya da istenmeyen birşeyden kaçma kurtulma biçiminde kendini göstermektedir. (DOĞAN N. 1978)

ŞEKİL 6. İç itilmelerin ve güdülenmenin işleyiş yöntemi

Karmaşık veya yalın bugün pekçok güdü tanımlanabilmektedir. Her ne kadar birbirleriyle olan yakın ilişkileri ve bazen içiçe olmalarından dolayı tam bir ayırım yapılması zor olsada güdüler fizyolojik ve psikolojik güdüler olarak iki başlık altında genellenebilmektedir. (DOĞAN N. 1978)

2.1.2.1 Fizyolojik Güdüler:

Beslenme, barınma, dinlenme, beden ısısının dengede tutulması, oksijen eksikliği, etkinlik ve benzeri temel gereksinimleri sonucu ortaya çıkarlar. Birey üzerindeki etkinlikleri dış etmenlere göre daha çoktur. Belirli bir süre bastırılabilinse de doyurulması kesinlikle gereklidir. Aksi takdirde organizmanın *denge* durumu bozulur ve giderek bazı istenmeyen sonuçları koşullar.

Uzun süre oturan biri, kaslarda biriken laktik asidin vücuttan atılabilmek gereksinimi içinde, devinim yönünde güdülenir. Böyle bir güdülenme, dikkati gerektiren bir işi uzun süre oturarak yapan örneğin pilot, oto sürücüsü ve benzeri kişileri, o işin yapılmasını zorlaştıracı bir kuvvet olarak etkiler. (DOĞAN N. 1978)

Güdülerin doyurulmalarında çeşitli öğeler, bireye yardımcı olmaktadır. Temelde hep aynı olsalarda çağın istek ve verileri doğrultusunda biçim, malzeme, yapım yöntemi ve benzeri açılardan değişmektedir.

2.1.2.2 Psikolojik Güdüler:

Gerek benliğin savunulması, gerekse dış çevreyle ilgili *itici iç güçler* dir. Fizyolojik güdülerden farklı olarak zaman sürecinde ve toplumdan topluma değişirler. İçinde yaşanılan toplumun ve çeşitli yaşantıların etkisiyle gelişir ve davranışlar üzerindeki etkinlikleri giderek artar. (DOĞAN N. 1978)

Bunlar, fizyolojik güdülerden daha karmaşık ve daha içiçedirler. Bazen aynı ya da benzer olanların, değişik sonuçları koşulladığı izlenebilir. Bu nedenle psikolojik güdülerin tam bir ayrımı yapılamaz.

Ancak kişi-tasarım ilişkilerindeki önem ve etkileri nedeniyle, tasarlama işleminde gözönünde bulundurulması gereken güvence, özerklik, bağlılık, beğenilme ve ilgi güdüler, aşağıda ele alınmaktadır. (DOĞAN N. 1978)

Güvence Güdüsü: Birey davranışını en çok etkileyen psikolojik güdü güvence güdüsüdür. Sebebi temelinin, biyolojik devamlılığa, yani canlı kalma, yaşama, gelişme ana güdüsüne dayanmasıdır. Burada söz konusu olan, benliğin savunulmasıdır. (DOĞAN N. 1978)

Birey, ilişkide bulunduğu her tür tasarım ürününde önce *biyolojik güvence* aramaktadır.

Gerek strüktür, gerekse malzeme ve yapım yöntemi açısından *doğru* çözümlenmiş bir iskemle, örneğin ince görünümlü iskeletiyle kullanıcıya taşıyıcılık yönünden güven vermiyor ise, böyle bir iskemlenin tüketilme kullanılma olasılığı hemen hemen yoktur. (DOĞAN N. 1978)

Özetle; bir nesnenin tasarımında gözönünde bulundurulması gereken en önemli faktör, o nesnenin *güvenlik özelliği* ve bu özelliğin *biçimde de belirtilmesi, görülebilmesi*'dir. Bu sayede kişiyle öge arasında gereken ilişki kurulabilir. Çünkü bu ilişkinin temeli, herşeyden önce, benliğin savunulmasına yani *psikolojik güvenceye* dayanır. (DOĞAN N. 1978)

Özerklik Güdüsü: Birey, davranışlarında *özgür olmak* istek ve çabası içinde olan dinamik bir varlıktır.

Bu özgür olmak isteği ve çabası, tüm yaşamı boyunca sürmektedir. Yeni doğan bir bebek bile kolları, bacakları sıkıca tutulduğunda yüzü kızarır, ağlar. Bu sınırlandırılmış çevreden kurtulmak için çaba gösterir. Yetişkinlik çağında bu duygu daha da kuvvetlenmektedir. (DOĞAN N. 1978)

Birey, davranış biçiminin başkalarınca saptanmasından ya da davranışının sınırlandırılmasından, hareket olanaklarının kısıtlanmasından hoşlanmaz.

Olaya bu gözle bakıldığında, kişilerin, başkaları tarafından yapılmış tüm kurallara karşı olma durumu görülebilir.

Bu bireysel davranışlar, kişinin psikolojik özelliklerinden olan *özerklik güdüsü*'nün etkin bir sonucu olarak koşullanmaktadır.

Bağlılık Güdüsü: Herhangi bir tasarım ürününün kullanıcı-tüketici tarafından istenme-tercih edilmesinde, o ürünün, çeşitli fonksiyonlar açısından artı getirileri, ekonomi, güvence ve benzeri güçleri, tasarımcının yorumu, uygulamadaki katkısı ve teknik olasılıklar önemli rol oynamaktadır. Ancak böyle bir olgunun dinamiği bazen tümüyle kişisel özelliğin bir ürünü olan *bağlılık itilmesi* ne de dayanmaktadır. (DOĞAN N. 1978)

Bireysel ve toplumsal yönlü olan bu itilme, birine ya da bir gruba bağlı olma biçimiyle kendini gösterir.

Bir din adamı, bir lider gibi saygın bir kişinin, soydaş ya da dindaşlar grubunun, bir arkadaş grubunun, bir arkadaşın, komşunun, herhangi bir nesneye karşı tutumu, bireyin o nesneye olan durumunu koşullar, davranışlarında, bağlı olduğu kişi ya da kişiler topluluğunun davranışlarını yineleme sistemi açıkça izlenir. (DOĞAN N. 1978)

Buradan şu sonuca varılabilir: bir tasarım işleminde kararların yeterli derecede alınabilmesi yalnız bireyin değil, içinde yaşadığı toplumun da bazı özelliklerinin bilinmesiyle mümkündür.

Bu özellikler, inanç, tutum, din v.b. toplumdan topluma değişen ve bireyin bir tasarım ürününe karşı olan tutumunu etkileyen itici iç-güçlerdir.

Beğenilme (Prestij) Güdüsü: Toplumun koşulladığı bir başka içsel itilme (motor unsuru) ise, bireyin dış çevresi ile ilgili, psikolojik bir güdü olan beğenilme güdüsüdür. Bu güdünün temel dayanağı, kişinin eylem tür ve biçiminin, içinde yaşadığı toplum tarafından uygun bulunması ve onaylanmasıdır. Bu amaçla tasarlanmış öğeler, birey kendini çevreler. (DOĞAN N. 1978)

Herhangi bir tasarım ürünü, işlev açısından çözümlendiğinde, pratik, estetik ve sembolik işlevler olarak üç temel işlev ortaya çıkmaktadır.

Beğenilme güdüsüyle seçilen ve kullanılan nesneler genellikle estetik işlev açısından değer taşımaktadır. Fakat bu ürünler aynı zamanda hem pratik hemde sembolik işlevi bir arada bünyelerinde barındırabilmektedir. Bu tür ürünler, daha yaygın kullanımı ve daha geniş bir *tüketim çevresi* sağlamak amacıyla tasarlanmış ürünlerdir. (DOĞAN N. 1978)

İlgi, Merak Güdüsü: Tümüyle psikolojik bir olgu olan ilgi güdüsü ve organizmayı daima pozitif yönde iter. Birey, ilgi duyduğu herşeye yönelir. Herhangi bir ilginin gerçekleşme koşulu, bir dış-uyaranın alt-üst eşikler arası

alan değerdeki yetkinliğine ve işlev, biçim, renk gibi öznel niteliklerinin etkisine bağlıdır. (DOğAN N. 1978)

Öznel niteliklerin etkisi, bireyden bireye değişmektedir. Hatta bazen bu etkinin, aynı kişide değişik zamanlarda farklı sonuçları koşulladığı görülebilmektedir.

Eşik değerden daha az yetkinlikteki uyaranlar da ise, ilgi meydana gelmez. Çünkü bireyin duyu organları bunları algılayacak duyarlılıkta değildir. (DOğAN N. 1978)

Kökü, znel niteliklere dayalı bir ilgi itilmesi, zaman içersinde ve tekrar edilme ile etkinliğini yitirir.

Eşdeğerli benzerleri içinden bir oturma öğesinin biçimi, modern ya da klasiğe ilgili duyanlar için, onu setiren bir etkendir. (DOğAN N. 1978)

2.2 ÇEVRE ETMENLERİ

Güdüler, organizmayı gereksinme yönünde itse de davranışın hedefini saptamamaktadır. Davranışın hedefini saptayan ya da hedefin birini diğerine tercih ettiren bir başka güçtür. Bu gce, psikolojide *Motiv* denir. Bu gcn motor unsuru (itici gc), bireyin yakın ya da uzak dış-çevresi'dir.

2.2.1 Motivler

Motivler, bireyin dış çevresindeki her türlü nesne ve olaylardır. Ancak herhangi bir nesne ya da olayın *motiv* olabilmesi için, o nesne ya da olayın bireyi etkilemesi, yani sinir sisteminde bir iz bırakması gerekmektedir, yani, organizma tarafından öğrenilmiş olmalıdır. (DOğAN N. 1978)

Burada sözü edilen, daha önce deneneni, bilinen ya da o an görülen bir özellik organizmayı etkilemesidir. Organizmayı etkileyen, onu yönlendiren böyle bir özellik ise, davranışın motividir. Genel olarak bireyin dış çevresindeki herşey, davranışın motivi olabilmektedir. Isı, ışık, ses, nem ve basıncı gibi

fiziksel etkiler, biçim, renk ve desen gibi psikolojik etkiler, kültür ve moda gibi toplumsal etkiler, hepsi ve herbiri birer motividir. Daha genel anlamıyla motivler, bireyi çevreleyen birim özelliklerdir.

Kişi, bu özelliklerden birinin ya da aynı anda birkaçının birleşik etkisiyle belirli bir hedefe doğru yönelir, yani, bir nesneyi diğerine tercih eder. Bir nesnenin diğerine tercih edilme nedeni, o nesnenin *çekici* niteliğine bağlıdır. Çekici nitelik ise, organizmayı olumlu yönde etkileyen birim özelliktir (pozitif motivasyon). (DOĞAN N. 1978)

Motivler, her zaman çekici nitelikte olmazlar. Bazen de bir motiv, davranışı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Böyle bir durumda organizma, bu motivden uzaklaşma iç-tepisi içinde, davranışını yönlendirmektedir (negatif motivasyon). (DOĞAN N. 1978) Bunlar genellikle aşırı boyutlardaki fiziksel ve bireysel etkilerdir. Örneğin: Aşırı sıcak ya da soğuk, yüksek ses veya tam sessizlik gibi.

Motivlerin toplumsal yön ve özellikleri davranışı etkileyen sosyal, kültürel ve ekonomik verilere bağlı olarak belirlenmektedir. Sosyal, kültürel ve ekonomik veriler, toplumun üyesi olan bireyin, toplum içindeki davranışını yönlendirecek biçimde etkiler. Böylece toplumsal motivler meydana gelmiş olur. (DOĞAN N. 1978)

Yukarıdaki açıklamalara göre metinler üç başlık altında genellenebilir:

1. Fizyolojik motivler
2. Psikolojik motivler
3. Toplumsal motivler

2.2.1.1 Fizyolojik Motivler

Fizyolojik motivler, biyolojik koşullar ve temel gereksinimlerle bağıntılı dış kuvvetlerdir. Temel biyolojik koşullar ve gereksinimler sonucu meydana gelen

iç-itilmeler, çeşitli öğelerden o an için gereksinimi en iyi biçimde karşılayacak olanı seçer, kullanır.

Böyle bir davranış dinamiği, o öğenin pratik işlevidir. Pratik işlev ise, fizyolojik özelliklere dayanan çekici bir motividir.

2.2.1.2 Psikolojik Motivler

Psikolojik motivler bireyseldir. Bir motivin etkisi, bireyden bireye değişiklik gösterebilmektedir. Bireyin doğuştan getirdiği kalıtım-soyaçekim ve mizaç özelliği ile görenek, inanç ve alışkanlık gibi sonradan edindiği özellikleri, kısaca, kişiliği, onun herhangi bir motiv karşısındaki durumunu koşullar.

Diğer bir deyişle, bireyin içinde bulunduğu durum ve tutum, herhangi bir nesnenin *motiv* olma koşulunu oluşturur. Bu nedenle psikolojik motivlerin motiv olma durumu, kişiye göre değişiklik göstermektedir, yani bireyseldir.

2.2.1.3 Toplumsal Motivler

Toplumun süreç ve düzenini sağlayan kurallar, o toplumun üyesi olan bireyi, kalıplaşmış bazı davranışlara zorlar. (Her toplumda aynı değildir.)

Bu *davranış kalıpları*, bireyin bulunduğu toplum tarafından belirlenmiştir ve üyesi bulunduğu bu toplum gereğince yapılması gerekli eylemlerdir. Birey bunları benimser, kabullenir ve kullanır. Toplumsal motivler bu şekilde meydana gelmektedir.

Birey davranışını etkileyen ve onu yönlendiren toplumsal motivler, toplumlara ve onların kültür koşullarına göre değişir. Davranışlar, o toplumun inançları, gelenek ve görenekleri, alışkanlıkları tarafından koşullanır ve sınırlandırılır. Buna göre bir toplumda değer kazanmış bir davranış, diğer toplumda değersiz kabul edilebilir. Bu sebepten dolayı *motiv* olma özelliğini kaybetmiş olabilir. (DOĞAN N. 1978)

Bir kilisenin iç mekân düzeni, o kilisenin ait olduğu toplumun düşünce ve davranışlarını simgeler. Kullanılan öğeler, birer motividirler. Ancak bu öğeler cami ya da sinagog için değer taşımayabilmektedir.

Bir nesnenin *motiv* olma özelliği, toplumun kültürel yapısına göre değişebilir. İleri uygarlıkta birey davranışına etken çok kuvvetli bir motiv, ilkel toplumlar için hiçbir değer taşımayabilmektedir. (DOĞAN N. 1978)

2.2.2 Moda

Sosyal düzeyde bireyle toplum arasında kaçınılmaz bir gerilim vardır. Bu gerilimde bireyin kendini toplumdan ayrı tutma, farklı olma isteği gibi, bulunduğu toplumdan da kopmamak adına bağlılık güdüsünün koşulladığı psikolojik bir gereksinme de rol oynamaktadır.

Kişi, hem benzerlerinden farklı, hem de onlar gibi olmak istek ve çelişkisi içinde, sürekli farklı olma isteği içinde değişiklikler arar. Bireyin bu değişiklik isteği, modayı yaratmaktadır. Motor unsuru bireyin değişiklik isteği olan ve onu belirli davranışlara iten güç, *moda*'dır. (DOĞAN N. 1978)

Moda, büyük ölçüde, kendini sınırlama'dır. Öylesine bir sınırlamadır ki bu, bazen modanın gücüyle bireyin, fizyolojik ve psikolojik bazı özelliklerine ters düşen davranışlarda bile bulunduğu izlenebilmektedir.

Modayı meydana getiren etkenlerden biri de bireyin, yeni şeyler'e olan tutkusudur. İnsan, hayatın tekdüze ve zor oluşundan kurtulmak için değişiklikler yani yeni şeyler aramaktadır. Birey, bu tutkunun etkin gücüyle davranışına yön verir. Moda olduğu için bazı şeyleri alır, kullanır. (DOĞAN N. 1978)

Bu nedenler dolayı ileri toplumlarda bu amaçla tasarlanmış yeni şeyler, bireyi çevrelemektedir.

Günümüzde modayı tetikleyen bir unsurda statü göstergesi olmasıdır. Ne kadar güncel ne kadar pahalı ne kadar parlak ne kadar yeni ise sizi bulduğunuz konumu ve kişiliğiniz kimliğinizle ilgili bilgi taşımaktadır. Moda bunu kendine bir koz gibi kullanarak sürekli yeni nesnelerin tasarlanması ve sürekli güncellenmesi ile bireyin yeni şeylere olan tutkusunu kullanarak farklı olmaya, tercih edilir olmaya mecbur bırakmaktadır.

Modanın statü belirleyici olma durumu tamamen toplumsal yargılara dayanmaktadır. En pahalı, en yeni en üst düzey statü getirisi gibi algılanmaktadır.

Ancak moda, her zaman için yeni şeyler demek değildir. Moda bazen geçmişî değiştirir, bazen de yineler.

2.3 BİREYSEL ETMENLER

Herhangi bir olay, o olayı meydana getiren birim yada birimlerin özelliğini içeren yalın ya da karmaşık ispatlanabilir bir sonuçtur.

Sonuçların yalın ya da karmaşıklığı ise, onları meydana getiren nedenlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Eğer bir olay, temel denebilecek bir nedene bağlı olarak meydana geliyorsa o olay, yalın bir sonuçtur. (DOĞAN N. 1978)

Yalın sonuçların en somut örnekleri, doğadaki fiziki olaylardır. Bir fiziki olayın nedenini kavrayabilmek için çok sayıda deneye gerek yoktur. Sadece birini ele alıp incelemek yeterlidir. Çünkü belli koşullarda aynı fiziki olaylar, birbiriyle yaynı sonuca ulaşacaktır.

Örneğin; yerçekimi, bütün öğeler için aynıdır. Sonuçta cisimlerin *düşmesi*, yerçekiminin cisimleri belli koşullarda hep aynı yönde etkilemesiyle gerçekleşmektedir. Bu durumda yerçekimi, *temel bir öğe*'dir. (DOĞAN N. 1978)

Buna karşın bazı olaylarda bir değil birden fazla öge o olayın gerçekleşmesinde rol oynamaktadır. Eğer bir olay bir temel öğeden farklı olarak çok türden öğelerin değişik yön ve güçteki etkileriyle oluşuyorsa, o olay karmaşık'tır. (DOĞAN N. 1978)

Karmaşık olaylar bazı ortak yanlarıyla birlikte birçok farklılık içermektedirler. Bu nedenle tek bir olayın o bütün içersinde veya diğerleri üzerindeki etkileri simgeleme olasılığı yoktur.

Genellikle tüm canlılar ve bunlarla ilgili olaylar, karmaşıktır.

Bu kuram kuşkusuz birey içinde geçerlidir. Gerçekte kökü bireyin psikolojik özellik ve fonksiyonlarına dayanan bir davranış, örneğin bir tasarım ürününe karşı tutumu, çok türden *temel öğelerin* geliştirdiği karmaşık bir sonuçtur. (DOĞAN N. 1978)

Birey davranışındaki bu karmaşıklık onun güdüsel biçim ve kişilik gibi kendine özgü nitelikleriyle daha da bütünleşmektedir.

2.3.1 Güdüsel Biçimleniş

Gerek iç etmenler gerekse çevre etmenleri hatta kimi zaman aynı anda her ikisi, bireyi belli bir davranışa iten *güdüsel biçim*'in temel öğeleridir. Bu temel öğeler bireyden bireye değişiklik göstermektedir. (DOĞAN N. 1978)

Güdüsel biçimin sürekli değişim içinde olması, bireyin hangi nedenle davrandığını tanımlamayı güçleştirmektedir. Öte yandan aynı davranışı yapan bireylerin, onları bu davranışa iten güdüsel biçimlerinin, farklı olması nedeniyle davranışları da farklı temel öğeleri içermektedir.

Bir tüketim ürününün hangi nedenle alındığını belirlemek amacıyla yapılan araştırmalar, tüketicilerin farklı psikolojik eğilimlerle bu ürünü tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. (DOĞAN N. 1978)

Kökü, bireyin psikolojik yapı ve niteliklerine dayanan bir *satın alma eylemi* farklı faktörlerin farklı etkileri sonucunu gerçekleştirmektedir.

Bu faktörler gerçekte bireyin bir tasarım ürünüyle psikolojik bağlantısını oluşturan güdüsel biçiminin temel öğeleridir.

2.3.2 Kişilik

Kişilik, geniş kapsamlı kavramdır. Bu özelliği nedeniyle çeşitli biçimlerde tanımlanmaktadır.

Bir araştırmada kişilik kavramının birbirinden ayrı olarak 48 türlü tanımladığı saptanmıştır.

Davranışçı psikologlar, kişiliği, *bir insanın kendine özgü ve bazen gözlenebilir alışkanlık ve davranışlarının tümü* olarak tanımlar. Bazılarına göre de kişilik, insanın *sosyal uyarıcı* olma bakımından içerdiği niteliklerdir. (DOĞAN N. 1978)

Derinlik psikologlarına göre ise kişilik şöyle tanımlanır: insanın gözlenebilir ve ölçülebilir bütün özellikleri, bir takım iç etmenlerden ileri gelmektedir. Bir insanın gerçek kişiliği ise, iç çevresindeki dinamik güçlerin kendine özgü nitelikleriyle açıklanabilir. (DOĞAN N. 1978)

Kişinin bir toplumun üyesi durumuna gelmesinin yani karşılıklı uyum sağlamalarının sonucunda insan, bir kişilik kazanır.

Sigmund Scholomo Freud'un Psikanalitik kuramına göre kişilik id (es), ego (ben) ve süper-ego (ben üstü) üçlüsünden oluşmaktadır: (KIZIL F. 1978)

İd, kişinin doğuştan sahip olduğu tüm güdülerin toplamıdır ve temel olarak cinsiyet ve saldırganlık güdülerinden oluşmaktadır. Ego, kişinin çevresiyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkar; id'in isteklerinden toplumca kabul edilenlerin bilinç düzeyine çıkmasına izin verir, diğerlerini bastırır. Süper-ego ise ego'nun hangi isteklerin bilinç düzeyine çıkmasına izin vericeğini,

hangilerinin ise bilinçaltında tutması gerektiğini belirler; çocukluk devresinde çocuğun büyükleri ile olan etkileşimi sonucu gelişir ve toplumsal yasakları içerir. (KIZIL F. 1978)

Bu kurama göre toplumsal davranış kuralları süper-ego yoluyla kişiliğin bir parçası durumuna gelmektedir.

Kültür-kişilik akımının öncülerine göre, insan davranışlarının arkasındaki belirleyici güç dıştan gelen uyarıcılar değil, insanın kişiliğidir.

Sigmund Scholomo Freud ise kişiliği şöyle tanımlar: Kişilik, doğal ve toplumsal bir çevrede yaşayan bireyin doğuştan getirdiği, kalıtsal nitelikte olan fiziki, fizyolojik ve psikolojik yapının getirdiği tepkilerin çevre etkilerine göre gelişmiş organik bir bütündür. (DOĞAN N. 1978)

Bütün bu görüşlerin sonucunda kısa bir tanımlama yapılırsa *kişilik; bireyin kalıtsal olarak getirdiği ve sonradan edindiği tüm yetenek, alışkanlık ve isteklerini içeren bir bütündür* denilebilmektedir. (DOĞAN N. 1978)

Yukarıdaki tanımlamalardan anlaşılacağı gibi kişilik, bireysel farklılıkları içeren niteliklerdir. Bu nitelikler bireyin dış çevreyle ilişkilerinde ve buna bağlı olarak herhangi bir tasarıma karşı durum ve davranışında çok önemli ve etkin bir rol oynamaktadır.

Sürekli bir gelişim içinde bulunan birey kişiliğindeki niteliklerin neler olduğu, Guilford, Allport Lindzley gibi psikologlar tarafından uzun yıllar incelenmiştir. Fakat her psikolog, kişiliği meydana getiren temel nitelikler için farklı listeler oluşturmuşlardır.

Bu nedenle bu tez kapsamında sadece tasarımla ilgili nitelikler ve bunların birey üzerindeki etkinlikleri ele alınmaktadır.

Yetişkin bir bireyin *kişilik nitelikleri* başlıca dört grupta özetlenmektedir:

1. Fiziksel nitelikler

2. Fizyolojik nitelikler
3. Psikolojik nitelikler
4. Toplumsal nitelikler

Bunlardan: (DOĞAN N. 1978)

1. Fiziksel nitelikler, dış görünüş, beden yapısı ve sağlık gibi tensel özellikleridir.
2. Fizyolojik nitelikler doğumla birlikte gelen ve iç salgı bezlerinin ve otonom sinir sisteminin bir ürünü olan metabolik süreçlerdir. Kısaca mizaç olarak betimlenen bu süreçler, bireyin çevreyle olan ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır.
3. Psikolojik nitelikler ise, bireyin herhangi bir tasarım ürününe karşı durum ve davranışlarını belirleyen değerler ve yeteneklerdir.
4. Toplumsal nitelikler de kısaca şöyle açıklanabilir: insan, fiziksel çevresi ile olduğu gibi toplumsal çevresi ile de sürekli bir etkileşim, karşılıklı bir alış-veriş içindedir. Bunun doğal bir sonucu olarak bireyin kişiliğinde, ilişkide bulunduğu bireylerin, içinde yaşadığı toplumun, o toplumun gelenek ve göreneklerinin, inanç ve tutumlarının etkisi olur. Birey, bunları öğrenir, benimser ve kullanır. Böylece toplumsal nitelikte kişilik özellikleri edinilmiş olur. Bu özellikler de davranışlarıyla dışa yansımaktadır.

2.3.3 İnanç ve Tutumlar

Günümüzde dünya üzerinde hristiyanlar, müslümanlar, museviler, hintliler gibi birçok ayrı dine inan bireyler bulunmaktadır. Ayrı inançlara sahip olmaları tutumlarına da yansımaktadır. (DOĞAN N. 1978)

Bir yahudi sinagoga girerken, ya da bir müslüman, camiye girerken başını örter. Buna karşın bir katolik kiliseye girerken başını açar. Camilerde girişte önce bir *geçiş mekânı* vardır. Buraya ayakkabılar konur. Kilisede ise böyle bir mekân yoktur. Buna karşın kilisenin içi, dinsel öyküler anlatan resimler ve

heykellerle bezenmiştir. Camilerde ise resim ve heykel yoktur. Çünkü dini inançlara aykırıdır. (DOĞAN N. 1978)

Din, insan davranışının en önemli yönlerinden biridir, aynı zamanda tanımlaması en güç olanlarındandır. Doğaüstü güçlere inanma sistemleri bütün toplumlar da görülmektedir. Fakat bunların çeşitlilik alanı öylesine geniştir ki, bu sistemlerden birinin terimlerini kullanma yoluyla yapılan hiçbir tanım uygun düşmemektedir. Belkide söylenecek tek şey, dinin doğaüstü'ne olan inanç ve onu izleyen tutum şekillerinden meydana geldiğidir.

İnanç; bireyin, yaşantısının bir yönü ile ilgili algılarının ve benimsemelerinin meydana getirdiği sürekli bir organizasyondur. (DOĞAN N. 1978)

Tutum ise; bireyin yaşamının bir yönü ile ilgili gereksinme ve güdülenmenin meydana getirdiği doğal bir organizasyondur. Bu organizasyonlar topluluğu, davranışa etkileri nedeniyle tasarımda gözönünde bulundurulması gerekli, yönlendirici etkenlerdir. (DOĞAN N. 1978)

Bilgi (kişinin doğrulanabilir saydığı ve doğrulanmış inançlarına denir), kanaat (doğrulanabilirlik ölçeğinde orta bir yer tutan inançlara denir) ve iman'ı (kişinin özü bakımından doğrulanamaz söylediği şeyler hakkındaki inançlarına denir) kapsayan inançlar, bir durumun algılanmasında önemli rol oynarlar. İnançlar, ilk algıların, bunların geçirdiği yeniden örgütlenmelerin ve bu yeniden örgütlenmelerle ortaya çıkan tanıma yapılarının bir ürünüdür. (KIZIL F. 1978)

Kişinin gereksinmelerinde önemli bir rol oynayan tutumlar ise bireyin kendi dünyasının bir yönüyle ilgili güdülenme, algılama, coşku ve tanıma süreçlerinin devamlı bir örgütlenmesidir. Bir tutuma konu olan bir nesne, belli koşullar altında, sık sık bir amaç niteliği gösterir ve kişiyi davranışa iter. Tutumun itici bir güç olması nesnenin algılandığı duruma bağlıdır.

İnanç ve tutumlar, insan kişiliğine süreklilik katarlar; günlük algılama ve faaliyetlerine bir anlam ve bütünlük sağlarlar; çeşitli amaçlara ulaşma mücadelesinde kullanılırlar. (KIZIL F. 1978)

İnanç ve tutumların oluşmasında kültürel etkilerin rolü basit ve dolaysız değildir.

Murphy ve Newcomb'un (1937) belirttikleri gibi:

“Ana babaların tutumları geniş kültürel etki akımlarının bir parçasıdır ve onlar tarafından şekillendirilmişlerdir. Ana babalar toplumsal davranış örneklerinin ve tutumlarının dolaysız bir kaynağı ve kültürdeki değerleri geçiren birer aracılardır. Bu nedenle ana babalar toplumun dolaysız bir eğitsel cihazı görevi görmektedirler. Toplum, okullar, oyun arkadaşları ve bunun gibi belirli ilişkiler yoluyla ana babaların faaliyetlerini denetler ve onların norm dışı bir düzen geliştirmesini önlerler.”

İnanç ve tutumların oluşmasında her ne kadar kişinin gereksinimleri, istekleri, amaçları büyük bir rol oynasa da bu rol toplumsal çevrenin koyduğu sınırlarla belirlenmiş ve daraltılmıştır.

İnsan davranışlarının bir mekân üzerinde nedenli önemli olduğu ve ne konularda etkin rol oynadığı bu bölüm kapsamında verilmiştir. Fakat insan tasarım yaptığı gibi kullanıcı olarak da tasarım eyleminde yer almaktadır. Bu nedenle bir sonraki konu olarak bir tasarım yaparken veya yapıldığında kullanıcının gereksinimleri ya da ne tip beklentileri olduğu konusu ele alınmıştır.

2.4 BİREYİN KULLANICI GEREKSİNİMLERİ KAVRAMI

Kullanıcı gereksinimleri kavramı, kullanıcının, bir mekân içinde yaşamını toplumsal, psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklara uğramadan sürdürebileceği ve

yaptığı işlerde verimli olmasına yardım edecek olanakların sağlandığı uygun çevre koşulları olarak tanımlanabilir.

Yapı tasarlayıcıları tasarlamayı etkileyecek ve gereğinde yön verecek kullanıcı gereksinmelerini çok farklı adlarla tanımlamaktadır. Genel olarak bunlar tasarlanan ürününden kullanıcının beklentileri ve elde etmek için çaba gösterdiği özelliklerdir.

C.Jones *yapı şartnamesi*, B.Archer *tasarım amaçları*, İngiliz BRS (Building Research Station, yeni adı Building Research Establishment) *kullanıcı gereksinimleri*, C.Alexander *kullanıcı istekleri* gibi tanımlar kullanmaktadır. Yapılması gereken tasarım eylemine başlamadan önce ürünün taşıyacağı özelliklerin ayrıntılı olarak tanımlanmasının gerekliliğidir. Ancak bu tanımlamalar yerine getirildiği takdirde kullanıcı gereksinimleri tam olarak karşılanmış olacaktır. (ERTÜRK Z.D. 1977)

Çoğunlukla *gereksinme* ile *istek* kavramları birbirine karıştırılmaktadır. Aynı anlamı veriyormuş gibi kullanılmaktadır. Hâlbuki *gereksinme* bir gereği, bir zorunluluğu belirtir. Bir mekânın sahip olması gereken en az nitelikleri tanımlar. Bu niteliklerden verilecek her ödün bir rahatsızlığın nedeni olacaktır. Öte yandan *istek* kavramı daha çok öznel bir değere sahip olup, kullanıcının sınırsız nitelikte ve nicelikte olabilecek amaçlarını tanımlamaktadır. Örneğin; barınma ve doğa koşullarından korunma, sevdikleri ile beraber yaşama, üretken olma birer gereksinme iken, konutun içinde bir yüzme havuzu olması bir istektir. İnsan yüzme havuzu olmayan bir konutta yaşamını sürdürebilir ama çıplak, doğa koşullarıyla baş başa, tek başına, üretken olmadan yaşamını sürdüremez. (ERTÜRK Z. 1977)

Kullanıcı gereksinimleri üç düzeyde toparlanabilir : (**ŞEKİL7**)

- İnsanın yaşamına biyolojik bir zarar vermeyen düzeyin saptanması
- İnsanın öznel değerlendirmelerine ve konfor içinde yaşamasına göre koşullarını belirlenmesi
- İnsanın yapacağı işteki verimini arttıran koşulların saptanması

		İNSANIN YAPISIHA BİYOLOJİK BİR ZARAR VERMEYEN SINIRLARI BELİRLİYEN ÖLÇÜTLER:	İNSANIN ÖZİEL DEĞERLENDİRMELERİNE GÖRE KONFORUNU SAĞLAYAN SINIRLARI VEREN ÖLÇÜTLER:	İNSANIN YAPTIĞI İŞTE VERİMLİ KOLMASINI SAĞLAYAN SINIRLARI VEREN ÖLÇÜTLER:
GÖRSEL	ÇEVRE	GELİŞTİRİLMİŞ BİR ÖLÇÜT YOK	PARLTI OLAYINI TEMEL OLARAK ALAN ÖLÇÜT KULLANILMAKTADIR	ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE BU AMAÇLA GELİŞTİRİLMİŞ "AYDINLATMA KURALLARI" KULLANILMAKTADIR. ÖRNEĞİN; İNGİLTEREDE "IES LIGHTING CODES"
İSİSAL	ÇEVRE	VÜCUT İSİSİNİ TEMEL ALAN ÖLÇÜTLER KULLANILMAKTADIR	- ETKİN SICAKLIK ÖLÇÜTÜ - İŞLEMÇİ SICAKLIK ÖLÇÜTÜ - SONUÇ SICAKLIK ÖLÇÜTÜ - BİO-KLİMATİK ÇİZELGE - BEKLENEN ORTALAMA KONFOR ÖLÇÜTÜ	İKLİME UYUM, GİYİM ETKENİ, YAPILAN EYLEME GÖRE GELİŞTİRİLMİŞ BİRÇOK ÖLÇÜT VARDIR
AKUSTİK	ÇEVRE	ÇEŞİTLİ ÖLÇÜTLER ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR DAKAN KESİN BİR SONUÇ ALINMAMIŞ DURUMDADIR	BİRÇOK DEĞERLENDİRME TEKNİĞİ KULLANILMAKTA İSE DE, HENÜZ ÜZERİNDE TAM OLARAK ANLAŞILMIŞ BİR ÖLÇÜT YOKTUR	KONUŞMA ANLAŞILIRLIĞI DIŞINDA VERİMLİLİĞİ TAM OLARAK BELİRLİYEN BİR ÖLÇÜT YOKTUR

ŞEKİL 7. Çevre Bileşenleri

3.BÖLÜM

3. ÇEVRE BİLEŞENLERİ, TEMSİLİ, ALGILANMASI VE İNSAN ÇEVRE İLİŞKİSİ

Doğal veya yapay çevre ile insan arasındaki karşılıklı etkileşim sonucu oluşan organik bir bağ vardır. İnsan daha büyük bir sistemin bağımlı bir parçasıdır. İnsan ve çevresi aralarındaki karşılıklı etkileşim nedeniyle bir insan-çevre sistemi oluşturmaktadır. Bu sistem insan-toplum gibi çevrelenen, doğal ve yapay çevre olmak üzere iki ana öğeden oluşur.

İnsan-çevre etkileşiminde çevre kavramının farklı tanımları ve sınıflandırmaları yapılmıştır. Rapoport (1985) çevreyi en geniş anlamda, incelemekte olan organizma, grup veya sistemin dışındaki herhangi bir koşul veya etki olarak tanımlamaktadır. (TURGUT H. 1990)

Iltelso'nun çevreyi algısal, anlamsal, estetik, uyumsal, bütünleştirici nesnel ve bütün bu bileşenlerin genel ekolojik ilişkileri gibi yedi bileşeni olan bir sistem olarak betimlemektedir.

Lowton (1970) ise çevreyi beş bileşeni olan bir ekolojik sistem olarak ele almaktadır. Birey, fiziksel çevre, aile, arkadaş gibi davranış kontrolünün önemli kaynaklarını kapsayan kişisel çevre, yaş, sınıf, yaşam şekli, etnik köken gibi niteliklerin oluşturduğu kişiyi dışındaki çevre, sosyal norm ve kurumlardan oluşan sosyal çevre.

Iltelso'nun ve arkadaşları (1974) çevre-insan etkileşimi konusunda sekiz öneride bulunmuşlardır: (MORVAL J. 1985)

1. Çevre deneyimi, dünya çapında bir tarzda yaşanır. Çevrenin davranışa etkisini incelerken tüm uyaranlar ve fiziksel düzenlemenin karmaşıklığı dikkate alınmalıdır.
2. İnsan, çevrenin bir parçasıdır ve yaşam çerçevesiyle ilişkisi dinamiklidir. Her kişi, özgül çevresel özelliklerle nitelendirilir.

3. Tüm fiziksel çevre, aynı zamanda sosyal bir sistemdir ve herhez sosyal bir aktör olarak rolüne göre çevreye tepkide bulunur.
4. Fiziksel çevre davranış üstünde, ilgili deneyim tipine göre tepkide bulunur. Bu tepki karmaşıklıkça, etkileyen etmenlerin türölülüğü artar. Bu durumda, fiziksel çevre daha az önemli olacaktır.
5. Çeşitli bağlamlarda çevre, algı eşiğinin altında etkide bulunur.
6. Nesnel çevre ile algılanan çevre arasında önemli bir fark bulunabilir. Kişilik, etnik köken ve hatta o andaki mizaç durumuna göre işleyen bükölme etmenleri çoktan beri bilinmektedir.
7. Çevre, bir dizi zihinsel imgeler halinde öğrenilir ve bütünleştirilir. İnsan, mahallesinin, kentinin, alıştığı yolların seçici temsillerini geliştirir. Bu temsiller, bireyin günlük çevresini kullanma ve hissediş biçimini etkilerler. Bu bilişsel yapının oluşturulması, algılanan çevreyi yapılandırarak ve kodlayarak yaşam çerçevesinin kullanımını sağlar. Görülen dünyaya bir tür biçim veren, işte bu içselleştirilmiş çevredir.
8. İnsan, çevreye, simgesel bir değer yükler. Kendisi ve gerçeklik arasında, kültürel mirasının şekillendirdiği simgesel bir çevre oluşturur.

Bunlar ve önerilen diğer modeller incelendiğinde iki ortak nokta ortaya çıkmıştır. Birincisi, çevrenin çeşitliliğini ileri sürölmesi, ikincisi ise, tasarımcının yönettiği çevreyi değişiklikler ile psikolojik, sosyal ve bunun gibi diğer alanlardaki değişiklikler arasındaki ilişkinin kurulmuş olmasıdır.

İnsan ve çevresi arasındaki iletişim, fiziksel ve psiko-sosyal çevre olarak iki grupta ele alınabilir. Farklı sınıflandırmaları yapılan fiziksel çevre ise doğal çevre ve bina çevresi olarak ikiye ayrılmaktadır. İnsan yapısı çevre olarak da isimlendirilebilen bina çevresi insan çevresini değerlendirmesinin bir sonucudur. Doğal çevre ise coğrafik özellikleri ve jeolojik koşulları kapsamaktadır.

Çevrenin temsilinin anahtar kavramları coğrafya ve davranışsal çevre üstünde merkezlenmiştir. Bu ayrım ekolojik açıdan, özellikle pratik nedenlere dayanmaktadır.

Coğrafi çevreye ilişkin kavramlara bakıldığında:

Altman I. ve Cheenens'e göre çevre, doğal çevrelerin (vahşi manzaralar) fiziksel yanlarını ve inşa edilmiş çerçeveyi (kentler, evler, yollar) içerir.

Çevrede üç düzey ayırdedilebilir; (MORVAL J. 1985)

1. Mikro-çevre; kişisel mekân ya da bir kişi veya gruba özgü alan,
2. Mezo-çevre; evler, komşuluk birimi, mahalle,
3. Makro-çevre; kent, kentsel topluluk, bölge,

Bailly, geniş anlamda, peyzajı yer bilimlerinin ve insan bilimlerinin yöntemleriyle incelenen şey olarak tanımlar. Anlam genişlemesiyle, kentsel peyzajdan sözedilebilir. “gerçek mekân” terimi nesnel peyzaja karşılıktır. Kullanım mekânı ise, yaşam çerçevesini karşılar ve kişinin yaşadığı gerçek mekân parçasıyla ilgilidir.

Bu tez kapsamında mikro ve mezo çevre, ekipman, eylem alanı ve konut ünitesi ölçeklerinde mekân terimi ile eş anlamlı olarak ele alınmaktadır.

Çoğunlukla insan çevresinin ürünüdür tanımıyla karşılaşılsa da yapılan incelemelerde bu tanımın eksik olduğu belirtilmektedir. Çevre de, insan da, insanla çevrenin karşılıklı etkileşimlerinin ürünleridir. Çevredeki doğal ya da yapay herşeyin, insanı sarıp yaşantısını sınırlandırdığı, yönlendirdiği ve tanımladığı gözlenmektedir. Orman içinde, deniz kenarında, kırsal alanlarda yani doğa ile daha yakın ilişkiler içinde yaşayanlarla, büyük kentlerin yüksek yapılarında yaşayanların fizyolojik, psikolojik yapılarının aynı olmaması çevrenin insan üzerindeki etkisinin en açık örneğidir. Buna karşın, insanın sürekli olarak çevresini değiştirme eğilimde olması, doğaya egemen olma çabası, onu yıkıp, değiştirip kendi isteği yönünde biçimlendirme çabası da insanın çevresine olan etkisinin bir sonucudur.

İlk bakışta insanı çevreden ya da çevreyi insandan soyutlayarak çevre sorunlarına çözüm arama yolu işlemsel yönden birçok kolaylık getirmektedir. Ancak insan çevre ilişkilerini açıklamak açısından eksiktir. İnsanın dışında düşünülecek bir çevre yerine, etkin olarak insanı saran, kişi ve toplumun yaşantısını biçimlendiren, buna karşın da insan tarafından değerlendirilerek değiştirilen ve yeniden üretilen bir çevre olarak düşünülmeli ve sorunlara çözüm aranmalıdır. İnsan ve çevrenin birbirinden soyutlanması yapılmış olan çalışmaların büyük kısmının eksik noktasıdır.

Korunma ve türünü devam ettirme içgüdüğü canlı varlıklarda doğuştan var olan ortak bir özelliktir. Doğal çevrenin yaşam ve gelişmeyi etkileyen uyum sınırları dışındaki koşullarından korunmak amacıyla canlı varlıklar bu içgüdülerinin zorunlu kıldığı bir aracıyı kullanırlar. İnsan da doğa koşullarından kendini bir aracı ile yalıtır. (ERTÜRK Z. 1977)

Bu aracı, giysilerinden başlayıp en karmaşık yapı türlerine kadar varan değişik doğal ya da yapay çevre elemanlarıdır. İnsan yaşamını sürdürebilmek için araçlar yolu ile fizyolojik bir denge kurmaya çalışmaktadır.

Bu araçların oluşumu sadece fizyolojik bir dengenin araştırılması amacına bağlamak eksik kalacaktır. İnsanın çevre koşullarına olan tepkisi, yaratıcı ve düzenleyici bir eyleme neden olan bir tepkidir. Çevreyi herhangi bir varlığın dış ilişkilerinin geliştiği ya da örtüştüğü ortam olarak ele alırsak; oluşma yasalarına göre, oluşma iç ve dış çelişkileri gerekli kılar. Çevre koşulları ile insanın bu koşullara uyum sağlayamaması nedeni ile ortaya çıkan çelişki yukarda sözü edilen *yaratıcı ve düzenleyici* eylemi oluşturmaktadır. Dolayısıyla yaratıcı ve düzenleyici bir kültür olayı olarak da değerlendirmek gerekmektedir. (ERTÜRK Z. 1977)

İnsanın toplumsal bir canlı olduğu kabul edilmekte yalnız yaşamamasından ve kendi ailesi dışındaki toplumlarda da bulunmak istemesinden de bu anlaşılmaktadır. Kentleşme olgusu içinde aileler git gide küçülerek çekirdek

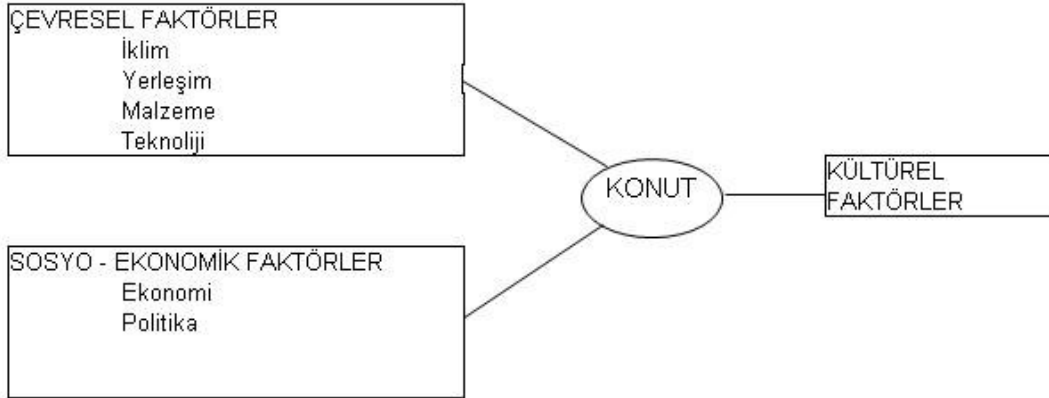
aile biçimine dönüşüyorlarsa da diğer toplumsal olaylar insanların sürekli olarak bir arada olmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğun nedenini insanın tek başına yeterli olamamasından ve toplumların amaçlarının onları beraber çalışmaya itecek yönde olmasından kaynaklanmaktadır. İş bölümü, uzmanlaşma, organizasyon gibi sorunlar onları sürekli olarak bir arada tutmaktadır.

Özetlersek, insan doğası gereği, yalnız yaşayamayan, kendi kendine yetmeyen bir canlı olarak, doğadan yalıtma görevi gören araçlarını bölüşecektir.

3.1 Kültür – Davranış – Mekân Etkileşimi

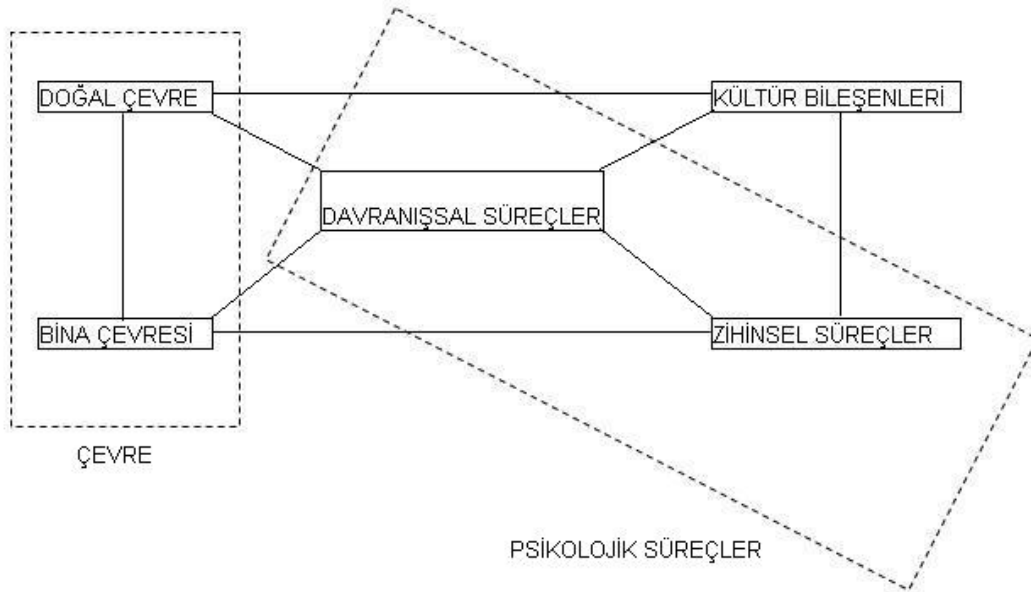
Çevre ile insanın karşılıklı döngüsel etkileşiminde insan daha sonra etkilenebileceği çevreyi yaratmaktadır. Rapoport bir binayı biyolojik yapı sosyal organizasyon, dünya görüşü, yaşam şekli, sosyal psikolojik ihtiyaçlar, kişi grup ve ihtiyaçları, fiziksel ihtiyaçlar gibi bileşenleri ile insan, iklim, yerleşim, malzeme, teknoloji gibi bileşenleri ile fiziksel çevre arasındaki etkileşim olarak görmektedir. Bütün bu bileşenler bina formunun belirleyicileri olarak fiziksel, davranışsal ve kültürel faktörlerin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Çevre mikro ve mezo ölçekte ele alındığında bir konutun oluşum sürecinde çevresel ve sosyo- ekonomik faktörler, kültür bileşenleri ve bina formu arasında dönüşümsel bir etkileşim olduğu görülmektedir.

ŞEKİL 8. Konut oluşumuna etki eden faktörler

Sürecin, ikinci aşaması olarak ele alınan ve ikincil ya da yönlendirici faktörler olarak isimlendirilebilen çevresel ve sosyo-ekonomik faktörlerin önemi de göz ardı edilemeyecek boyuttadır.

ŞEKİL 9. Kültür-davranış-çevre etkileşiminin kavramsal çerçevesi

Bu etkileşim çevre, doğal çevre ve yapay çevre (konut çevresi) psikolojik süreçler, davranışsal ve zihinsel süreçler olarak ele alınmaktadır. Bu üç boyut

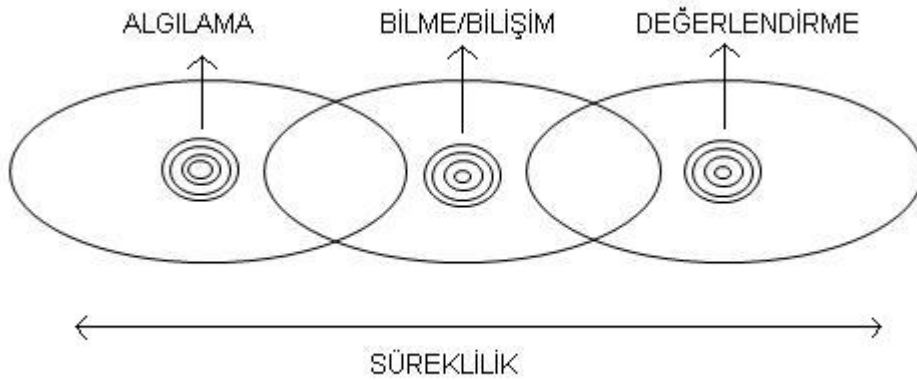
arasındaki dinamik ilişki ise çevre-davranış çalışmalarında dördüncü boyut olarak ele alınan zaman kavramı içinde incelenecektir.

Kültür ve konut, insan ve çeşitli psikolojik süreçler ile birbirine bağlamaktadır. Bu süreçler içsel, kişisel, durumlardan, dışsal sosyo-kültürel durumlara kadar farklı düzeylerde ele alınmaktadır. Altman I. bu süreçleri zihinsel ve davranışsal eylemler olarak isimlendirdiği, birbirinin devamı olabilen iki temel bölümde incelemektedir. Zihinsel süreçler; fiziksel çevre tarafından etkilenen ve insanların gördükleri, duydukları, kokladıkları çevreyi yorumlamaları ile ilgili olarak zihinde oluşturulan kavramsallaştırmalardır. Davranışsal eylemler ise insanların ne yaptıkları ve çevreyle ilgili olarak nasıl hareket ettiklerini, içeren süreçleri kapsamaktadır. Altman I. başka bir sınıflamada ise, bu süreçleri içe dönük ve dışa dönük davranışlar olarak isimlendirmektedir. Bu sınıflamaya göre da algılama ve bilişim içe dönük davranışları, mekânsal davranışlarda dışa dönük davranışları oluşturmaktadır.

Kültür ve çevre arasındaki bağın kurulmasında, *çevresel bilişim* olarak adlandırılan algılama, bilme–bilişim, değerlendirme süreçlerinin büyük önemi vardır. Bir araştırma alanı olan çevresel bilişim, insanların çevreye ilişkin bilgi, imge, izlenim ve inançlarını deneyimlerle nasıl kazanıldığını ve çevre ile ilgili davranışlarını nasıl etkilediğinin incelenmesidir. (TURGUT H. 1990)

Kaynaklar incelendiğinde çevresel bilişim, çevresel algılama, çevresel imge ve zihinsel haritalama terimlerinin çok karışık şekilde kullanıldığı görülmektedir. Downs ve Stea, çevresel algılama ve bilişimi; daha özgün olan *bilişsel veya zihinsel haritalama* terimini kullanarak, *insanların günlük mekânsal çevrelerinde var olan yerler ve ilişkileriyle ilgili bilgileri kazanma, kodlama, depolama (saklama), haritalama ve kod çözme süreci* olarak tanımlamaktadırlar.¹

Bu tez kapsamında *çevresel bilişim*; algılama, bilişim ve değerlendirmeden oluşan bir süreç olarak ele alınacaktır. Rapoport (1985), bu üç sürecin bir süreklilik içerisinde birbiriyle olan ilişkilerini şekilde gösterildiği gibi vurgulamaktadır. Bu üç süreç, her ne kadar birbirini izleyen süreçler görünümündeyse de, gerçekte aralarında bir kesişim vardır ve bir süreklilik içinde birbirini izlemektedir.

ŞEKİL 10. Çevresel bilişim süreci

Her algıyı, fizik uyarıcının ve bunun kişinin sinir sisteminde yarattığı sinirsel etkenlerin nitelikleri sonucu oluşan yapısal etmenler ile kişinin gereksinimleri, duygusal durumu, geçmişteki tecrübeleri ve belleğinden ileri gelen etmenler belirlemektedir. (KIZIL F. 1978)

Algılama eyleminde, şu veya bu nesnenin seçilmesi ise yalnız gerilimlerin kişi bilincinde bir yer edinmesi sürecinin bir sonucu değildir. Algılama aynı zamanda inançlar, toplumsal idealler, töresel kurallar, kültür çevreleri gibi öğelerin oluşturdukları yüksek düzeydeki tanıma yapılarının bir sonucudur. Kişilerin içinde yaşadıkları fiziki çevrenin çeşitliliği, karşılaştıkları sorunların türü ve yetişmelerindeki farklılıkların kaynağını oluşturur. (KIZIL F. 1978)

Yenilenen durumlar tanımanın aralıksız olarak yeniden örgütlenmesine olanak verir. Bu örgütlenme belleksel evrenin net ve düzenli bir durumda kalmasını sağlar.

Kişinin gereksinimleri, istekleri ve amaçları, tanıma yapılarına bağlı olarak gerçekleştiğinden faaliyetleride kendi algılama, tanıma yapıları tarafından kararlaştırılır. Tanıma yapıları katılmış yapılar haline gelmişse ve değişmiyorlarsa faaliyetler de değişmemektedir.

Algılamada, insan çevreden çeşitli bilgiler alır. Çevre her zaman algılanabilenden daha fazla bilgi yaymaktadır. İnsanların çevrenin yaydığı bilgileri alış ve değerlendirışı değişiktir. Bu değerlendirme, gözlemcinin nitelik ve istekleriyle ilgilidir. Bir başka deyişle, kişinin çevresini aklında nasıl canlandırdığı çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu etkenler, çevresel bilişimin mekânsal davranış üzerindeki konumu açısından önemlidir. Çevresel bilişim ve dolayısıyla da insanın mekânsal davranışlarını belirleyen faktörler: (TURGUT H. 1990)

- Organizmaya bağlı içsel etkenler (biyolojik, kişisel ve kültürel değişkenler)
- Dışsal etkenler (sosyo-grup ve fiziksel çevre değişkenleri)

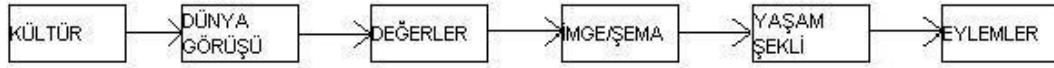
Olarak iki grup halinde incelenebilir.

Etkileşimin analizine kültür ve mekân arasındaki mekanizmanın ne olduğu, birbirlerini ne ölçüde ve nasıl etkiledikleri ya da daha genel olarak, kültürün mekâna nasıl dönüştüğü sorularının çözümüyle başlanmalıdır. Bu ilişkilerin, çok karmaşık bir yapı oluşturması ve tasarıma veri oluşturacak temel kavramları içermesi, çeşitli çözümlemeleri gerekli kılmaktadır. (TURGUT H. 1990)

3.1.1 Bilişsel ve Davranışsal Etkileşim Süreci

Rapoport (1985), kültür ve çevresi arasındaki ilişkiyi *Bilişsel uygunluk modeli* olarak adlandırılabilir bir çerçeve içinde ele almaktadır. Bu modele göre, çevre, kültürel kalıplar tarafından biçimlendirilen belirli idealler ve imgeler; aynı

zamanda da bir kültür grubunun bilişsel şemasına dayanan çeşitli seçenekler arasındaki seçimini yansıtmaktadır. Bu nedenle yaşam şekli, bilişsel şema ve sembolik anlamlar, kültür kavramında önemli yer tutmaktadır.

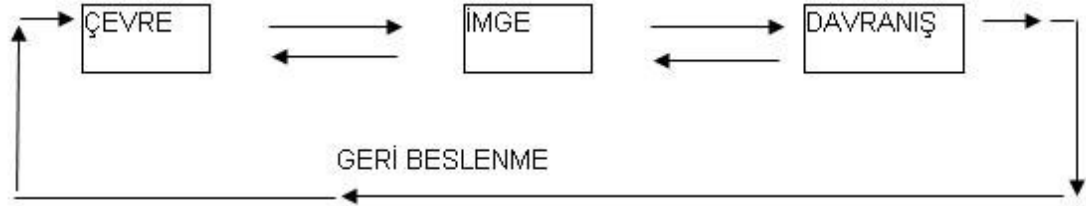
ŞEKİL 11. Kültür kavramı için soyuttan somuta bir analiz

Kültürleme yolu ile grup üyelerine aktarılan, belirli bir gruba ait idealleri oluşturan değerler ve inançlar düzeni dünya görüşünü oluşturmakta; dünya görüşü ise, sistematik ve uygun bir seçimi içeren, kurallar ve alışkanlıklar sistemini yaratmaktadır. Bundan dolayı, yaşam şekli ve onun somut görünümleri olan eylemler, bu kuralların bilişsel şema aracılığı ile somutlaşmış sonuçlarıdır. (TURGUT H. 1990)

Bu noktada, çevresel bilişimin kültür-çevre etkileşiminde ara süreç olarak önemi ortaya çıkmakta, özellikle, çevrenin nasıl kullanıldığını, kültürel farklılıkların ve değişkenlerin davranışı nasıl etkilediğini açıklamaları açısından çevresel bilişim sürecinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Çevresel bilişime, analitik bir yaklaşımla bakıldığında, öğrenme ve bellek iki temel bağlantı görevi görmektedir. Bellek farklı kültürlerle göre değişebilen algısal bilgileri depo etmektedir. Öğrenme ise, kültürden etkilenen fiziksel çevre, kişi ve kişinin ait olduğu grubun, ortak bir fonksiyonudur. Eğer fiziksel çevre, insanların zihinlerinde oluşturdukları kavramsal çevre ile uyumlu ise öğrenme süreci daha kolaylaşmakta ve hızlanmaktadır. Bu iki süreçten de anlaşıldığı gibi farklı kültürler farklı zaman-mekân kavramlarına, farklı gerçeklere sahiptirler, bir mekânı tanımada ve ona anlam vermede de farklı sonuçlar gösterirler. Özetlersek, bilişim süreci çevre hakkındaki bilgilendirmeden çok, çevrenin değerlendirilmesi ve çevreye anlam verme sürecine dönüşmektedir.

İnsan-çevre etkileşimi ile ilgili olarak her girişim üç temel bölümden oluşmaktadır: Birşeyi bilmek, hissetmek, birşeyler yapabilmek. Bilme ve hissetme sonucu çevrenin değerlendirilmesi ile ortaya çıkan tercih ve seçim ise davranış ile ilişkiyi ortaya koymaktadır. (TURGUT H. 1990)

ŞEKİL 12. Çevre - imge – davranış arasındaki sürekli iletişim

Çevre davranış çalışmalarında *Bilişsel Şema* yerine çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Fakat en çok kullanılan imgedir. Bu kavram ilk defa, bireylerin zihinsel izlenimlerini günlük çevre iletişimi ile geliştirdiklerini ve bu imgenin davranış için bir temel oluşturduğunu söyleyen Boulding (1956) ın çalışmalarında görülmüştür. (TURGUT H. 1990)

Son yirmi yıla kadar eylem analizlerinde kültürel farklılıklar göz ardı edilmiş; eylemin açık açık görünümüleri ele alınmıştır. Eylemin gizli görünümüleri olarak adlandırılabilen ve mekânsal davranışı farklılaştıran değişkenler, mekân organizasyonunda; kullanımında ve biçimlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Rapoport eylemi: ana eylem; eylemin yapılışındaki özel biçim, alt ve yan eylemler ve eylemin sembolik yönü olarak analiz etmektedir. (TURGUT H. 1990)

Örnek olarak, pişirme eylemi ele alınırsa ana eylem çiğ yiyeceklerin pişmiş hale getirilmesidir. Pişirmenin özel yapılış biçimi ise kaynatma, haşlama kızartma, ızgara ya da fırınlamadır. Yan eylemler olarak müzik dinleme, konuşma örnek gösterilebilir. Eylemin sembolik yönü ise dinsel bir nedene dayanabilir. Benzer analizler yemek yeme, alışveriş gibi diğer eylemler için de yapılabilir. Özellikle yapılışındaki özel biçimi, ilişkili eylemleri ve sembolik yönü ile birbirlerinden farklılaşan eylem sistemleri; farklı mekânsal davranışlar ile

farklı düzenleri oluştururlar. Gerek davranışsal gerekse fiziksel bileşenler raslantısal olmayan bir biçimde organize olarak bir davranış biçimlenişini oluştururlar. Bilişsel şema ve mekânsal davranış süreçleri doğrultusunda gelişen davranış biçimlenişleri mekânın nesnel özelliklerini etkilemekte ve böylece davranışın ürünleri ya da sonuçları olarak çevre düzenlenişi mekânı belirlemektedir. (TURGUT H. 1990)

3.1.2 Normatif Etkileşim Süreci

Kültür-davranış-mekân arasındaki etkileşimin ikinci çözümlemesi, kültür bileşenlerinin zihinsel süreçlerden geçmeden konut mekânı oluşumunu etkilemesi olgusuna dayanmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılacak toplumsal geleneklere dönüşen ve normlaşan kültürel bileşenler insan davranışlarını ve konut mekânlarının oluşumunu etkilemektedir. (TURGUT H. 1990)

Normatif etkileşim çözümlemesinde önemli bir yeri olan norm kavramının, sosyal bilimciler tarafından birçok farklı tanımları yapılmıştır. William'a göre: *normlar, davranış kurallarıdır, belirli bir ortamda neyin yapıp yapılmamasını belirler*. Sherif ise normları, dünyayı algılama ve davranışları düzenlemedeki standartlar olarak tanımlamaktadır. Diğer kaynaklara göre de normlar *biçimleniş, standart, tip* gibi kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Norm kavramının, geniş anlamı nedeniyle, belirli tiplere ayırarak tanımlamak ta normatif etkileşim sürecini açıklamakta yardımcı olacaktır. Norm kavramı ile ilgili tanımlamalar gibi sınıflandırmalarda da farklı görüşler mevcuttur.

Wright normları iki farklı grupta ele almaktadır. İlk gruba ait olan normları, kurallar, emirler ya da hükümler ve direktifler ya da teknik normlar olarak, ikinci gruba ait normları ise gelenekler, ahlaki ve töresel prensipler ve ideal kurallar olarak belirlemiştir.

Çok geniş kapsamlı olan *gelenek* kavramı, toplumsal tecrübeleri, öğretileri, görüşleri, inançları, tutumları ve töreleri kapsamaktadır. Gelenekler, kuşaktan kuşağa aktarılan kalıplaşmış toplumsal davranışlardır. Birlikte yaşamının

doğal sonucu olarak kişiler, birbirlerine karşı psikolojik tutum ve tepkiler geliştirmişlerdir. Her insanın bir toplumsal evrende yaşadığı kabul edildiğine göre de bireyin bütün davranışları toplumsaldır. Kişilerin birbirlerine tepkileri, diğer bir deyişle toplumsal davranışlarının birbirini etkilemesi, özellikle kişinin dış toplumsal ve fiziksel çevresi, geçmiş yaşantısının sinir sistemindeki izleri aracılığıyla kişinin psikolojik alanında gerilimler oluşturarak olmaktadır. Kişiyi toplumsal davranışa iten, psikolojik alanındaki bu gerilimleri, kişi, bilincinde ya kaynağını seçemediği tedirginlik kuşku duyguları biçiminde veya gereksinme, coşku ve istekler olarak algılar. Gerilimlerde, esas temel bilinçsiz gereksinmeler, kültürel bilinçli gereksinmelerden daha çok rol oynar. İçgüdü kuramlarına göre gereksinmelerin sayı ve türü değişmez. Aynı zamanda, belli bir hiyerarşiye göre düzenlenmiş olan bu temel gereksinmeler, fizyolojik, güvenlik, sevgi, saygı (başarılı olma ve değerlendirme) ve kendini gerçekleştirme gereksinmeleridir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal davranışlar, dolayısıyla gelenekler, çoğunlukla doğal olaylardır, içgüdüsel davranışlardır. (KIZIL F. 1978)

Kişinin faaliyetleri, kendi toplumsal ve fiziksel çevresinin sınırları içinde birtakım gereksinmelerini, isteklerini gidermek için belli amaçlara götüren, uyum peşinde koşma davranışlarıdır. Belli bir gereksinme giderme yolunun seçilme şansı, kişinin algılama ve tanıma yapısı, fizyolojik durumu, geçmiş yaşantısındaki tecrübeleri, yetenekleri, fiziksel ve toplumsal çevre öğeleri kanalıyla geleneklerine bağlıdır.

Toplumsal gelenekler, kişinin her yeni psikolojik durumdaki gereksinme ve uyaranlar karşısındaki davranışına anlam ve bütünlük kazandıran, bir psikolojik durumdan ötekine geçişteki sürekliliği sağlayan, kişiler arası yetki ve statüyü belirleyen, gerilim giderici toplumsal davranış kalıpları kümesidir. (KIZIL F. 1978)

Sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bu öğeler, toplum üyeleri üzerinde normatif baskı yaratarak davranış biçimlenişlerini belirlerler. Bu görüşe göre

gelenekler, yazılı olmayan, anonim hükümler olarak da tanımlanabilmektedir. Toplumlara göre değişen yemek alışkanlıkları, giyim, evlilik ve cenaze törenlerine ait özellikler geleneklere örnek olarak verilebilir.

Ahlaki ve töresel normlar ise mutlaka uyulması zorunlu hükümler değil, toplumsal kurallar olarak ele alınmaktadır. Çeşitli toplumlarda prensip haline gelen, çocukların ebeveynlerine olan saygıları buna örnek olarak verilebilir.

İdeal kurallar ise toplumların çevredeki nesneler ve insanlar hakkında kavramsal olarak idealize ettikleri, direkt olarak davranışla ilgili olmayan, kurallardır.

Yukarıda açıklamaya çalışılan normatif kültürel bileşenler ya da değerler, kültür- davranış- mekân arasındaki ilişkiyi çeşitli şekillerde belirlemektedir. (TURGUT H. 1990)

- Normlar, belirli bir zaman ve düzenleniş içinde uygun ve beklenen davranışı,
- Konutun zaman ve mekân olarak nasıl kullanılması gerektiğini,
- Ekipman yerleşimi ve tiplerini belirlemektedir.

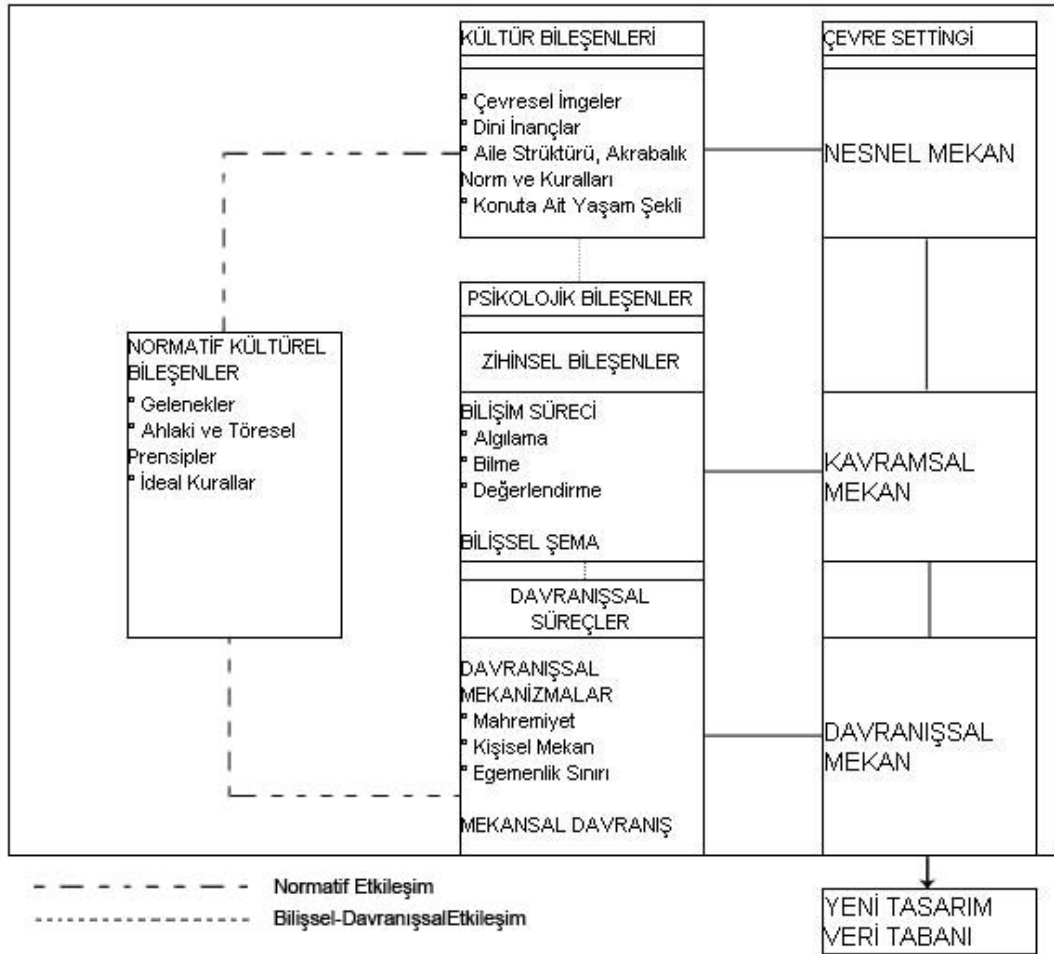
Kültürel normların direkt olarak davranışı ve mekânı etkilemesi daha çok geleneksel kültürlerde ve yerleşimlerde kendini göstermektedir.

3.1.3 Etkileşim Sürecinin Sistemleşmesi

Mekân ile kültürel faktörler arasındaki etkileşimler özellikle konut düzeyinde mekânın oluşumunda iki özgün sürece dayandırılmaktadır: (TURGUT H. 1990)

- Konut mekânlarının oluşumu ve gelişiminde, çeşitli aşamalarda etkili olan, kültürel faktörler ile mekân arasındaki direkt etkileşimi ele alan normatif etkileşim süreci,
- Kültür mekân etkileşiminin zihinsel süreçlere bağlı endirekt yapısını inceleyen bilişsel ve davranışsal etkileşim süreci.

Bu iki etkileşimin birbirinden bağımsız olarak belirlenip analiz edilememesi dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Çünkü normatif kavramlar olarak adlandırılan kültürel değerler, kurallar, normlar davranışsal süreçleri ve mekân formunu direkt olarak etkiledikleri gibi zihinsel süreçler aracılığı ile de endirekt etkilerini sürdürmektedir.

ŞEKİL 13. Kültür – Davranış – Mekân Etkileşim Sistemi

3.2 Mekân – Davranış – Kültür Etkileşiminde Mekân Örgütlenmesini Etkileyen Temel Bileşenler

Kültür- mekân ilişkisi bağlamında kültürel öz öğelerin neler olduğu, özellikle de konut yaşama mekânlarına nasıl yansıdığının irdelenmesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Mekân örgütlenmesinde etkili olabilecek temel bileşenler irdelenmiştir.

Lawrence (1987), konut ve diğer mimari çevrenin kültür, sosyo-demografik yapı, psikolojik boyut ve insan yapısı çevre ile etkileşim halinde olduğunu savunmakta, bu boyutların karmaşık yapısını anlamak için çift bir perspektiften yani tasarım, anlam ve kullanım açısından olaya bakılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak da konut ile ilgili temel bileşenleri üç grupta ele alarak aşağıdaki gibi gruplamaktadır:

- KÜLTÜREL BİLEŞENLER

- Kozmik imajlar,
- Akrabalık norm ve kurallar,
- Ev biçimlenişi ve yönlenmesi,
- Ev yapım metodları,
- Domestik yaşam biçimi,
- Mekânın dialektik kullanımı (temiz/kirli, ön/arka),
- Sosyal ve domestik gelenekler,
- Gelenek ve normlar,
- Bina yönetmelikleri,
- Ortak değerler.

- SOSYAL BİLEŞENLER

- Yaş, cinsiyet,
- Demografik strüktür,
- Gelir düzeyi,
- Meslek statüsü, toplumsal sınırlar,
- Ev teknolojisinin teknikleri,
- Sosyo-ekonomik değerler,
- Domestik ve sosyal roller,
- Sosyal yaşam ve rutinler,
- Dini inançlar.

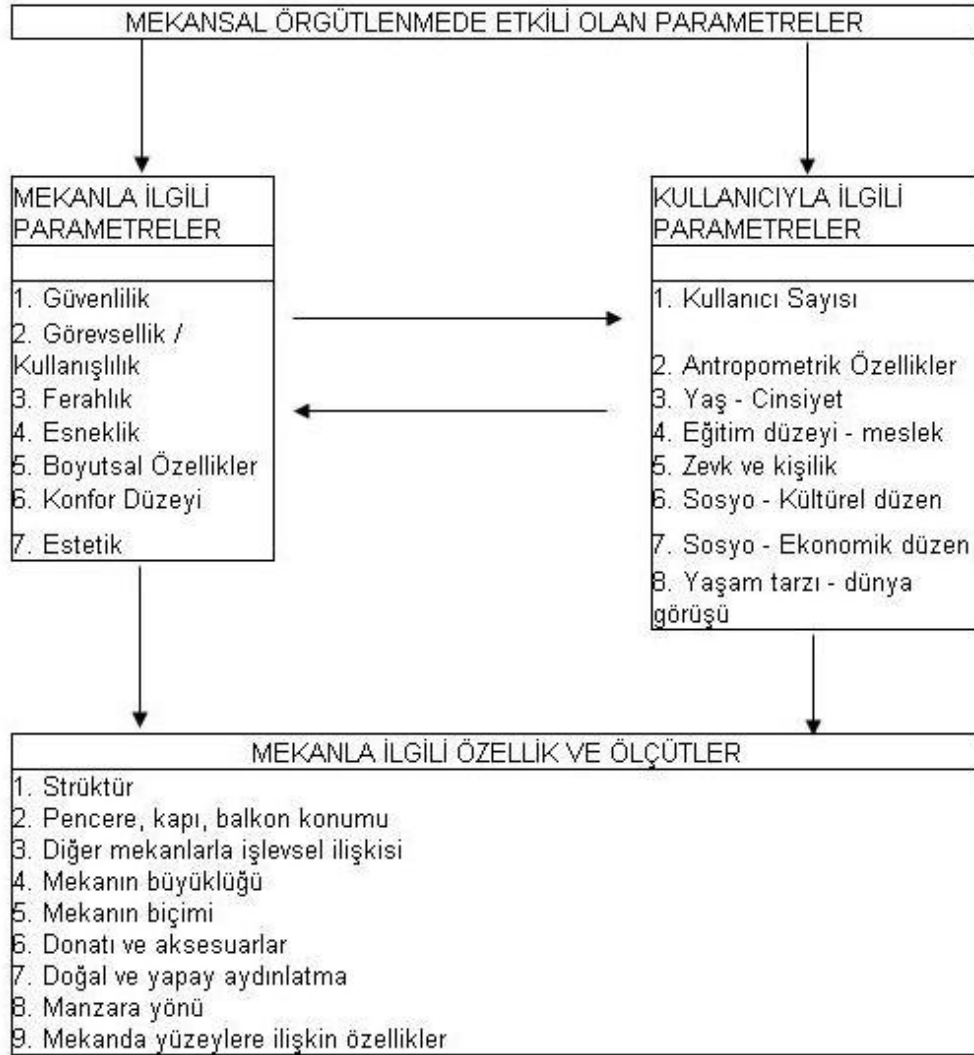
- PSİKOLOJİK BİLEŞENLER

- Kimlik,
- Mahremiyet,
- Kişisel mekân,

- Egemenlik sınırı,
- Kişisel tercihler,
- Kişisel roller,
- Konutla ilgili biyografi,
- Domestik semboller.

Lawrence (1987) 'ın da sınıflamasına bağlı kalarak, mekân örgütlenmesinde, tasarım, anlam ve kullanım açısından üç önemli grup altında toplanmıştır. Bunlar;

1. Kültürel bileşenler
2. Psiko-sosyal bileşenler,
3. Sosyo-ekonomik bileşenler

ŞEKİL 14. Mekân örgütlenmesinde etkili olan parametre ve ölçütler

3.2.1 Kültürel Bileşenler

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda kültür, geniş bir toplumdan en küçük sosyal üniteye kadar farklı ölçeklerde ele alınmış ve birbirini tamamlayan birçok tanımı yapılmıştır.

- Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır. (George A. Lundberg)
- Kültür, sosyal süreçlerin bir bileşkesidir. (Otto N. Larsen)
- Kültür, belli bir toplumun kendisidir. (Clarence C. Schrag)

- Kültür, doğanın yarattığına karşın insanın yarattığı herşeydir.
(Karl Heinrich Marx)

Kültür, yukarıdaki tanımlamaların hepsidir. Ancak tek tek ele alındıklarında kavramı tümüyle açıklamadıkları görülebilir.

Edward Burnett Tylor (1889) ise kültürü şöyle açıklar:

“Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun  yesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün'd r. “

Tylor'un bu tanımlaması, tasarımcılara, kültür sözcüğünden ne anlaşılması gerektiğini açıklar.

Gerçekte kültür, içgüdüsel ve kalıtsal değil, sonradan edinilen yetenek ve alışkanlıklardır.

Yetenek, belirli bir niteliğin meydana gelmesi ve gelişmesi için gerekli olan g  tt r. Alışkanlık ise, kendiliğinden (otomatik) yapılan öğrenilmiş davranışlardır.

Bireyin bir tasarım ürününe karşı davranışı, onu kullanması, büyük ölçüde onun yetenek ve alışkanlığına, kısaca kültürüne bağlı olarak değişir.

Antropolog Kroeber ve Kluckholm 1952'de kültür konusunda yayınladıkları bir derlemede kültür kavramının 150 farklı tanımını toplamışlardır. Kültürün en basit ve geniş anlamdaki tanımlanması Herskovits tarafından insan yapısı  vre olarak yapılmıştır. Kültürel antropolojini kurucusu Tylor'ın bütüncü kültür tanımı, oldukça eski olmakla beraber kültür kavramının bütün niteliklerini, özünü ve biçimlerini içine almaktadır. Bu tanıma göre kültür, öğrenilmiş, korunmuş ve öğretilen eğitimle yeni kuşaklara aşılanan bir değerler bütünüdür. Tanım, kültürün açık-seçik, gözle görülebilen nesnel bir bütün oluşuna ağırlık

verirken onun dört ana değişkeni olan insan, toplum, öğrenme süreci ve kültürel içerik arasındaki ilişkilerin çokluğuna ve karmaşıklığına da işaret etmektedir. Tylor'un tanımı, aynı zamanda, kültür ile bütünlük kavramları arasında ve kültürün bütünlüğünü oluşturan ana değişkenler arasında çeşitli ilişkiler kurmakta, değişkenleri bazı belirgin ya da açık olmayan özelliklerine değinmektedir. Çağdaş kültür kuramları, ya doğrudan Tylor'ın kültür tanımından gelmekte ya da onun özgün niteliği olan karmaşık bütün soyutlamasından etkilenmiş, esinlenmiş görünmektedir.

İnsan ve çevre etkileşimi bağlamında ele alındığında, kültür çevrenin biçimlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Altman I., insan-çevre ilişkileri açısından kültür kavramını, çeşitli temel özelliklerine ayırarak tanımlamıştır.

İlk olarak, kültürün inançlar ve algılamalar, değerler ve normlar, grup ya da toplum davranışları ve alışkanlıkları seti olduğuna dayanmaktadır. (TURGUT H. 1990)

İkinci özelliği olarak, kültür sözcüğünün belirli bir grup tarafından ortak görüş olarak paylaşılan (Hristiyan dininin batı kültürlerinde ortak bir inanış olması gibi) biliş, hissediş ve davranışları belirlemek için kullanılmasıdır.

Üçüncü özellik ise çok yavaş oluşan kültür değişimine rağmen eğitim ve sosyalizasyon süreci ile kültürün kendi kendini koruması görüşüne dayanarak ortak inanışlar, değerler ve davranış biçimlerinin bir nesilden ötekine aktarılması şeklindedir.

Dördüncü özellik, kültürün fiziksel çevrede belirmesi, konut, yerleşme ve tüm yapay çevrenin kültürel değerleri yansıtması fikridir.

Farklı bilim dallarında kullanılan kültür sözcüğü birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Tanımlaması oldukça zor olan bu kavramın birçok tanımı yapılmıştır.

Kroeber ve Kluchohn'a göre, *kültür, gelenekler yoluyla devam ederek, bir insan grubunu karakterize eden, eşyada ve davranışta ifade bulan konvansiyonel anlayışların organizasyonudur*. Bu tanımdan yola çıkarak kültürün değişik boyutları belirlenebilir: (ÖZDEMİR İ. 1994)

- Sistem özelliği (organizasyon),
- Seçici veya keyfi yönü (konvansiyonel anlayışlar),
- Amprik temeli (eşyada ve davranışta ifade bulan),
- Sosyal miras olduğu olgusu (geleneksel),
- Belirli, ayırtedici bir yaşam tarzını ifade etmesi,
- Bir insan grubuna atıfta bulunması'dır. (Bir insan grubunu karakterize eden)

Kültürel antropolojinin kurucusu sayılan Tylor'a göre *kültür ya da uygarlık bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği, bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür*. (ÖZDEMİR İ. 1994)

Güvenç ise kültürü, toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel içerik gibi değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin işlevidir şeklinde tanımlamaktadır.

Genel bir tanım olarak kültür, insanın yaptığı herşey olarak tanımlanmakta ve üretim, ulaşım, iletişim, teknoloji gibi maddi kültür bileşenleri ile örf, adet, töre, görenek, inançlar, idealler gibi manevi kültür bileşenlerini içermektedir. (ÖZDEMİR İ. 1994)

Altman İ., konut araştırmalarını tarihsel ve kültürel bir perspektifle ele almakta, konutu kültür ve çevre ilişkilerinin bir yansıması olarak incelemektedir ve kültürel faktörleri;

- Dünya görüşü,
- Çevresel bilişim ve algılamalar,
- Mahremiyet düzeni ve diğer değerler,
- Sosyal strüktürler ve aile strüktürü

Olarak sıralamaktadır.

Rapoport (1985), kültürü insan-çevre ilişkisi doğrultusunda üç bakış açısı ile tanımlamaktadır.

1. Kültür, tipik bir grubun yaşam şeklidir
2. Kültürün sembolik kodlarla oluşmuş bilişsel şemalar, semboller ve anlamlar sistemi olduğuna dayanmaktadır.
3. Kültürün ekoloji ve kaynaklarla ilgili olarak hayatta kalabilmek için uyum sağlama stratejileri seti olduğunu savunan bakış açısıdır.

Rapoport aynı zamanda, geniş kapsamlı olarak ele aldığı kültürü bileşenlerine ayırarak, kültür ve insan davranışı arasındaki ilişkiyi; dünya görüşü inanışlar, değerler, imge ya da şemalar ve yaşam şekilleri, eylemler zinciri olarak soyuttan somuta bir süreç ile açıklamaktadır.

Gerçek dünya = Kültürel İmge → Kişisel İmge → Algılanan Dünya

Filtre 1

Filtre 2

ŞEKİL 15. Rapoport'un Kültürel Filtre Şeması

Rapoport (1985) ortaya koyduğu filtre modeli ile çevrenin nasıl algılandığı, insanların, kentleri, peyzajı ve binaları nasıl değerlendirdikleri ve bunları nasıl sembolize ettikleri, algısal girdiler sonucundan nasıl hayal edildiği konusunda açıklayıcı niteliktedir.

Rapoport (1985) , genel olarak değerler ve imgeler, dini inançlar, aile strüktürü, sosyal organizasyonlar, bireyler arasındaki sosyal ilişkiler ve yaşam şekli olarak belirlediği, kültürel bileşenlerini, kullanıcı grubu özellikleri, özel yaşam şekli ve önemli eylemler setini tanımlayan kültürel öz elemanları ile analiz etmektedir.

Bu kültürel öz elemanlar; (ÖZDEMİR İ. 1994)

1. Kültürel grubun çevresinin iklimsel ve topoğrafik özellikleri
2. Etnik, dil ve din benzeri özellikler,
3. Aile ve akrabalık strüktürleri ve çocuk yetiştirme yöntemleri
4. Yerleşme biçimlenişleri, toprak bölünmeleri ve toprak sahipliği ve tapu sistemleri,
5. Yiyecek alışkanlıkları, yeme tarzı,
6. Dinsel ve sembolik sistemler,
7. Statü belirleme yöntemleri ve sosyal kimlik,
8. Tavırlar ve sözsüz iletişim,
9. Bilişsel şema,
10. Mahremiyet, yoğunluk, egemenlik sınırı, kalabalıklaşma tutum ve davranışları,
11. Toplumsal ilişki davranış ve normları,
12. Çalışma, ortak iş yapma, ticaret alışkanlıkları,
13. Üretim biçimi ve ilişkileri,
14. Geleneksel, ahlaki ve töresel ilişkiler; ideal kurallar, normlar, mekânsal normlar (yani bir mekânda neyin yapıp yapılamayacağını belirleyen değer kalıpları).

Lawrence (1987) , kültür kavramının konut tasarımı ve kullanımı üzerindeki etkisini vurgularken, kültürü normatif kavramlar ve insan davranışlarıyla ilgili süreçler ya da görünen ve görünmeyen kültürel faktörler olarak iki grupta ele almaktadır. Kültürdeki süreklilik ve değişimin karşılaştırmalı olarak anlatılması ve culture özgü farkların bilinmesiyle ancak iki ayrı kültürün karşılaştırmasının mümkün olduğunu söylemektedir.

Sosyal ve kültürel değişimler ister istemez mekânların biçimlenişine de yansımakta, özellikle iç mekânın örgütlenmesinde önemli bir öge haline gelmektedir. Çağın teknolojik ve ekonomik yapısı değişse bile bir takım kültürel değerler geçmişin köklü kalıntılarını içermektedir. (ÖZDEMİR İ. 1994)

Bu tez kapsamında mikro ve mezo ölçeekte, konutla ilgili kültürel bileşenler, çevresel imgeler, dini inançlar, aile strüktürü, akrabalık norm ve kuralları, konuta ait yaşam şekli kapsamında ele alınacaktır.

Sosyoloji, antropoloji ve sosyal psikolojide kullanılan kültür sözcüğünün literatürde birçok tanımına rastlanmaktadır.

Rapoport da insan-çevre ilişkilerinde kültürü birbirini tanımlayan bütünleşik üç bakış açısı ile tanımlamaktadır.

Birinci yaklaşıma göre kültür, tüpük bir grubun yaşam şeklidir.

İkincisi kültürün sembolik kodlarla oluşmuş bilişsel şemalar, sembollar ve anlamlar sistemi olduğuna dayanmaktadır.

Üçüncüsü ise kültürün ekoloji ve kaynaklarla ilgili olarak hayatta kalabilme için uyum sağlama stratejileri seti olduğunu savunan bakış açısıdır.

Rapoport aynı zamanda, geniş kapsamlı olarak ele aldığı kültürü bileşenlerine ayırarak, kültür ve insan davranışı arasındaki ilişkiyi, dünya görüşü, inanışlar, değerler, imge ya da şemalar ve yaşama şekilleri, eylemler zinciri olarak soyuttan somuta bir süreç ile açıklamaktadır. Tüm çalışmalarında, kültür kavramının konut formu ve tasarımındaki rolü üzerinde önemle duran Rapoport yaptığı üç temel kültür tanımından ilk ikisinin konut ve çevresi ile direkt ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Genel olarak değerler ve imgeler, dini inançlar, aile strüktürü, sosyal organizasyonlar, bireyler arasındaki sosyal ilişkiler ve yaşam şekli olarak belirlediği, konut formunu etkileyen, kültürel bileşenlerini, kullanıcı grubu özellikleri, özel yaşam şekli ve önemli eylemler setini tanımlayan kültürel öz elemanları ile analiz etmektedir. İncelenen kültürel öz elemanlar: (TURGUT H. 1990)

- Budunsal, dil ve din benzeri özellikler
- Aile ve akrabalık strüktürleri ve çocuk yetiştirme yöntemleri

- Yerleşme örüntüleri, toprak bölünmeleri ve toprak sahipliği sistemleri
- Yiyecek alışkanlıkları
- Törenselle ve sembolik sistemler
- Statü belirleme yöntemleri ve sosyal kimlik
- Tavırlar ve sözsüz iletişim
- Bilşsel şema
- Mahremiyet, yoğunluk, egemenlik sınırı
- Konuttaki davranışlar,
- Çalışma, ortak iş yapma, ticaret gibi çeşitli mekanizmalar şeklinde sıralanan elemanlar arasından seçilebilmektedir.

Konut ve kültür çalışmalarının, sosyo-politik, kültürel ve tarihsel kapsamda ele alınması gerekliliğini savunan Lawrence, kültür kavramının konut tasarımı ve kullanımı üzerindeki önemini vurgularken, kültür değişkenlerinin birbirleriyle ilişkili olan iki ayrı grupta ele alınması gerekliliğini savunmaktadır. (TURGUT H. 1990)

Bunlardan ilki normatif kavramlar ve anlamlar setinin oluşturduğu görünmeyen faktörlerdir. Bu grupta, kültürel değişkenler, dünya görüşünü belirleyen idealleştirilmiş bir modelin etik ve estetik prensiplerinden oluşmuştur.

İkinci gruptaki değişkenler ise bireysel ve grup davranışlarından oluşan örüntü haline gelmiş davranışsal süreçlerdir.

Özetle Lawrence kültürü normatif kavramlar ve insan davranışıyla ilgili süreçler ya da görünen ve görünmeyen kültürel faktörler olarak iki ayrı grupta ele alınmaktadır.

Altman I. ise kültürel faktörleri dünya görüşü, çevresel bilişim ve algılamalar, mahremiyet düzeni ve diğer değerler, sosyal stürüktürler ve aile stürüktürü olarak sıralamaktadır.

3.2.1.1 Çevresel İmgeler

Kullanıcı grubunun konut formuna ve yaşam şekline ait dünya görüşleri, değerler ve ideallerinin oluşturduğu imgeler oldukça önemlidir. Değer ve inançlarla bütünleşerek çevrenin karmaşıklığını basite indirgeyen imgeler, algılanan dünya ile gerçek dünya arasındaki bağı oluşturmaktadır. İnsanların çevresel seçimlerinde, çevreyi değiştirmelerindeki kararı etkileyen toplumsal kurallar ve paylaşılan ortak değerler, tercihler, kişinin çevresel deneyimi, bilgi, öğrenim, tutum ve değerlerinin oluşturduğu kişisel imgelerle birleşerek kültür kavramında ve insan- mekân etkileşiminde önemli bir yer tutmaktadırlar. Konuta ait bilişsel şemayı geliştiren, toplumun ortak değerleri, idealleri ve biçimsel tercihlerinin oluşturduğu imgeler, kültür bileşenleri kapsamında ele alınmaktadır. Geleneksel değerlerin tartışıldığı, kutsallığın çok önemli olduğu toplumlarda çevresel imgelerin tüm ölçeklerde fiziksel çevreye yansıdığı görülmektedir. (TURGUT H. 1990)

3.2.1.2 Dini İnançlar

Birçok etnografik ve tarihsel araştırmalarda, gerek geleneksel, gerekse çağdaş toplumlarda dini inançların insan davranışı ve mekân formu ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Dinsel eylemlerin sistematik ve düzenli olarak konut dışındaki (kiliseler, sinagog gibi) mekânlarda yapıldığı toplumlarda, özellikle batı dünyasında konut içinde önemini yitiren dini inanışlar, kutsal eşyalar, yasaklar, dini tören kuralları (buda, feng shui gibi din kökenli felsefi inançlarda etkilidir.) gibi dinsel nitelikler hala birçok toplumda geçerliliğini sürdürmektedir. Bu nedenle dinsel nitelikler, evrensel olmadıkları gözönünde bulundurularak, kültür-davranış- mekân etkileşiminde kültürel bileşen olarak ele alınmaktadır.

Özellikle, batı toplumlarında konutun dinsel bir anlamı olmamasına rağmen, bu durum tüm kültürler için geçerli değildir, örneğin, geleneksel çin evlerinde Tanrıların kâğıt sembolleri, evi korumak üzere kapıların üzerine asılmakta ve evin en önemli odasında çeşitli dinsel seremonilerin yapıldığı, eskiden kalma bir mihrap bulunmaktadır. Burada da açıklıkla görülmektedir ki konutun

biçimlenmesinde ve oluşumunda dini inançların yeri göz ardı edilemez. (TURGUT H. 1990)

3.2.1.3 Aile Strüktürü, Akrabalık Norm ve Kuralları

Evlilik ve aile kurumlarının, daha geniş olan akrabalık sisteminin bir parçası ve görüntüsü olması nedeniyle, bu sistemlerin birlikte, kültürel bir bileşen olarak incelenmesi zorunlu hale gelmektedir. İlkel, küçük ve geleneksel toplumlar, çoğunlukla geniş bir aile sistemi ötesinde örgütlenmediği için, aile ve akrabalık ilişkilerinin tümüyle incelenmesi, tüm sosyal yapının araştırılması anlamına gelebilmektedir. Toplumsal rol ve görevlerin cinsiyete göre bölünmesi de bu açıdan aile akrabalık konusunun tamamlayıcısı olmaktadır. (TURGUT H. 1990)

Bocher, Asya kültürlerinde konutların iç mekân düzenlemesiyle ilgili yaptığı analizde, aile strüktürlerinin ve kültürel değerlerin, geleneksel çin evi iç mekân örgütlenmesindeki önemini ortaya koymuştur. Borchert'e göre ebeveynlerin uyuma bölümlerinin kutsal alanın hemen yanında merkezde yer alması, anne-babanın dominant rolünün bir yansıması olarak değerlendirilmekte, kız çocuklarının uyuma bölümlerinin mutfak ve yemek yeme alanına yakın olmasını ise, onların yemek hazırlamadaki sorumluluklarının bir yansıması olarak belirtmektedir.

3.2.1.4 Konuta Ait Yaşam Şekli

Toplumlara göre değişebilen, konut mekânlarının zaman içindeki kullanımı ile ilgili olarak alışkanlıkları konut içi yaşam şeklini ve onun yansıması olan davranış mekanizmalarını etkileyen kültürel değişkenlerdir. Özellikle mutfak ve yaşama mekânının kullanımı ile ilgili kurallar, adet ve alışkanlıklar mekânsal eylem biçimlenişlerinin ve davranış mekanizmalarının en önemli belirleyicileridir. Yaşam şekli ve konut mekânı arasındaki etkileşime günümüz Amerikan toplumundaki yemek hazırlama ve yeme biçimlenişleri incelendiğinde büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yemekler hep beraber ya da ayrı ayrı, bir yemek odasında ya da mutfakta yenilebilmektedir. Bu farklılıklar, konutun biçim ve mekân organizasyonunun belirleyicileri olmuştur.

Örneğin, Los Angeles'da barbekü kullanımının yoğunluğu arka avlu oluşumunu gerektirmiş, yüzme havuzunda yer aldığı bu avlu aile yaşamının merkezi haline gelmiştir. (TURGUT H. 1990)

Türk aile yapısına bakıldığında toplu halde neredeyse bütün aile bireylerinin bir araya gelerek yemek yemesi aile reisi çevresinde toplanması da konut yaşama mekânında yemek yeme bölümünün ayrıca başlı başına bir öge olarak kendisine yer bulmasına neden olmaktadır. Hatta kimi ailelerde günümüz yaşam şartları nedeniyle çok az görüşebilen aile bireylerini tek ortak noktalarının yemek masası etrafında toplamak olması yemek bölümünün yaşama mekânının odak noktası haline gelmesine neden olmaktadır. (TURGUT H. 1990)

Konut mekân oluşumunda bu denli etkin rol oynayabildiği için bir kültür bileşeni olarak bu tez çerçevesi içine alınmıştır.

Psiko-sosyal gereksinimler	Sıfatlar
Sosyal ilişkiler	Sosyal anlamda sıcak İyi komşuluk ilişkileri Sosyal iletişim Sıkıcı değil
Güvenlik	Güvenli Güçlü
Etkinlik	Sağlıklı (beden ve ruh) Sosyal (asosyal)
Huzur	Huzurlu Samimi,sıcak Sempatik Kendi içinde uyumlu Çevresiyle uyumlu
Güzellik	Güzel Çağdaş Mimari anlamda nitelikli Tarzı (stili) olan Cazip Özgün
Prestij	Çağdaş Görkemli Gösterişli İlgi çekici Etkileyici
Rahatlık	Konforlu Dinlendirici Ferah Aydınlık Geniş Düzenli, kullanışlı Gelişmiş

ŞEKİL 16. Psiko-sosyal gereksinimlere karşılık gelen sıfatlar

3.2.2 Sosyal Bileşenler

İnsanların sosyal ve fiziksel çevre ile ilişkilerinde ön plana çıkan davranışlara bağlı olarak mahremiyet, kişisel mekân, sınırlı alan, egemenlik sınırı gibi kavramlar incelenmiştir.

3.2.2.1 Mahremiyet Kavramı, Davranışı, Düzenlenmesi ve İşlevleri

Mahremiyet kişi ve grupların birbirleri ile olan etkileşimlerini kontrol eden ve farklı biçimlenişlerde oluşan farklı davranış mekanizmalarını ayarlayan davranış sürecidir. Mahremiyet kişiye veya gruba diğerlerinin optimum düzeyde yaklaşma koşulu ya da uygun bir toplumsal ilişki düzeyi olarak da tanımlanabilir.

Altman I., mahremiyetin sadece tek yönlü bir “gizlilik-girilmezlik” süreci değil, toplumsal gelenekler tarafından etkilenen, insanların birbirleri ile ilişkide olma ya da olamama isteğine bağlı olarak değişen, diyalektik bir kontrol süreci olduğu sonucunu vurgulamaktadır. Bu kontrol süreci kişiler arasındaki farklı uzaklıklarda oluşan sosyal ilişkiler düzeyine göre incelendiğinde üç tür mahremiyet davranışı ortaya çıkmaktadır:

1. Yabancılar arasındaki geçici beraberliklerde oluşan kamusal mahremiyet,
2. Aile bireyleri, misafirler ve aile bireyleri arasındaki sosyal ilişkiler gibi yakın sosyal ilişkilerin düzenlediği toplumsal/sosyal mahremiyet,
3. Eşler arasında ya da ebeveyn ve çocuklar arasındaki çok samimi ilişkilerden ortaya çıkan kişisel mahremiyet.

Mahremiyet sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Mahremiyet davranışı, bütün kültürlerde insan ilişkilerinin merkezini oluşturmakta ve kültürler arasında farklı düzeylerde olabilmektedir.

Rapoport (1985) mahremiyeti, istenmeyen ilişkileri denetleme gücü ve haberleşme iletişiminin organizasyonu olarak tanımlamakta ve mahremiyetle ilgili olarak üç yanlış öğeye dikkat çekmektedir:

1. Kişiler için mahremiyet düşünülmediği halde gruplar için düşünülmemesi,
2. İşitsel mahremiyetin düşünülmemesi, sadece görsel mahremiyetin varlığının kabulü,
3. Mahremiyeti sadece duvar gibi fiziksel öğelerle sağlamaya çalışmanın yanlışlığı.

Gür, mahremiyeti gizlilik olarak ele almakta ve şöyle tanımlamaktadır: Gizlilik, gönderilen ve alınan görsel, kokusal, işitsel uyarıların nitelik ve niceliğini denetleme olanağına sahip olmaktır. Dolayısıyla bu tanıtımdanda yola çıkarak mahremiyet beş gruba ayrılabilir:

1. Görsel mahremiyet,
2. İşitsel mahremiyet,
3. Kokusal mahremiyet,
4. Dokunsal mahremiyet,
5. Dinsel mahremiyet. (ÖZDEMİR İ. 1994)

Karaman'a göre, gizlilik, arınma kendini izole etmek olarak kabul görmelidir ve gizlilik kavramını dört tipte gruplamaktadır. Bunlar:

1. Yalnızlık ya da başkalarının gözleminden irak olmak,
2. İkinci bir kişi ile beraber fakat dış dünyadan arınmış olmak, izole olmak
3. Bir kalabalık içinde olupta tanınmamak ve mesafe koymak,
4. İstenmeyen müdahaleleri kontrol için takınılan psikolojik tavır gibi. (ÖZDEMİR İ. 1994)

Mahremiyet İslam dininde çok önemli olan bir kavramdır ve kadınların erkeklerden ayrı tutulmasına kadının gizliliğine dayanmaktadır. Başoda, haremlik-selamlık, zemin kat- üst kat kullanımı, zemin katta minimum pencere kullanımı v.b. bu kavrama ilişkin göstergelerdir. İslamdaki kadın-erkek mahremiyeti yapı kullanımında etkilemektedir. İslamiyetin mahremiyete etkisi:

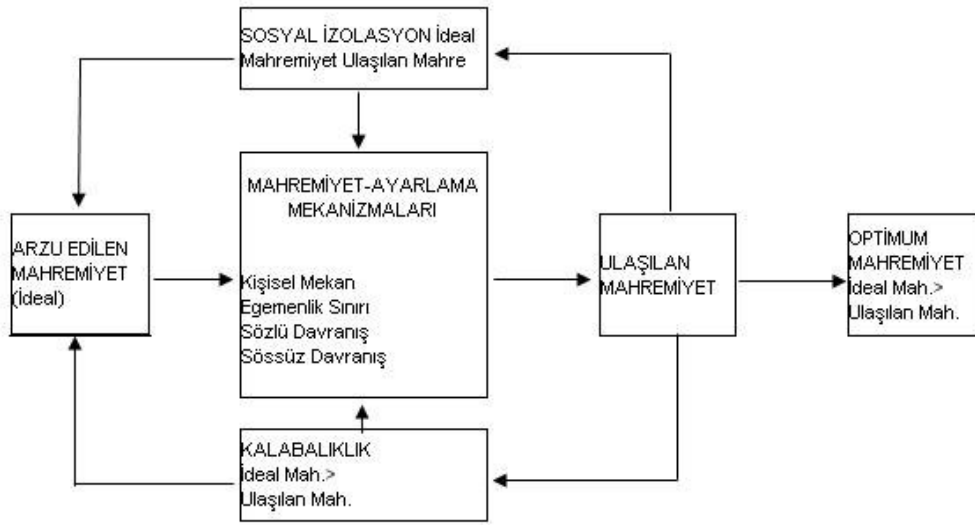
- Aile içi yaşantısının yabancılardan gizlenmesi,
- Aile fertleri dışında, kadın ve erkeğin bir arada oturmaması, şeklinde özetlenebilir.

Ancak Türk evindeki mahremiyet kavramının sadece islamiyetten etkilendiği, orta asya inançları ve göçebe yaşamına dayanan “içe dönüklük”, *dışa kapalılık* kavramından etkilenecek konutu biçimlendirdiği de savunulmaktadır.

Günümüz konutunda mahremiyet kavramı geleneksel mekândan daha farklı bir biçimde gelişmiştir. Geleneksel ataerkil olan aile yaşantısı çekirdek aileye dönüşmüş, kadın-erkek mahremiyeti yerine bireysel mahremiyet ön plana çıkmıştır. Bireysel mahremiyetin önem kazanması aile bireylerine ait kişisel mekânların oluşmasına neden olmuştur. (ÖZDEMİR İ. 1994)

Bunula birlikte gece-gündüz ayrımı da bugünün konut mahremiyeti kavramına dayanarak oluşturulmuştur. Gece kullanılacak mekânlara (yatak odası ve banyo-wc) aile dışındaki fertlerin erişimi istenmemektedir. Bu mekânlar girişten uzak, konutun arka planında tasarlanmaktadır. (Ön plan- arka plan etkinlikleri). (ÖZDEMİR İ. 1994)

Mahremiyet kişi veya grupların birbirleri ile olan etkileşimlerini kontrol eden ve farklı biçimlerde oluşan farklı davranış mekanizmalarını düzenleyen davranış sürecidir. Altman İ.'ın bu süreçteki ilişkileri göstermek için geliştirdiği kavramsal çerçeve konuya önemli ölçüde açıklık getirmektedir.

ŞEKİL 17. Temel Davranış Mekanizması olarak mahremiyet davranışı

Bu çerçeveye göre; insanlar, zihinsel olarak ideal bir mahremiyet seviyesi saptarlar. Bu ideal seviye, belirli bir ortamda sahip olunması arzu edilen etkileşim düzeyidir. Etkileşimler ya da mekanizmalar sonunda elde edilen mahremiyet ise ulaşılan mahremiyettir. Optimum olan, ulaşılan mahremiyet ile istenen mahremiyetin birbirine eşit olmasıdır. Bu kavramsal çerçevedeki en önemli nokta; kişisel mekân, egemenlik sınırı sözlü-sözsüz yanıtların, mahremiyet ayarlamasını davranışsal mekanizmalar olarak etkilemesidir. Bu da mahremiyetin sadece tek yönlü bir *gizlilik-girilmezlik* süreci değil, toplumsal gelenekler tarafından etkilenen, insanların birbirleriyle ilişki de olma ya da olmama isteğine göre değişen, diyalektik bir kontrol süreci olduğu sonucunu vurgulamaktadır. Bu kontrol süreci kişiler arasındaki farklı uzaklıklarda oluşan sosyal ilişkiler düzeyine göre incelendiğinde üç tür mahremiyet davranışı ortaya çıkmaktadır. (TURGUT H. 1990)

- Yabancılar arasındaki geçici beraberliklerde oluşan *kamusal mahremiyet*
- Aile bireyleri, misafirler ve aile bireyleri arasındaki sosyal ilişkiler gibi yakın sosyal ilişkilerin düzenlediği *toplumsal sosyal mahremiyet*

- Eşler arasında ya da ebeveyn ve çocukları arasındaki çok samimi ilişkilerde ortaya çıkan *kişisel mahremiyet*

Tez kapsamı çerçevesinde sistem elemanı olarak mahremiyet davranışı, kişisel ve toplumsal mahremiyet düzeyinde ele alınacaktır.

Fransızcada, İngilizce privacy teriminin tam karşılığı yoktur. Günlük dilde intimite, genel olana karşıt olarak özel olanı bildirir. Bu kavram mahremiyet, mimarlık, hukuk, sosyal-psikoloji gibi dallarda pek çok araştırmaya yol açmıştır. Bu konuda ki sosyal psikolojik araştırmalar, kişisel meyan konusundakilerden daha azdır ve tek tek ele alındıklarında, fazla doyurucu değildirler. Bu konu, temelde, Altman I.'ın çevrebilimle ilgili anlayışından esinlenmiştir; çevre psikolojisini ortaya koymayı başarmıştır. (MORVAL J. 1985)

Ulaşılan ve arzulanan mahremiyet gibi iki önemli kavram, kişisel ve ortamsal etmenler açısından ele alınacaktır. Kişinin, doyumunu en yükseğe ulaştırmak için kullandığı bazı sözel olan veya olmayan ve çevresel mekanizmalar üstünde durulacaktır. Ancak, bu kuramsal perspektifin sınırlılıklarından birini belirtmeden geçmemek gerekir: uygulamaların çoğu fiziksel soyutlanma deneyimlerini yaşayan küçük grupların incelenmesiyle ilgilidir.

Bu süreç, en azından beni ben olmayandan ayırmak için psikolojik bir duvar yaratan bireyin doğrudan çevresine karşı bir tepkisi gibi düşünülebilir. Etkileşim, iki veya daha fazla bireyi ve bir grubu kapsayabilir. Bu sınır duvarın geçirgenliği, bir hücre zarına benzer ve bireyin iç dinamik durumuna ve çevrenin özelliklerine göre değişir. (MORVAL J. 1985)

Laufer R.S., Proshansky H. ve Wolfe M. (1973) , her bireyin kullandığı düzenleme mekanizmalarına göre kontrol kavramının, giderek daha merkezi bir nitelik taşıdığına işaret etmişlerdir. Bu boyut üç yan içerir: diğerlerinden ayrılma özgürlüğü, diğerine açık veya kapalı olma derecesi ve uyarılanların yoğunluk ve tipinin seçimi. Johnson (1974), özellikle kişisel kontrolün önemi üstünde durmuş ve bu boyutu dört etmene bölmüştür:

- 1.Sonuçların seçiminin kontrolü,
2. Davranışların seçiminin kontrolü,
3. Seçilen davranışları uygulamay koyarak, sonuçların kontrolü,
4. Bu sonuçların değerlendirilmesi ve yorumlanması.

Mahremiyetin güdüsel yanını belirtmek için, literatürde, kişisel kontrol, özerklik, özgürlük ve güç terimleri kullanılmaktadır. Örneğin, Kelvin, diğeriyle etkileşimde güç kavramına ağırlık vermektedir. Ben ile ben-değil arası kutuplaşma üçe ayrılabilir:

- 1) Kişi kendiliğinden bağımsızdır,
- 2)Ancak bu bağımsızlık tehlikeye düşebilir; bu, aktörün zayıf noktasıdır,
- 3)Bu tehdit, etkileşimdeki diğer kişinin gerçek veya potansiyel gücüne bağlıdır. Burada çeşitli kişisel görüşleri sıralamak doğru olmayabilir, çünkü bu görüşler, örneğin Schwartz B.(1968)'da görüldüğü üzere rol ve sosyal statü gibi klasik kavramlar içinde oluşturulmuştur.

Mahremiyet tüm kültürlerde, sosyal bütünün iyi işleyişi açısından zorunludur, ama kültürlerarası önemli farklılıkları yansıtmak için yeterince esnek bir özelliğe de sahiptir.

Altman I. ve Vinsel (1976)'e göre, mahremiyetin düzenlenme süreci, diyalektik ve dinamik özelliğinde kültürel olarak evrenseldir. Gerçekten de, hangi kültürden olursa olsun her kişi, sırasıyla açık veya kapalı olmak suretiyle, etkileşimlerini deneme yeteneğine sahiptir. Bu açılma ve kapanma almasıklığı, koşullara göre değişir; bu da onun dinamik yanını belirler.

Buna karşın, mahremiyetin araniş şekli kültürel olarak özgül niteliktedir. Her kültür, bu amaca yönelik özel mekanizmalar geliştirir. Bu, çeşitli kıtalar arasında seyahat edildiğinde gözlenen olağan bir durumdur. Hall, bu önemli farklılaşmaları, çeşitli kültürlerde yüceltilen duyumsal dünyalar arasındaki farklarla ve kullanılan özgül mekanizmalar düzeyinde açıklanmaktadır. Bazılarında dokunma, diğelerinde görme, koklama veya işitme önemlidir.

Duyumsal verilerin bu özel ayıklanmasına, ayrıca, insanların algısal dünyasını yapılandıran dil eklenmektedir.

Aynı kültürün içinde de, rol ve statü ayrımlarına göre, mekanizmaların farklılaştığı görülür. Ailelerin çoğunda, ana-babalar çocukların odasına habersiz girmektedir, fakat tersi olmamaktadır. İş ilişkileri düzeyinde, memurun patron odasına habersiz girmesi de sözkonusu değildir. Genellikle, bir kişi ne kadar yüksek statüden ise, onun alanına giriş, o kadar zordur. Schwartz, daha da ileri giderek mahremiyetin kapitalist toplumlarda ekonomik anlamda bir değişim nesnesi olduğunu savunur. Avrupa'da tuvaletler ücretlidir, özel hastane odası veya müşterilere özgü plajı olan bir otel için daha fazla ödemek gereklidir. (MORVAL J. 1985)

Kabul etmek gerekir ki, üst sosyo-ekonomik sınıftan olanlar, çevrelerini değiştirme bakımından daha çok kolaylığa sahiptir ve ayrıca köşelerine çekilmek için gerekli parayı ödemeye yetecek kadar da paraları vardır.

Günlük yaşam düzeyinde, çevreyle etkileşimleri, çeşitli şekilde ve çeşitli ölçülerde denetlemenin yararı nedir? Mahremiyet, ne bir kendi kendine yeterlik, ne kendiliğinde bir amaç değildir, kişinin, amaçlarına ya da Jourard'ın deyişiyle, psişik dengesine gerekli durumlara ulaşmayı sağlayan bir araçtır. Bu amaçlar arasında, kişisel değerlendirme, benlik kavramının -kimlik- oluşumu ve heyecansal boşalmanın yanısıra, diğeriyle iletişimlerin korunması ve sınırlandırılması bulunur. Bu açıdan, Bates ve Westin'in ulaştığı sonuçlar aşağı yukarı aynı yöndedir: dünyayla çok az ilişkisi olan bir kişi, enformasyon akımını önemsemeyi, deyimlerini değerlendirmeyi ve gelecekteki eylemini planlamayı daha iyi yapabilir. Mahremiyetin işlevi, diğeriyle ilişki için planlar ve stratejiler oluşturmayı kolaylaştırmaktır. Kişisel değerlendirme, benlik kavramının hizmetindedir; çünkü bu kimlik, kendi öz sınırlarını tanımlama derecesine bağlıdır. Bu ustalık, çeşitli stratejileri gözden geçirerek deneme ve yanılma yoluyla elde edilir. Eğer kişi istenen mahremiyet düzenine ulaşamazsa, olumsuz bir imge geliştirebilir ve çevreyle temasa girmede

kendini beceriksiz hisseder. Eğer, tersine, kullanılan mekanizmalar etkili olursa, kişisel bir özerklik duygusu geliştirebilecektir. Westin'e göre, bu boyut, bütünsellik ve bağımsızlık duygusunu temsil eder ve diğerlerinin güdümlmelerinden kaçınmayı sağlar. (MORVAL J. 1985)

Pastalan (1970) da aynı şeyi belirtmektedir: mahremiyetin geliştirdiği özerkliğin, kişilik oluşumunda ve kişisel yaşam tercihlerinin bilincine varılmasında temel bir önemi olduğunu ileri sürmektedir.

Diğer bir önemli işlev, heyecansal boşalmayla ilgilidir. Diğerleriyle sürekli ilişki, çeşitli gerilimler yaratır. Bunları, herhangi bir psişik veya fiziksel zarar olmadan yüklenebilmek için kişi, kendine heyecansal rahatlamamanın kolaylaştırıldığı bazı geri çekilme dönemleri ayırmak zorundadır. Bu ayrıcalıklı anlarda, sosyal cephesini, maskesini daha kolayca bırakabilir.

Hall (1971), ekran özelliğinde mimari ögler düşünmüştür: Birey, bunlar sayesinde kendini sıkmadan bırakmak, kendi kendisi olmak için, benin koruyucu tabakalarını zaman zaman kenara koyabilecektir.

Westin (1967)'e göre, mahremiyet, öfke ve şefkat gibi güçlü duyguların dışlaştırılmasını sağlayarak bir tür güvenlik subabı rolü de oynayabilir. Geri çekilme, ayrıca, yoğun yaratıcılık veya kaygı dönemlerinde gerekli bir koruma rolü görebilir.

3.2.2.2 Kişisel Mekân

Sommer (1969), *her insanın vücudunu çevreleyen, sınırları kendi zihninde çizilmiş, kişisel, sabun köpüğüne benzeyen bir alana sahip olduğunu ve bu alanı gittiği her yerde kendisi ile birlikte götürdüğünü savunmaktadır. Başkalarının bu alana girmesi mahremiyetinin işgali anlamına geleceğinden önlemeye çalışacağını* söylemektedir.

Birey ve gruplar diğer kişilerle kendi arasında, sınırlarını belleğinde belirlediği bir mekân kurmaktadır. Diğerlerine yabancı olan bu mekân, sınırları savunulan bir mekândır. Kişisel mekân olarak tanımlanan bu kavram Hall tarafından insanların sosyal ilişkilerini açıklamak üzere ortaya konmuştur. Hall, iki genel fikir ortaya sürmektedir, (ÖZDEMİR İ. 1994)

1. İnsanlar sosyal ilişkilerinin derecesine ve farklı koşullara bağlı olarak dört mekânsal zon kullanmakta,
2. Ve bu etkileşim zonları kültürden kültüre değişmektedir.

Hall'un bir kültür grubundan, diğer gruba değişen fakat aynı sınırlar içinde kalan mekânsal zon hipotezleri yüzden fazla analiz çalışmaları ile doğrulanmıştır.

Cinsiyet farklılıkları, kişisel faktörler gibi etkenlerde gözönüne alınarak yapılan bu çalışmalarda uzaklıklarla ilgili sonuçlar aynı çıkmıştır. Hall, herbirini yakın ve uzak aşamaya ayırdığı farklı uzaklıkları ve bunların oluşturduğu mekânları intim, kişisel, sosyal ve kamusal olarak isimlendirmiştir.

- İNTİM UZAKLIK (0-46cm arası), çok yakın ilişkilerde duyuşal verilerin fark edildiği, aile üyelerinin birbirleriyle olan uzaklıklarıdır. (ÖZDEMİR İ. 1994)
- KİŞİSEL UZAKLIK (46–122 cm arası), insanların günlük ilişkilerinde sürdürdükleri normal uzaklıklardır. İlk defa Hediger tarafından, birbiriyle ilişkisi olmayan kişileri sürekli olarak birbirinden ayıran uzaklığı belirtmede kullanılmıştır. Muhafaza edilmesi gereken minimum bir koruyucudur. Konuşma paylaşma mekânıdır. Kişi ve eşyayı üç boyutlu olarak algılarınır, durum ve ilişkilere hâkimiyet mevcuttur. Vücut ısı (kişisel radyasyon) hissedilemez, yüz ve giyimdeki detaylar ve mimikler iyi değerlendirilir. (GÜVENÇ B. 1984)
- SOSYAL (TOPLUMSAL) UZAKLIK (122–366 cm arası), insanlar arasındaki kişisel olmayan ilişkilerindeki uzaklıktır. Resmi iş görüşmelerinde, ticari ilişkilerde, toplantı ve

ziyaretlerde, bekleme salonlarında tercih edilen bir yarıçaptır. Baş ve yüz ifadesi iyi algılanır. Sesin yükselip alçaltılması, mekânı daraltıp genişletebilir. Önemli yöneticilerin çalışma odası (masa ve koltukları) bu mekân ölçülerine göre düzenlenir. (GÜVENÇ B. 1984)

- KAMUSAL UZAKLIK (366 cm'den fazla), resmi, ilişkilerde kullanılan uzaklıktır. 366–762 cm arası yakın aşama, 762 cm'den sonra ise uzak aşama olarak saptanmış uzaklıklarıdır.

Bu ölçülerin, bir konut salonunun optimum ölçüleri olması herhalde tesadüf değildir. Uzaklık, bir sinema perdesi, tiyatro sahnesi, konferans masası, kongre salonu ve anfi için minimum konuşma icra ve seyir mesafesidir. (GÜVENÇ B. 1984)

5.00 M'den sonra göz ve ten rengi belli olmamaya. Bireylerin duygusal durumları ve tutumları gizlemeye başlar. Gruplar ve grup ilişkileri, hareketler bütünüyle algılanır.

Kısaca kişisel mekân insanın sadece kendisine ait alanıdır. Bu alan duruma bağlı olarak genişleyip daralan ve birey tarafından denetim altında tutulmak istenen bir alandır. (ÖZDEMİR İ. 1994)

Farklı toplum ve kültürlerde değişik biçimlerde ele alınan kişisel mekân kavramı, Türk evinin ve odasının biçimlenmesinde çok etkili olmuştur. Sabit oturma donatısı olan sedirlerin dışa dönük olarak pencere kenarına dizilmesi, rahat görme ve işitme sınırlarını gözetken ölçülerde ele alınması, taşınabilir minderlerin ise hareket ettirilerek kişiler arasındaki uzaklıkların ayarlanması, kişisel mekân kavramının etkisini göstermektedir.

Kişisel Mekân, çoğu kez, kendi (ben) ve diğerleri arasında fiziksel bir uzaklık biçimini alır. Horowitz (1964) bu mekânı, diğerleri karşısında savunma veya korunmaya yarayan bir sınır bölge olarak tanımlar. Little (1965), küçük, dar yerlere, geniş bir kişisel mekânın tekabül ettiğini ve uyarınca fakir bir çevrenin

daha sıkı kişilerarası etkileşimlere yol açtığını göstermeye çalışır. İnsanlar bu yerleri kullarılarında tekildirler.

Mekânın, benin ve çevre duygusunun sıkı sıkıya ilişkili olduğu çoktan beri bilinmektedir. Görsel, devimsel, dokunmasal, ısısal etkinliğe bağı bazı kişilik özelliklerinin gelişmesi çevre tarafından bastırılabilir veya uyarılabilir. Duyuların çeşitli kullarımlarına karşılık farklı mekân ihtiyaçları vardır ve mekân düzenlemenin her biçimi, tasarımcılar veya kullanıcılar tarafından ayrıcalıklı kılınan duyumsal davranışı belirtir. Seguin bireysel mekânı, kişinin etrafında bulunan ve onun vücut şemasıyla bütünleşmiş görünen bir çevre parçası olarak tanımlamıştır. Kişisel mekân terimi ise, pekçok gerçekliği kapsar ve Sommer, bu terimin iki kullarımlından söz eder, girişi korunmak istenen ve heyecansal olarak yüklenmiş bölge veya insanların işgal ettikleri mekânı oturma süreçleri. Demek ki, gerilim ve kaygılardan kaçınmak için işgallere karşı korunan, bize ait olan ve vücudu çevreleyen bir mekân sözkonusudur. Bunula birlikte, bu kavram komşu kavramlarla karıştığı ölçüde tanımlanması güç bir kavramdır. Aynı bir türün öğeleri arasındaki özgül uzaklık ve kişisel mekân, oldukça benzerdirler. Bireysel uzaklık, bir türün iki veya daha çok üyesi birlikte olduğunda var olabilir ve nüfus yoğunluğuna ve alansal davranışa göre değişir. Bireysel uzaklığın çığnenmesi, kişisel mekânın işgali ile hemen hemen eş değerlidir.

Mehrabian (1971), uzaklığın azaltılmasının, görsel temasın ve dokunmanın çoğaltılmasının ve vücudun yönlendirilmesinin birikimli sonucuna referans veren sürecin bir tanımını önerir. Andrey ve Morris'e göre bu, genel bir dengenin belirmesidir: dayanışma (yaşamı sürdürmek, aile birimleri halinde gruplanmak, gıdayı paylaşmak), mekânda dağılma (tür içi saldırganlık, bir alanın elde edilmesi). Leibman, kişilerarası ilişkilerin yasalarına bağı bazı beklentilere, tepki terimleri ile daha psikolojik bir görüş getirir. Sözselsel ve sözselsel olmayan davranışların, jest ve tavırların bir amaca ulaşmak üzere, içinde birleştikleri tutarlı bir sistemde, bütünleştirici bir analiz yapılması gereğini vurgular. (MORVAL J. 1985)

Çevreyle günlük uzlaşmalarımızda, karşılıklı olarak doyurucu ayarlamalar yapma konusunda şaşırtıcı bir yetenek gösterilmektedir, oysa aslında mekâna ilişkin davranış pek bilinçli değildir. Kişisel mekân, özel bir alansallık biçimi gibi görülebilirse de, bireyle birlikte yer değiştirme, esnek olma ve hızla değişebile gibi özellikleri vardır. Gerçekten de bu mekân, yaşam ve çevresinde sürekli birtakım fiziksel referans noktalarına bağlı değildir. Becker ve Mayo (1971), temel farklılığı iyi göstermişlerdir, kişisel mekâna bağlı davranış, kişiler arası etkileşim tarafından uyarılır ve belirli bir mekân içermez, belirli bir mesafenin korunmasının dinamik bir sistemini içerir. İnsan, herhangi bir mekân veya alanı soyutlamaksızın bu mesafeyi korumaya çalışır. Yakın mekânın kontrol aracı ve kişilerarası amaçlara cevap olarak gördüğü bu olguyu vurgulayan Leibman'ın kavramsallaştırması, Altman I.'da mahremiyetin düzenlenmesi kavramına yakındır. Lofland L.H. ve Patterson M. 'un yaptığı gibi bir takım çalışmalar birbiriyle bağlantılı bu iki kavramı iyi aydınlatmaktadır; kişisel mekân ve mahremiyet. Bunlar gelecek bölümün konusu olacaktır. (MORVAL J. 1985)

3.2.2.2.1 Bireysel Etmenler

Mekânsal davranış, bir sosyal kontrol ya da iletişim aracı olmadan önce öznel bir deneyimdir. Kişisel mekân da, herşeyden önce, biyografik verilere ve öznenin yaşantılarına bağlı bir boyutu ilgilendirir. (MORVAL J. 1985)

Meisels ve Canter (1970), aynı fiziksel mesafenin farklı kişilere göre farklı psikolojik anlamları olabileceğini öne sürmüşlerdir. Mekânsal davranış, bir olgu gibi görünmektedir ve sosyal şemalarla yapılan sınıflamalar da ne kişilerarası ilişkileri ne de bireysel tercihleri temsil edici değildir. Bu yazarlara göre, çeşitli mekân göstergeleri arasındaki ilgileşimler çoğu kez düşüktür ve bu, kişilik boyutları ile kişisel mekân arasında, durumsal bağlamda ilgili karmaşık bir ilişkinin varlığını düşündürmektedir. Kişisel mekân kavramı çok verimli olsa da, fiziksel mesafenin insanların yaşadığı mekânın uygun bir

ölçüsü olarak geçerliliği konusunda kuşkular vardır. Kişilik özellikleriyle veya dış bağlamın etmenleriyle anlamlı ilişkiler kurabilmek için, fenomenolojik deneyime daha fazla önem vermek gerekir. Literatürde, kişilik çizgileri (Horowitz), cinsiyet (Sommer), ansal duyular (Rosenfeld) daha çok dikkat çekmektedir. Altman I. ve Vinsel, özellikle kendine güven, içe dönüklük-dışa dönüklük eksenine, biyografik değişkenlere ve sosyal rollere önem vermektedir. Rawls D.J. ve Cozby P.C., yoğunluğa karşı farklı tepkilerin, büyük ölçüde bireysel farklılıklardan kaynaklandığını belirtmektedir; geniş bir kişisel mekân isteyenler, yüksek yoğunluk durumlarına olumsuz tepki göstermektedir. (MORVAL J. 1985)

Çocukların yetişkinlere oranla, güvenliğin eş anlamlısı sayılabilecek fiziksel yakınlığı daha fazla aradığı bilinmektedir. Çocuk, şevkati gerçek temas ile alıyor ve annesini, vücut sıcaklığı duyuları, saç veya cilt kokusundan tanıyor. Aiello, erkeklerin kadınlara oranla daha büyük bir uzaklık bıraktıklarını saptamıştır. Scott, farklı yaşlardan çocukların performanslarını karşılaştırmış ve anaokulu ve ilkokul birinci sınıf çocuklarının, ikinci ve üçüncü sınıf çocuklarına göre mekânsal alanları algılama ve değerlendirme konusunda daha az ustalık gösterdiklerini ortaya koymuştur. Tennis ve Dabbs (1975), bırakılan mesafenin yaşla birlikte arttığını, erkek çocukların kızlardan daha çok mesafe bıraktıklarını ve cinsiyetten kaynaklanan farklılıkların, yaşlılarda daha önemli olduğunu gözlemişlerdir. Eberts ve Lepper (1975), deneklerinin çocuklarla ilişkilerinde yetişkinlerle ilişkilerine göre daha az mesafe koyduklarını görmüşlerdir. (MORVAL J. 1985)

Feminizm, çağdaş literatürü etkileyen en temel akımlardan biridir. Sosyal psikoloji de, bu genel eğilimden etkilenmiş çok sayıda psikolog, cinslere göre tutumların sistematik bir karşılaştırmasına girmiştir. Tolor ve Le Blanc (1974)'a göre, erkekler, daha büyük bir bağımsızlık ihtiyacı göstermekle birlikte, diğerlerine yardım, fiziksel ve sözsözsel bağlantı konusunda az istekli görünmüşlerdir. Pedersen (1973), vücudun alışabilirlik düzeyi ve ben (kendi) in saydamlığının, insan ile en iyi dostu arasında bir ilişkinin söz konusu olması

ölçüsünde ilgileşim gösterdiğini saptamıştır. Fiziklerini dışa en çok açık tutanlar (fiziksel temasa izin verenler), aynı zamanda en yakın dostlarıyla ilişkilerinde kendilerini sergilemeye, dışa vurmaya en çok ve en doğal biçimde eğilim gösteren kişilerdir. Örneğin, kendine güvenleri yüksek kişiler, aynı cinsten bir meslektaşlarına daha çok yaklaşıırken, kadınlardaki yaklaşma mesafeleri çok daha değişkendir.

Dosey ve Meisels (1969), kadın deneklerin deneysel etmenlere daha büyük bir duyarlılık gösterdiğine işaret etmektedir. Stress koşulları, karşı cinsten birine yakınlaşmada kııda daha etkilidir. Dış bir sızma konusunda, erkekler daha çok rahatsız olmaktadır. Guardo ve Meisels'e göre, kişisel sınırların düzenleme kurallarını erkekler ve kızlar farklı zamanlarda öğrenmektedir ve bu, genel olarak cinsel rolün öğrenimindeki eşitsizliği doğrulamaktadır. Bu farklılık kızlarda istikrarlı bir mekâna doğru hızla gelişmektedir. Bu sonuçlar, mekânsal sosyal etkileşim kuralları düzeyinde, kızlarda, kültürel öğrenmenin daha erken olduğunu göstermektedir. (MORVAL J. 1985)

Tipik olarak kızlar, genellikle, kendileriyle diğerleri arasında az aşılabilir sınırlar koymaktadır. Bu, günlük bir gözlem olgusudur; gençler, ergenlikte yeni ilgi alanları buluncaya kadar, karşı cinsten biri ile aşırı yakın temastan kaçınmaktadır.

Nesbitt ve Staven (1974)'e göre, yetişkinlerde, iki ayrı cins arasında korunmaya çalışılan mesafe, çeşitli güdülerin karmaşık bir bütünü tarafından belirlenmektedir. Bazen, istenen kişinin arzusu, kuralların gerekleri ve yaklaşma davranışlarına bağlı kaygılar arasında çatışma görülür. Altman I., çiftin kompozisyonunun rolü üzerinde durmaktadır. Bir kadın ve bir erkekten oluşan çift, ayrılma olasılığına karşı daha çok direnç göstermekte ve kadın, dıştan sızmaya, erkeğe oranla daha çok dirençli görülmektedir. Sundstorm'a göre kadınlar, diğer kadınlara, genellikle, erkeklere olduğundan daha fazla yaklaşmaktadır, ancak bunun tersi doğru görülmemektedir. Bununla birlikte, Baxter (1970), farklı cinsten gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulmuşsa da,

bu farklılıklar, varyansı küçük bir ölçüde açıklamaktadır ve etnik gruplar ile yaş gruplarında aynı kalmaktadır. (MORVAL J. 1985)

Sommer de çalışmalarında, deneklerin cinsiyetine göre farklılaşma bulmamıştır. Leibman, sorunu daha genel bir çerçeveye oturtmuş ve cinsel rollerin küçük yaşlarda öğrenildiğini öne sürmüştür. Erkek kalıp yargısı, herşeye rağmen aynı kalmaktadır. Genç erkekler, kalıp yargının gerektirdiği özellikleri benimsemeye, özellikle anneleri tarafından itilmektedir; bu kalıp yargının istediği özellikler, bağımsız olmak, heyecanlı olmamak, güçlü, saldırgan ve etken olmaktır. Sonuçta, erkekler, diğerleri ve özellikle diğer erkekler karşısında, daha büyük psikolojik mesafelerde durmaya çalışmaktadır.

Exline R.V, erkeklerde, kadınlara oranla, gözle iletişime girme eğiliminin daha az olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsallaşma süreci içinde, zayıf cinsten denilenler, çoğu kez bağımlı, heyecansal, sosyal olmaya ve derin özel ilişkiler gösterme hakkına sahiptirler. Sonuçta, kadın, erkeklere karşı, kadınlara oranla daha geniş bir kişisel mekân geliştirmeye meyletmektedir ve Mac Bride'ın vurguladığı gibi, erkekler tarafından yaklaşıldığında heyecansal olarak daha çok etkilenmektedirler. (MORVAL J. 1985)

Hare ve Bales (1963), masada seçilen yer konusunda, Sommer'in gözlemlerini doğrulamıştır; erkekler karşı karşıya, kadınlar yanyana oturma pozisyonunu tercih etmektedirler. Fisher ve Byrne, erkek deneklerin karşılıklarına, kadınların ise yanlarına oturan istenmedik kişilerden daha çok rahatsız olduklarını belirtmektedirler. (MORVAL J. 1985)

Kahn ve Mac Gaughey (1977), cinslerin, Mekânsal yakınlığın farklı yanlarına duyarlı oldukları görüşünü savunmaktadırlar. Erkekler, kadın ne kadar yakınsa o kadar çok kendilerini kabul ettiği veya sevdiği inancını taşımaktadırlar. Kadınlara göre önemli olan şey, erkeğin mesafeli oldukça kendilerini dışladığı veya sevmediği yolundaki yorumdur. Bu olgu, diğerlerinin davranışının

altındaki algılanan niyet düzeyinde açıklanabilir. Kadınlar yanlarında yer alan erkeği, bu yeri rastlantısal olarak seçmiş gibi, uzakta duran erkeği ise kendilerini itiyor şeklinde algılar gibidirler. Erkekler ise yakınlarında oturan kadını, kendilerinin çektiğini, uzakta duranın ise, davranış kurallarına uyduğunu düşünme eğilimindedirler. Diğer yandan, karşı cinsle ilişkilerinde ilk adımı çoğukez erkek attığından, yakın veya uzak durma davranışı kurallara uygun bir davranış sayılabilir ve anlamını yitirir. Mehrabian ve Diamond (1971), erkeklerin kadınlardan daha çok mekân kullandıklarını gözlemişlerdir.

Dışlanmaya duyarlı kişiler üstünde yapılan bir araştırmada, sosyal gruplara bağlanmaya/girmeye en çok çaba harcayanların, mekânı daha çok kullandıklarını belirlemişlerdir. Mesafe ne kadar büyükse, gözlem o kadar desteklidir. Hartnett ve arkadaşları (1974), büyük yapılı kişilere daha çok mekân ayrıldığını saptamışlardır. Oldukça kesinlik taşıyan bu incelemelerin sonuçları, kişisel mekânın mekanizmasını anlamada bir tek değişkenin yeterli olmadığını ve tek değişkenli araştırma sonuçları arasında çelişkiler bulunduğunu doğrulamaktadır. Gerçeği daha iyi yansıtan ve ekolojik güvenirlik ölçütlerini doyuran sonuçlara varmak için diğer değişkenlerin de dikkate alınması gerekmektedir. (MORVAL J. 1985)

Hildreth, saldırgan kişilerin daha çok mekân kullandıklarını, Stratton ise benlik kavramları yüksek öğrencilerin erkek meslektaşlarına daha çok yaklaştıklarını gözlemiştir. Yaklaşma mesafeleri, benlik kavramına bağlı olarak kadınlarda daha çok değişmektedir. Buna karşıt bir sonuç belirleyen Horowitz yeni neslin farklı mekânsal model ve normlar geliştirdiğini öne sürmüştür. Frankel ve Barret, kendine güven düzeyi ile mekân kullanımı arasında ters orantılı bir ilişki saptamıştır. Kendine güven yükseldikçe, kişi, kendisiyle diğerleri arasında geniş bir alan bırakmaya daha az ihtiyaç duymaktadır. (MORVAL J. 1985)

Williams'ın sonuçlarına göre, içedönükler bir konuşma sırasında karşılarındaki kişiyi uzakta tutarlar. Patterson, bu araştırmanın sadece, dışadönüklerin, diğer kişilere çok yakına gelme hakkını verdiğini kanıtladığını söyleyerek,

Williams'ın düşüncesine karşı çıkar. Leipold, dışadönüklerin, belirli koşullarda içedönüklere oranla kişilere daha yakın oturduğunu gözlemektedir. O'na göre, kaygılı içedönükler deneyciye daha uzak oturmaktadır. Patterson da kendi araştırmasında, dışa dönüklerin bunun aksi eğilimi gösterdiğini ve sorunları daha uzun cevapladığı sonucuna varmaktadır. Bu konudaki çalışmalar aynı noktada birleşmiyorsa da araştırmacıların çoğu, dışadönüklük ile yakınlık arasında bir ilişkinin varlığı üzerinde birleşmektedir. Buna rağmen görsel temas ve seçilen pozisyonların uzaklığı kuramından itibaren farklı bir hipotez kurmak olanaklıdır. Eğer dışadönükler diğerlerine daha çok bakma eğilimine sahipse, muhataplarının karşısına oturmak isteyecek veya diğer açıdan yaklaşırsak, daha yakın olmak için yanlarına oturacaktır. Mobbs daha da ileri giderek, tarafsız fizyolojik özellikler dolayısıyla dışadönüklerin daha çok uyararı hoş görebildiklerini öne sürmektedir. (MORVAL J. 1985)

Altman I.'a göre, kaygılı olma eğilimi taşıyan insanlar, diğerleri karşısında daha büyük bir mesafe koymaktadır. Baxter'ın bir araştırmasında, yedi çiftten altısında, yüksek düzeyde kaygılı kişiler, aralarındaki mesafeyi anlamlı olarak daha kısa bulmuş ve en kaygılı kişi tarafından değerlendirilen mesafe, gerçek mesafeden daha küçük olmuştur. Stratton ise, kişisel mekânın, kaygı düzeyine göre değiştiğini savunmaktadır. (MORVAL J. 1985)

Yapay olarak yaratılmış korku durumlarında, Schwarzwald, kişisel Mekânın büzüldüğünü kanıtlamıştır. Ancak bu süreç, deneyinde sadece hep aynı cinsiyetten kişiler bulunduğundan gerçekleşmiştir. Büyük bir fiziksel yakınlığın etkileri konusunda Aiello'nun incelenmesinde, stress tepkilerinin fizyolojik yanları açıkça ortaya çıkmıştır. Kalabalık, mekânsal düzeyde uygun olmayan bir durumu temsil eder, büyük bir fizyolojik tepkisellik yaratır ve iş performansına olumsuz etki yapar.

Bunula birlikte, muhatabından az mesafeli bir etkileşimde kendilerini rahat hissedenler için kalabalık, önemli bir etkiye sahip değildir, oysa büyük mesafe ihtiyacı duyanlar için, çok stress yaratıcı görünmektedir.

Diğer yandan, Sherrod ve Dows'un incelediği kontrol kavramı, stress yaratıcı bir çevrenin olumsuz etkileri, kontrolü kaybetmekte olduğuna inanan bireyde daha arttığına göre, önemli bir aya değişken niteliğinde görünmektedir. Çok yakın gördüğü bir ilişkiden rahatsız olan kişi, mesafeyi arttırarak bu ilişkiyi yeniden tanımlamaya çalışacaktır. Dosey ve arkadaşları, stresli denekleri, büyük mesafe bırakan kişiler olarak tanımlamaktadır. Karabenick ise, kişilerin bir başarıdan sonra, başarısızlık sonrasına kıyasla daha az mekân ihtiyacı duyduklarını öne sürmektedir.

Altman I.'a göre, anormal kişilik veya sosyal sapkınlık, kişisel mekânın önemli ölçüde bozulmasıyla bağdaştırılabilir. Bu kişilerde, kendileri ve diğerleri arasındaki sınırların, normal kişilerinkinden farklı olduğu görülür. Hapishanede, en saldırgan veya sert tutuklular, insanların çoğuna oranla, çok az aşılabilen bir sınıra sahip olabilirler. Sommer, şizofenlerde mekân anlayışının bozulduğunu ve diğerlerinden uzaklaşma görüldüğünü belirtmiştir. Şizofrenlerin, normal denilen kişilere kıyasla, diğerlerinden daha çok kaçtığını belirten Horowitz de aynı düşüncededir. Şizofren, yalnız kalmak amacıyla ve diğerini kaçırtmak üzere, bir başkasının kişisel mekânını bile bile işgal edebilir. Ben sınırları çoğu kez vücudun dışına taşıdığından bazıları, kendilerine yaklaşıldığında panik içine düşmektedir. (MORVAL J. 1985)

Altman I., insanların sakat/engelli kişilere (epilektik, akıl hastaları, sakatlar) karşı, genellikle uzak kaldıklarını gözlemiştir. Eğer sakatlık görünür nitelikte değilse, daha uzak durulmaktadır. Goffman'da görünüşünde bir anormallik olan kişilerin, kendini, kendi ve diğerlerinin gözünde suçlu bir konuşma muhatabı durumuna sokan bir bozuk kişiliğe bürünme tepkilerine işaret etmiştir. Mac Gregor, olumsuz karakter çizgilerinin genellikle yüzü bozulmuş kişilere yüklendiği görüşündedir. Kleck tekerlekli koltuk kullanarak sakat (kesik) bacak benzetişimi kullanmıştır: Beklenenin aksine, deneyci sakat olsun veya olmasın, görsel ilişkiler düzeyinde hiçbir fark kaydetmemiştir. Diğer yandan, sakat denekle ilişkiye giren denekler daha çok devimsel inhibisyon

göstermiş, sakat denek hakkında daha olumlu bir kanaat geliştirmiş ve fikirleri, bu denekten etkilenmiştir. Bu sonuç, suçlu muhatap hipotezini doğrular görünmektedir.

3.2.2.2.2 Psiko-Sosyal Etmenler

Statü: Yakınlık ile kişinin statüsü arasındaki ilişki konusunda pekçok araştırma yapılmıştır. İş ortamında, genellikle bir üstün gelmesi bir dizi tepkiye, özellikle çelkilme tepkisine yol açmaktadır. Sommer, yüksek statüye, çoğu kez, daha kaliteli ve geniş Mekânın ve daha geniş bir hareket özgürlüğünün bağlandığı görüşündedir. Hall, insanların, yüksek statü de olanlara, aşağı statüde olanlara göre daha az yaklaştıklarına işaret etmektedir. Bu düşünceler, ethologların başat hayvanlar konusundaki gözlemlerine uymaktadır. Dean ve arkadaşlarının vardığı sonuçlar da aynı yöndedir: hiyerarşide yüksek basamakta olanlar, diğerlerinden daha çok mekân kullanmaktadır. (MORVAL J. 1985)

Kişiler arası Etmenler: Kişiler arası ilişkiler ile karşılıklı tanıma, çekme ve arkadaşlık açısından mekânı konu alan çok sayıda araştırma vardır. Sırayla iyi arkadaş, raslantısal tanıdık kişi ve yabancı rollerini oynayan aktörlerden yararlanan Little'e göre, bu rollerin gereği ilişkiler ne kadar yakın ise aktörler de o kadar birbirine yakın bulunmaktadır. Willis, doğal ortam gözleminde, arkadaş olan öğrencilerin, sadece tanışanlara oranla, birbirine daha yakın durduklarını saptamıştır. Rosenfeld, deneyine katılanlara, bir diğer kişi karşısında dostça olan veya olmayan bir davranış göstermelerini istemiş ve dostça davranışlar sırasında deneklerin yakınlıklarını gözlemiştir. Kişiler arası mesafe, ilişki türüne bağlıdır ve mesafe de ilişkiyi etkilemektedir. Nitekim çekme derecesini konu alan bir deneyde Patterson, yakın mesafede bulunan kişilerin etkileşimde bulundukları muhataplarını daha çekici ve arzulanır olarak tanımladıkları sonucuna varmıştır. Diğer yandan Hall, insanların birbiriyle iletişimde bulunmak için mekânı çok aktif olarak kullandıklarını belirtmiştir. (MORVAL J. 1985)

Karşımızdaki kişiye ilişkin algı, kuşkusuz, mekânsal, davranışı yönlendirmektedir. Byrne, deneklerin kendilerine benzer gördükleri kişilerin yakınına oturduklarını ve haklarında çok az olumsuz duygu beslediklerini gözlemiştir. Edwards'a göre de, insanlar dost gördüklerinin yakınına sokulurken, uzaktan tanıdıklarına ve yabancılara fazla yaklaşmamaktadır. Cook M. (1970), fiziksel yakınlık ve görsel temasın farklı işlevler taşıdığına işaret etmektedir. Yakınlık, gruplara bağlanma üstünde daha çok etkili olurken, görsel temas düşmanlık ifadesinde önemli olmaktadır. Jourard'a gelince, o da samimiyetin artması ile fiziksel temas artması arasında bağlantı görmektedir. Tedesco ve Fromme, işbirliğinin taraflar arasındaki kişisel mekânı azalttığını öne sürmüşlerdir. Altman I.'a göre, çok fazla yakınlık, çoğu kez olumsuz tepkilere yol açar, dengeli bir yakınlık ilişkisiyi kolaylaştırır ve aşırı mesafede bazen olumsuz sonuçlar doğurur. Bir dostla, yakınlık rahatlatıcıdır, uzak bir tanıdıkla daha orta bir mesafe aranır ve bir yabancıyla en uzak mesafe tercih edilir. Böylece, uygun bir sosyal ilişki, mekânsal yakınlıkla birlikte gider.

Dostlukların oluşumunun, konutların yakınlığıyla ilişkisi, araştırılan bir diğer konu olmuştur. Genellikle, fiziksel uzaklık, kişilerin birbirlerine çekim düzeyiyle ters orantılı olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte, Willis F. (1976), bu düşüncelere küçük farklar getirmiş, ilişki tipine ve kişilerin karakterlerine göre yakınlık düzeyinin değiştiği bir mertebelenme geliştirmiştir. Arkadaşları, akrabaları, kadın dostları, birbirine en yakın duran kategoriye koymuştur. Çocuk bahçelerine ilişkin araştırmalarında King, serbest oyun durumlarında çocuğun dostane olmayan jestlerinin mesafe korumaya yaradığını belirtmiştir. Hall E.T. (1969), düşmanlığında yakın mesafelerde ifade edilebileceğini işaret etmiştir. (MORVAL J. 1985)

Sundstrom E. (1976), bazı stres yaratıcı ortamların, bireyler arası mesafenin artmasıyla bağlı görüldüğüne, fakat bir kaygının bu mesafeyi azaltabileceğini işaret etmiştir. Sempatı derecesine göre ayrılmış iki grubu karşılaştıran Mehrabian A. (1971), genel mesafenin, zaten sempati duyan kişiler arasında

daha çok saldırganlığa yol açtığını ileri sürmüştür. Sempati daha düşük olduğunda, mesafenin etkisi de düşmüştür.

3.2.2.2.3 Çevresel Etmenler

Çevrenin yarattığı ve bireyin kaydettiği uyarılma derecesi, yerlerin sosyal ve fiziksel özellikleri, bu konuda dikkate alınacak önemli yönlerdir. Exline, görsel temasın, duygusal mahremiyetin bir göstergesi olmaktan başka çeşitli işlevleri gerçekleştirebileceğini belirtmiştir. Argyle ve Dean, görsel temas veya yakınlığın artmasının, mahremiyeti arttıracak görüşündedirler. Seçilen yer (konum), ilişkilerin heyecansal düzeyini gösterebilir. Bir başka deneyde Argyle, kişilerden birinin az ya da hiç görünmediği çiftleri inceler. Bu koşullarda en çok görsel enformasyona sahip olan kişi, diğerine egemen olmaya, kendini daha rahat hissetmeye meyleder ve genellikle gözlemci rolünü alır. Görüş azaldığı zaman, konuşma güçleşir ve iletişimde kesintiler belirir. Görsel temas gereklidir ve görsel uyaran yokluğunda kadınlar daha çok rahatsız olur. Görüş azaldığında, karışık çiftlerde, kadın gözlenen rolünü alıyor, erkek ise egemen olmayı seviyor. Sommer (1969), seçilen pozisyonun konuşmanın amacına bağlı olduğunu göstermiştir. Eğer, rekabet havası varsa karşı karşıya, işbirliği havası varsa yanyana oturuyorlar. Eğer etkileşimden kaçınmak istiyorlarsa, olabildiğince uzak duruyorlar ve birbirinin görsel alanının dışına çıkmaya çalışıyorlar. (MORVAL J. 1985)

Hall E.T. (1969), etkileşim mesafesiyle mevcut doyumsal verilerin yoğunluğu ve tipi arasında ilişki kurar. Yakın temas, dokunma, işitme ve ısı uyaranlarına ulaşmayı sağlar. Frede ve arkadaşlarına göre, yakın mesafeden aralarında etkileşenler, uzak mesafedekinden farklı uyaranlar kullanarak farklı bir görüş sağlarlar. Nesbitt ve Steven, parlak giysilerin ve parfümlerin insanları mesafeli tuttuğunu gözlemiştir. Bazı araştırmalar, fiziksel çevre özelliklerini etkisini vurgulamıştır. Örneğin, Sommer R. (1969), salonların büyüklüğünü, masa ve sandalyelerin konumunu, biçimlerini incelemiştir. Konuşmacıya göre pozisyonları inceleyen Steinzor, oldukça eski bir araştırmasında, görünüşte paradoksal bir yanı işaret etmiştir: Grubun uzak üyeleri arasında en çok

ektileşimin bulunması. Ancak, bu araştırmada, bir daire şeklinde oturmuş on kişilik gruplar üstünde çalışıldığını bilmek gerekir. Bu durumda, en uzak kişi karşıda bulunduğundan daha anlamlı bir uyarıcı oluşturmaktadır. Aynı saptama, Altman I. (1985) tarafından temel alınmıştır: Bir dairede, kişiler karşılarında oturanlarla, yakınlarındakinden daha çok ilişki kurarlar. Uzak, fakat karşımızdaki bireyle tartışmak, tartışmanın yanımızdaki bireyle meydana gelmesi durumu kadar ayrıcalıklı bir temas sağlamaz. Psikolojik danışma servislerinin çoğunda, koltukların konumu, buna dikkat edildiğini gösterir. Terapist ve müşterisi masanın herbiri bir yanında olmak üzere karşı karşıya değil, masanın aynı tarafında oturmaktadır.

Bir başka düzeyde, gruplar, fiziksel yer tipine ve diğer çevresel öğeler göre ilke olarak daha çok rahat veya rahatsız olmaktadır: Gürültü, sıcaklık ışık düzeyleri bu çerçevede anılabilir. Little B.R. (1976)'e göre kişiler içerde dışardakinden daha çok birbirine yakın durmaktadırlar. Fakat tartışma sonuçları, kesin bir sonuca varmamızı sağlayacak ağırlıkta değildir. Hearn, minimum bir liderliğin bulunmasının, Mekânsal etkileri ve katılımı etkilediği görüşündedir. Daha açıkcası insanlar karşılarındakine daha çok yönelmekle birlikte, kuvvetli bir lider bulunduğu durumda durum değişmektedir. Steinsor, bir grup üyesinin konuşmayı kestiği zaman, sözü yanındakinden ziyade karşıdakinin aldığını gözlemiştir. (MORVAL J. 1985)

Görüldüğü üzere, kişisel mekân konusu, sosyal psikolojide klasik bir temadır ve yöntem arayışı sağlam, fakat yenilik getirmeyen pek çok araştırmaya yol açmıştır. Bunula birlikte, sonuçlar sınırlıdır ve uygulamalar çoğu kez, belirli ekosistemler içinde geçerlidir, bazen de deney gerekleri açısından yapay olarak oluşturulmuştur.

Bir kişinin ya da grupların egemenlik-etkinlik sınırlarının belirlendiği, çeşitli özellikleri olan karmaşık bir davranış mekanizmasıdır.

Gür Ş.Ö. (1985)'e göre, sınırlar, insanları ayıran ya da onları bir alan içinde tutmak için çevreleyen fiziksel öğelerdir. Bunun ya beş duyunun tümü ya da bir kaçı aralığı ile sağlarlar. Sınırlı alanlar Gür Ş.Ö. (1985)'ün de dediği gibi, sadece belirli eylemlerin geçmesine olanak tanıyan, bazı sınır öğeleriyle çevrilmiş olabilen alanlardır. Sınır öğeleri, çoğunlukla düşey elemanlar olmakla birlikte (duvar, kolon, dolap... v.b.), yatayda kullanılan elemanlar da (örneğin bir halı... gibi) sınır ögesi olabilmektedir.

Egemenlik sınır ve davranışı kavramı Altman I. (1980)'a göre bir kişinin ya da grupların egemenlik-etkinlik sınırlarının belirlendiği, çeşitli özellikleri olan karmaşık bir davranış mekanizmasıdır. Egemenlik sınırı kişinin ya da grubun kullandığı, mülkiyetinde olan, sınırları belirlenmiş özel bir mekân parçasıdır. Bu mekân parçası sahiplenmişlikle sembolize edilen psikolojik bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bu sınırlar içinde oluşan davranış mekanizması özellikle şu şekilde sıralanabilir:

- Mülkiyet, (kontrol veya bir objeye, nesneye sahip olma),
- Küçükten büyüğe farklı ölçeklerdeki mekânları kapsama ve üzerinde hak iddia etme,
- Yabancılarla, dış müdahaleler karşı koruma-korunma,
- Kişiye özelleştirme (personalizasyon). (ÖZDEMİR İ. 1994)

Yukarıda sayılan özelliklerden de anlaşılacağı gibi egemenlik sınırı ve davranışı bir topluluktaki ilişkilerin tanımlanması ve belirli bir toplumsal düzenin korunmasını sağlayan kişi ve grup sınırlarını oluşturan önemli bir davranış mekanizmasıdır. Bir toplumda kişiler arasındaki toplumsal uzaklıkların oluşmasında sosyal statülerin büyük rolü vardır.

Bir toplumda statüler kişiler arasında sosyal uzaklıklar oluşturmakta ve bu uzaklıkların belirlediği bölgeler kişileri mekânsal olarak birbirinden ayrı tutmaktadır. Belirlenen bu mekân parçaları üzerindeki denetim kavramı ise mahremiyeti koruma ya da elde etme isteği ile birlikte insanın

personalizasyonunu sağlamakta kişiye güvenlik ve kişisel özgürlük duygusu vermektedir. Bu noktada mahremiyet kavramı kişiye bir denetim duygusu vererek egemenlik sınırı ve davranışının temel belirleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Yine Altman İ. (1980)'a göre egemenlik sınırı ve davranışlarının oluşturduğu bölgeler birincil, ikincil ve genel olmak üzere üç tipte belirtilmektedir:

- Birincil bölgeler, bireyler ve çok küçük gruplar tarafından kontrol edilir, sahiplenilir ve kullanıcısının yaşamında çok önemli bir yer tutarlar. Konutta yer alan yatak odaları ve yaşama mekânları örnek olarak verilebilir.
- İkincil bölgeler ise kullanıcının yaşamında daha az önemlidir ve kullanıcı tarafından daha az kontrol edilirler. Sosyal merkezler, klüpler gibi.
- Üçüncül bölgeler ise, toplum üyeleri tarafından kısa süre için kullanılan sahipliği ve kontrollüğü geçici olan bölgelerdir. Otobüs durağındaki banklar, lokantadaki masalar gibi. (ÖZDEMİR İ. 1994)

Geleneksel Türk evinde, egemenlik sınırı kavramı odaların biçimlenişinde güvenlik, sahip olma ve kontrol mekanizması olarak rol oynamış mahremiyet kavramı ile birlikte bu kavrama bağlı olarak aile reisinin, erkek konukların ve hane halkı reisinin oturacağı başoda ve başköşe ayrımı yapılmıştır. Aile reisi oda girişini görebilen, girişten en uzak köşede oturarak tüm mekânı sahiplenebilmekte ve denetleyebilmektedir. (ÖZDEMİR İ. 1994)

ROL ALANLAR	ÖLÇEK	TIPLER	FONKSİYONLAR
Bireyler	Objeler	Birincil	Kişisel kimlik
Küçük gruplar	Mekanlar	İkincil	Sosyal sistemler düzeni
Büyük gruplar	Konutlar, Topluluklar, Uluslar	Genel	

ŞEKİL 18. Egemenlik sınırı davranışı ve bileşenleri

Yukarıda yapılmaya çalışılan tanımlayıcı analiz egemenlik sınırı davranışının karmaşık bir olgu olduğunu ve çok boyutluluğunu göstermektedir.

3.2.2.2.4 Sosyo-Ekonomik Etmenler

Hızlı nüfus artışı ve gelişen teknoloji, köyden kente göçü de beraberinde getirmiştir. Kente göç edenlerde kent yaşamına uyum sağlama sözkonusu olmuş, dolayısıyla da bir kentleşme-batılılaşma olgusu ve ücretli işçilik gündeme gelmiştir. Satınalma gücü kısıtlı olan bu kesimde öykünme ve özenti başlamış, konutlarını kent yaşamına uygun biçimde örgütlenme isteği doğmuş, dolayısıyla mekânsal bir değişim olmuştur. Bu gibi nedenlerden doğan aşırı istek ve talep, donatı üretiminde standartlaşmayı ve fabrikasyon üretimini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla daha az finansman ile daha fazla alım gücü sağlanmıştır.

Sosyal Statü: Konut ve dekorasyonu kullanıcısının ekonomik yapısına da bağlı olarak değişebilmektedir. Bu sebepten, konut ve donatısı bir sosyal statü göstergesi olabilmektedir. Bilgin N. (1990)'e göre sosyal statü bireylerin ne tür eşyalara sahip olabileceğini ya da olmayı bekleyeceğini, hangi eşyaların ona sunulduğunu büyük ölçüde yansıtmaktadır.

Chapin, yıllar önce statü kavramını ele almış ve yaşama mekânlarına ait bir statü ölçeği geliştirmiştir. Chapin (1953) statüyü bir birey ya da ailenin toplumda kültürel ürünler, gelir, mamul maddeler ve grup faaliyetlerine katılım konularında hâkim standartlara göre işgal ettiği yer olarak tanımlamış ve salon eşyalarını ayrı ayrı ele alarak ve bunları temizlik, düzenlilik, bakım derecelerine göre puanlıyarak, her konut için ayrı bir skor saptamıştır. Sonuçta alınan toplam puanlara göre aileleri sınıflayarak sosyo-ekonomik statülerini belirlemeye çalışmıştır. Fakat günümüzde eşya çeşit stillerinin ve sosyal değerlerinin değişmesi, çalışmanın bugün için geçerli olmamasına neden olmuştur. (ÖZDEMİR İ. 1994)

İtalyan araştırmacılar Armaturo, Costagliola, Ragone (1987), yaşama mekânlarında mobilyalar ve sosyal statü göstergeleri üzerine yaptıkları araştırmada statü tutarsızlığını irdelenmiş, bunu da kullanıcının eğitimi, mesleği ve gelir düzeyi ile karşılaştırmışlardır.

Günümüzde Bilgin N. (1990) bu konuyla ilgili araştırmalar yapmış, sosyal statüsü farklı ailelerde benzer eşyalara rastlandığını araştırması sonucunda saptamış, salon donatısı olarak büfenin, dolap olmaktan uzaklaştığı ölçüde (vitrin kullanımı) sosyal statü göstergesi olduğunu söylemiştir. Buna benzer olarak kristal avizeler, kristal küllükler, klasik stilde donatılar orijinal tablolar, halılar... v.b. donatı ve eşyalar günümüz konutunda statü göstergesi olarak görülmektedir. (ÖZDEMİR İ. 1994)

3.2.2.3 Alansal Davranış, Sosyal Yoğunluk, Egemenlik Sınırı ve Davranışı

Alan (Territory) ve alansallık kavramları, ethologlar tarafından hayvan türlerine ilişkin çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Lorenz'in saldırganlık üzerine gözlemlerine benzer incelemeler, çevre psikologları açısından da çok ilginçtir. Ancak çevre psikologları, bu incelemelerde, doğrudan uygulanabilir açıklayıcı sonuçlardan çok analogik akıl yürütmeler bulmaktadırlar. İlk adımda, aşağıdaki öğelerden hareketle hayvanlardaki ve insanlardaki alan arasında bir ayrım yapılabilir: (MORVAL J. 1985)

1. İnsanda alan kullanımı, daha ziyade bir öğrenme sonucudur. Hayvanlar oldukça değişkendir.
2. Alanın savunulması ile saldırgan davranışlar arasındaki bağlantı insanlarda, hayvanlardaki kadar belirgin değildir.
3. Hayvanlarda alan, herşeyden önce biyolojik ihtiyaçlara (besin, sığınak arama v.b.) yaraken insanda, çoğu kez ikincil amaçlara (boş zaman etkinliği gibi) hizmet eder.
4. Hayvanlar, genellikle, sürekli dönemler boyunca bir tek mekân kullanır. İnsan ise aksine, varlığını, farklı yerlerde (konut, ikinci konut, büro v.b.) bulunan pekçok alan arasında paylaştırır.
5. Alanın bütünüyle işgali, hayvanlarda az görülür, insanlarda ise savaş zamanlarında görülür ve kullanılan silahlar, yaşamını yitirmeden çalışmaya girmeyi sağlar; alt canlı türlerinde ise çatışma daha öldürücüdür.

Altman I. ve Sundstorm E. (1976)'a göre alansallık, kişi veya gruplar tarafından mekân ve eşyaların kullanımını içerir. Stea, alansal davranışı, belirli mekân parçalarına sahip olma ve işgal etme, gerektiğinde de savunma arzusunun ifadesi olarak görür. Bu davranış, Lyman ve Scott J.S (1974)'a göre, mekânı denetleme çabasını kapsar. Diğerinin mücadelesi, bir işgal, tecavüz veya bir bulaşma biçimini alabilir. Kullanılan savunma mekanizmaları da, çimenlerde yürüme yasağından dilsel gruplaşmalara kadar değişik şekiller alabilir. (MORVAL J. 1985)

Genel olarak Sommer alanı, bir kişi, aile veya küçük grup tarafından denetlene bir bölge olarak tanımlar. Bu alan çoğu kez, savunulacak şekilde kişiselleştirilmiş ve işaretlenmiştir. Bu alanın denetimi, insanlarda, fiziksel saldırı ve savaşlardan ziyade potansiyel veya güncel bir sahiplenme şeklinde ortaya çıkar. Buna yakın bir anlayışla Pastalan L. (1974), alanı bir kişi veya gruba ayrılmış ve bunlar tarafından kendilerinin sayılarak savunulan ve kullanılan bir mekân olarak tanımlamaktadır. Bu durum, sahiplenme tutumlarıyla simgeleştirilen bir tür yerle psikolojik özdeşleşmeyi ve mekânda, şeylerin kişisel bir düzenlemesini varsayar. Yakın zamanda yapılan pekçok araştırma alansallığın, çevreyle etkileşimlerin denetim mekanizması olarak kullanımını konu almıştır. (MORVAL J. 1985)

Edney J.J. (1976), insan alansallığının, herşeyden önce bir mülkiyet savunma olgusu olarak görülmemesi gerektiğini, bunun, öncelikle davranışın çeşitli düzeylerde düzenlenmesi olduğunu vurgulamıştır. Gerçekten de, alansız yaşam, kişisel veya sosyal açılardan etkisiz ve yalın tepkilerle nitelendirilebilir. Alansallık mevcut mekânı paylaşan farklı toplulukların nüfus yoğunluğunu sınırlandırmak suretiyle merkezi bir rol oynamaktadır.

Stockdale J.(1978), ilginç bazı gözlemler yapmıştır:

1. Yoğunluk değişkeni, sözkonusu davranışların belirmesinde tek değişken değildir.

2. Calhoun'un araştırması pekçok araştırmaya konu olmuşsa da, daha önceki çalışmalar, bazı hayvanların diğerlerinden daha çok etkilendiklerini gösteriyor.
3. Yoğunluk artışı, nüfus artışına yol açar ve bu artış, normal olarak, daha sık sapkın davranışlarla birlikte gelişir. (MORVAL J. 1985)

Bir başka araştırma yönü, kentsel sosyolojinin çalışmalarında görülür. Chombart de Lauwe P.H.(1965)'un ilk çalışmalarının başladığı 1959'dan beri, sosyal yoğunluk ile demografik ve sosyo-ekonomik veriler arasındaki ilgileşimleri araştıran pek çok anket yapılmıştır. Bu anketler, özellikle, daha iyisi olamadığından, oda başına kişi sayısı, konut başına aile sayısı, apartman başına daire sayısı ve hatta mahalle başına oturan kişi sayısı gibi basit nicel ölçütler kullanmıştır. Genel olarak demografik görünüşlü bu kentsel araştırmalar, yüksek yoğunluğun, sosyal patoloji üstündeki etkilerini fazla abartmıştır.

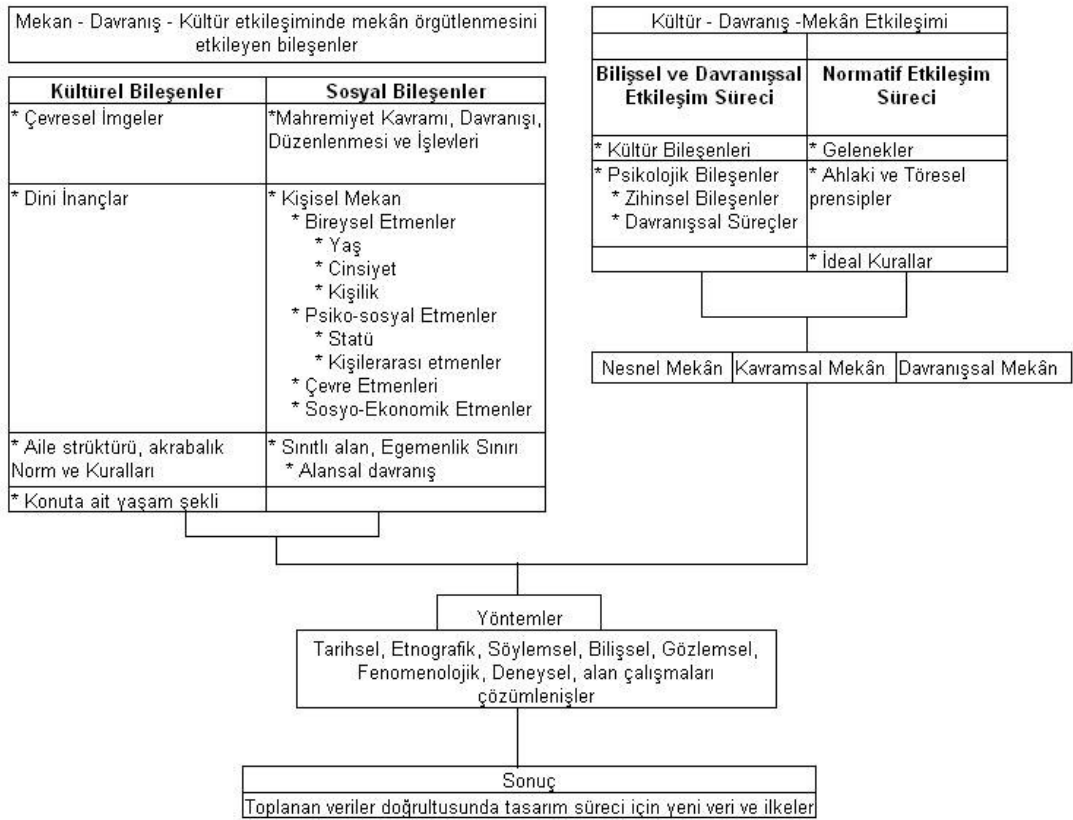
İnsana ilişkin deneysel incelemeler, 1970'den itibaren yoğunluğun, bir işin yapılmasındaki performans ve bu işte çalışanların doyum düzeyi üstündeki olumsuz etkilerini ölçmeye çalışan Freedman J.L (1975)'in çabalarına çok şey borçludur. Bu doğrultudaki araştırmalarda,olguyu incelemede kullanılan göstergelerin arttırılması yoluna gidilmiştir:

1. Mekânı genişletmeyi hedefleyen davranışların ölçümü,
2. Engeller ve rahatsızlıklara ilişkin öznel eleştiriler,
3. Saldırganlık davranışları, gülmeler, görsel temasın azalması,
4. Stresin psikolojik göstergeleri, (MORVAL J. 1985)

SONUÇ

Bu tez kapsamında gerek nesnel, gerekse sosyo-kültürel ve psikolojik çevre elemanlarını bütün olarak ele alan, tasarım ilkelerinin saptanmasında kullanılacak bir yöntemin geliştirilmesine çalışılmıştır. Amaç, mevcut çevre düzenlenişi özelliklerinden yararlanarak konut mekânı oluşum nedenlerine kaynak belirlemek ve tasarım süreci için veri ve ilke oluşturabilmektir.

Mevcut bir konut mekânının oluşumunu etkileyen bütün süreçler ve sistem elemanlarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğinden ortaya çıkan özgün bir çözümleniş modeli bu tez dâhilinde geliştirilmiştir.

ŞEKİL 19. Mekân – Davranış – Kültür etkileşiminde mekân örgütlenmesi saptanmasında kullanılabilecek model

Şekil 19'da belirtilen sistem elemanlarının, niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemleriyle verilendirilmesi modeli özünü oluşturmaktadır. Modelin en kritik noktası, kuramsal olarak geliştirilen yöntem adımlarının uygulamaya dönüştürülmesinde, tabloyu oluşturan sistem elemanlarının niteliklerine uygun olan veri türü, veri toplama tekniği ve teknikler bütünü oluşturarak araştırma yöntemlerinin doğru olarak belirlenmesi ve bu tekniklerin kombine edilerek kullanılmasıdır.

Bu tez kapsamında yapılan incelemeler sonucunda elde edilen veriler şunlardır:

1. Mekân – kullanıcı – tasarımcı iletişim döngüsü modelinde kullanıcı tatmini ancak bireyin mekân içinde gösterdiği uyum ile anlaşılır.
2. Bu uyumun uygun değer düzeyde sağlanması kullanıcının algıladığı duyuşsal sonuçlar hedef alınarak sağlanır.
3. İnsan ve çevre, farklı birimlerden oluşun ayrılmaz bir bütün'dür.
4. İçinde bulunulan çevre, sistemi (insanı) etkiler.
5. Sistem, (insan) çevreden gelen etkiye daima kendi yararına bir değışiklik ile tepkide bulunur.
6. Bu etki-tepki ilişkileri, bireyin tüm yaşamı boyunca sürer.
7. Tasarlanan mekân ile algılanan Mekân arasındaki farkın en aza indirgenmesi ve bir algı, biliş ve davranış sistemi olarak tanımlanan insan için yaratılan Mekânın kalitesinin (gereksinimlerin karşılanma yeteneğı) en üst düzeyinin yakalanması ile sağlanacaktır.

KAYNAKLAR

BOCK K. P.,2001, İnsan Davranışının Kültürel Temelleri, İmge Kitabevi

BİLGİN N., Kimlik İnşası, Aşina Kitabevi, İzmir, 2007

ÖZDEMİR İ., Mimari Mekânın Değerlendirilmesinde Mekân Örgütlenmesi Kavramı: Konutta Yaşama Mekânları, KTÜ. Fen Bilimleri Ens. Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Prog., Doktora, Trabzon, 1994.

TEKELİ İ., Mekân Organizasyonlarına Makro Yaklaşım;Türkiye Üzerine Bir Deneme, ODTÜ., Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1979.

RAPOPORT A., Cross-Cultureal Aspects of Environmental Design, In Enviroment and Culture, Ed ı. Altman I. I.,Plenum Press, New York,1981.

GÜR Ş. Ö., Toplumsal İlişki ve Tasarım, KTÜ., Mühendislik Mimarlık Fakültesi Yayın No:27, Trabzon, 1985

BAYAZIT N., Bugün ve Yarın İçin Konut, İTÜ., Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1968.

BİLGİN N., Fiziksel Mekândan İnsani ya da İnsanlı Mekâna, Mimarlık, 3 (1990) 62-63.

BİLGİN N., Çeşitli Sosyo-Kültürel Gruplarda Eşya Sistemleri ve İnsan-Eşya İlişkileri, 50. Kelebek Yılı Araştırma Ödülü, İstanbul,1986.

HALL E. T., The Hidden Dimension, A Doubleday, Anchor Broks, New York, 1969.

ATAÇ İ., Mekân Kavramının Tipolojik Olarak İrdelenmesi, Tasarım, 5 (1990) 84-87.

ERKMAN U., Mimaride Etki ve Görsel İdrak İlişkileri, Doktora Tezi, İTÜ., Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1973

LAWRENCE R. L., What Makes A House A Home ?, Enviroment and Behavior, 19, 2 (1987) 154-168.

GÜVENÇ B., İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

GÜVENÇ B., Kültür Konusu ve Sorunlarımız, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

KÜÇÜKERMEN Ö., Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi, 2. Basım, Apa Ofset, İstanbul, 1985.

SOMMER R., Personal Space, Prentica Hall, New jersey, 1969.

KÜÇÜKERMEN Ö., Geleneksel Türk Evinde Çevre Tasarımı ve Oda Kavramı, Akademi Mimarlık ve Sanat, İDGSA. Yayın No:82, İstanbul, 10(1981) 31-40.

BİLGİN N., Eşya ve İnsan, Gündoğan Yayınları, Ankara , 1991.

DOĞAN N., Tasarımda İnsan Etmenleri, Fizyolojik ve Psikolojik Özellikler, İDGSA., Doktora Tezi, 1978.

TURGUT H., Kültür-Davranış-Mekân Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem, İTÜ., Doktora Tezi, 1990.

MORVAL J., Çevre Psikolojisine Giriş, Çev. Nuri BİLGİN, Ege Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:37, İzmir, 1985.

ERTÜRK Z., Kullanıcı Konforu Açısından Boyutsal Gereksinimlerin Saptanması İçin Bir Yöntem, İTÜ., Doktora Tezi, Mimarlık Fak., 1977.

KUBAN D., Mimarlık Kavramları Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş, Yem Yayınevi, İstanbul, 1990.

GEZER H., Mekân ve Mekânın Algılanması, Maltepe Üniv. , Mimarlıkta Malzeme, Dosya Algı ve Mekân, 1/2008.

GÜR Ö. Ş., Konutta Yaşam Niteliğini Belirleyen Boyutlara Genel Bakış, KTÜ., Trabzon.

GÜR Ö. Ş., Mekân Örgütlenmesi, KTÜ., Trabzon.

AYDINLI S., Tasarımda Önemli Bir Kavram: Mekân, Bina Bilgisi Ders Notları

ÇEVİK A., Peter Eisenman- Tadao Ando, Batı ve Doğu Kültürlerinde İnsan-Mekân-Doğa İlişkileri, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 1999.

GÜVENÇ B., Mekân ve Eğitim Sorunları ve Bir Mekân Antropolojisine Doğru.

ERZEN J., Çevre Estetiği, ODTÜ.Yayıncılık, 79-80

DOĞANCA M., İçMekân Tasarımında Görsel Etkileşimler, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ., İstanbul, 2002.

GÜNAL B. , Esin N., İnsan-Mekân İletişim Modeli Bağlamında Konutta Psiko-sosyal Kalitanin İrdelenmesi, İTÜ. Dergisi/a, Cilt6, 2007.

ZENGEL R., Mekân Algısına Yönelik Farklı Okuma Biçimleri, Mimarlıkta Malzeme, Dosya Algı ve Mekân, 1/2008.

BAŞ D., Varolan ve Yaratılan Çevre Arasındaki Dengenin Kurulmasında Geçmişten Geleceğe Ortak Payda Olarak Mekân, Hacettepe Üniv., 7. Ulusal Sanat Sempozyumu Sanat ve Çevre, 2003.

Büyük Laurusse, mekân, 13.cilt

KIZIL F., Toplumsal Geleneklerin Konut İç Mekân Tasarımına Etkisi ve Toplumsal Geleneklerimizi Daha İyi Karşılacak Konut İç Fiziksel Çevre Koşullarının Belirlenmesi, İDGSA., Mimarlık Fak., Sanatta Yeterlik tezi, 1978.

BOZDAYI M., İnsan ve Mekân Etkileşimi Çerçevesinde Kültürel Bir Süreç Olarak Konut Kavramı, Hacettepe Üniv. , GSF. İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü.,2004.

BOZDAYI M., İç Mekân Tasarımında Sosyo Psikolojik Yönden İnsan Çevre Etkileşimi, Hacettepe Üniv., Sanat Yazıları 6, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları:15.

Meydan Laurusse, mekân, 8.cilt

GÜR Ö. Ş., Konuta Dair.. Modernleşmede Çeviri Sorunu ve Çağdaş Konutumuz, Ege Mimarlık, Dosya, 2-57, 2006.

GÜR Ö. Ş., Konuta Dair Minik Şeyler-2., Ege Mimarlık, Dosya, 3-58, 2006.
Murphy ve Newcomb'un (1937)

Freedman J.L Crowding and behaviour, San Francisco: W.Freeman, 1975

Chombart de Lauwe P.H, Des hommes et des villes, Paris: Payot, 1965

Stockdale J., 1978, Crowdin: determinants and effects. BerkowitzL., (ed) Advances in Experimental Social Psychology,1978, Vol.11, New York, Academic Pres, Syf. 197-247

Edney J.J. , 1976, Human Territories: Comment on functional properties. Environment and behavior, 8, 31-47

Pastalan L. 1974, Privacy preference among relocated institutionalized elderly, Carson D., Man-Environment Interactions, Vol, 1-12. Wasllington, Edra.

Sundstrom E., Altman I. (1976), Interpersonal relationshios and personal space: Research review and theoretical model. Human Ecol. 1976, 4, 47-67

Bilgin N., "Fiziksel Mekanda insani ya da insanlı Mekana", Mimarlık, 3 (1990) 62-65

Gür Ş.Ö., "Toplumsal İlişki ve Tasarım", K.Ü. Mühendislik –Mimarlık Fakültesi Yayın No: 27, Trabzon, 1985

Little B.R. (1976), Specialization and the carieties of environmental experince: empirical studies within the personality paradigm, in S. Wapner, S.B. B. Kaplan (Ed.): Experiencing the environment (Syf. 81-116) New York: Plenum

Sommer R., "Personal Space", Prentica Hall, New Jersey, 1969

Hall E.T., "The Hidden Dimension", A Doubleday, Anchor Borks, New York, 1969

Mehrabian A., Silent messages, Belmont Calif: Wadsworth, 1971

Sundstrom E. (1976) Crowding as a sequential process: Review of research of the effects of population density on humans. Baum, A., Epstein,Y., (eds), Human Response to Crowding. Hillsdale N.J., 1978. 31-116

Cook M. (1970), Experiments on orientation and proxemics, Human Relations, 23, (1), 61-76

E.J.Gibson "Developments In Building Maintenance-1" / Essex : APPLIED SCIENCE PUBLISHERS, 1979

GIBSON J.J. "The Perfection of the Visiual World." Boston: Honghton Miftlin, 1950

Bruno ZEVI, "Architecture as Space"

Ittelson W.H. , Proshansky H.M. , Rivilin L.G. , Winkel G.H. (1974) "An Introduction to enviromental psychology" New York, Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Downs R.M. , Stea D.C. (1973), Cognitive maps and spatial behavior: process and products, in R.M. Downs, D.C. Stea (Ed.): "Image and environment" , Chicago: Aldine

Ayverdi A. , Japonya Mimarlığı Mekânı, İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1972

Aries P. , L'environnement urbain: L'enfant hors de la famille dans la cite, In C.Q.E.E. Actes du Congres: l' enfant et la vie urbanie, Montreal, C.Q.E.E. , 1980

E.Ö. Dede, Mekânın Algılanma Olgusu ve İnsan - Hareket - Zaman Faktörlerinin Etkisi

Maslow, A. H. (1970). Motivation and Personality, 2nd. ed., New York, Harper & Row

Rapoport, A. "Thinking About Home Environments" 1985

Lawrence R.L. "What Makes A House A Home?" Environment and Behavior, 1987

Tylor, Edward B., "On a Method of Investigating the Development of Institutions Applied to Laws of Marriage and Descent", Journal of the Royal Anthropological Institute, 1889

Laufer R.S., Proshansky H. ,Wolfe M. Some analytic dimensions of privacy, KÜLLER R., (ed.) Architectural Psychology, Dowden Hutchinson et Ross Inc. Pennslvanie (1973)

Johnson C.A. (1974), Privacy as personal control Carson, D.H. (ed), "Man environment interactions: evaluations and appreciations" , Parite 2, Dowden Hutchinson et Ross Inc. Pennslvanie

Pastalan L.A. (1970), Privacy as an expression of human territoriality CARSON D.H., PASTALAN L.A., (eds), "Spatial behavior of older people" University of Chicago

Hall E.T., (1971) , "La dimension cachee", Edition du Seuil, Collection Pis, Paris.

Westin A.F. (1967), "Privacy and Freedom", Atheneum, N.Y.

Horowitz M., Duff D., Stratton L., (1964), Body buffer zone: Explorations of personal space, Archives of general psychiatry.

Little K.B. (1965), Personal space, Journal of experimental social psychology.

- Altman I., Vinsel Anne M. (1976), Human behavior and environment
- Becker F.D., Mayo Clara (1971), Delineating personal distance and territoriality, Environment and behavior
- Meisels M., Canter F.M. (1970), Personal space and personality characteristic: A non-confirmation, Psychological reports
- Tennis G.H., DAbbs J.M. ir (1975), Sex, setting and personal space: First grade through college, Sociometry
- Eberts E.N., Lepper M.R. (1975), Individual consistency in the proxemic behavior of preschool children, Journal of personality and social psychology
- Tolor A., Le Blanc R.F. (1974) An attempted clarification of the psychological distance construct, Journal of social psychology
- Pedersen D.M. (1973) Self - disclosure, body - accessibility and personal space, Psychological reports
- Dosey M.A., Meisels M. (1969), Personal space and self protection, Journal of personality and social psychology
- Nesbitt P.D., Steven G. (1974), Personal space and stimulus intensity, Sociometry
- Baxter J.C. (1970), Interpersonal spacing in natural settings, Sociometry
- Hare A.P., Bales R.F. (1963), Seating position and small group interaction, Sociometry
- Kahn A., Mc Gaughey T.A. (1977), Distance and liking: When moving close produces increased liking, Sociometry
- Hartnett J.J., Bailey K.G, Hartley C.S. (1974), Body weight, position and sex as determinants of personal space
- Lowton M.P., Ecology and Aging, "Spatial Behavior of Older People", (1970)

ÖZGEÇMİŞ

1980 İstanbul doğumlu.

1998 Fevziye Mektepleri Vakfı Ayazağa Işık Lisesi mezunu.

1998 Mimar Sinan Üniversitesi İç Mimarlık Bölümünde Lisans eğitime başlangıç.

2002 Üniversite mezuniyeti.

2003 Mimar Sinan Üniversitesi İç Mimarlık Anabilim/Sanat dalı lisansüstü eğitime başlangıç.

2003 Mimar Sinan Üniversitesi İç Mimarlık bölümüne araştırma görevlisi olarak atanma.

Halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İç Mimarlık bölümünde araştırma görevlisi olarak görevine devam etmektedir.